

Sosyal Bilimler Akademi Dergisi

The Journal of
Social Sciences
Academy

Yıl / Year : 2020 Kasım / November Cilt / Volume : 3 Sayı / Issue : 2

E-ISSN: 2636-7599

sosyalbilimlerakademidergisi@gmail.com

SOBAD’ın Kıymetli Okurları,

2018 Yılı Mayıs ayında yayın hayatına başlayan SOBAD’ın editör kurulu olarak, 18.11.2020 tarihinde dergimizin 3. Cilt 2. Sayısı ile sizlerle birlikte olmanın mutluluğu içerisindeyiz.

Bu sayımızda dergimize gönderilen makalelerden 8’i yayımlanmaya uygun görülerek sayımızda yer almıştır.

Dünya çapında etkisini sürdüren COVID-19 salgınından ülkemiz de önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu etkinin görüldüğü sahalardan biri de akademik camiada çalışma yapmak isteyen araştırmacılar olmaktadır. Sahada araştırma yapmak isteyen akademisyenler, araştırmacılar ve sair çalışma yapmak isteyenler COVID-19 öncesi zamana göre maalesef dezavantajlı durumda kalmaktadırlar. Tüm bu şartlara rağmen teknoloji ve internet çağında olmamız bu olumsuz etkiyi nispeten azaltmış ve bir çok araştırmacı çalışmalarını elektronik ortamda tamamlamışlardır veya çalışmalarına devam etmektedirler.

Her sahada olduğu gibi akademik alanda da farklı tecrübelerin kazanılmasına vesile olunan bu salgın döneminin bir an önce bizleri terk etmesini umarak;

SOBAD kurulu olarak bu sayıda hakemlik yapan hocalarımıza ve değerli çalışmalarını gönderen yazarlarımıza teşekkür eder, sağlıklı bir hayat sürmelerini dileriz..

Mayıs 2021 sayısında görüşmek ümidiyle sağlıklı kalınız...

Editör ve Düzenleme Kurulu

Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Dr. Ali Ulvi ÖZBEY

Öğr. Gör. M. Emin YAŞAR

EDİTÖR KURULU

Dr. Öğr. Üyesi Ali Ülvi ÖZBEY

Dr. İbrahim ÇEMBERLİTAŞ

Öğr. Gör. M. Emin YAŞAR

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ali COŞKUN (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Khaliq AHMAD (International Islamic University of Malaysia)

Prof. Dr. Abdulkadir BİLEN (Dicle Üniversitesi)

Prof. Dr. Ömer KARA (Atatürk Üniversitesi)

Prof. Dr. Tologon Omoshev (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Prof. Dr. Olga Nosova (University of Kharkov Institute Banking Affairs) (Ukraine)

Prof. Dr. Tofiq Abdülhasanli (Azerbaijan State University of Economics)

Prof. Dr. Velieva Naila Tofik (Azerbaijan State University of Economics)

Prof. Dr. Seyfettin ASLAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI (İnönü Üniversitesi)

Doç. Dr. Aliye Fatma MATARACI (International University of Sarajevo)

Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat Gökhan DALYAN (Adıyaman Üniversitesi)

Doç. Dr. Mehmet KAYA (Dicle Üniversitesi)

Doç. Dr. Mariya Kochkorbaeva The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Asiman Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Ainur Nogayeva (Avrasya Milli Üniversitesi) (Kazakistan)

Doç. Dr. Rovshan Aliyev (Bakü State University)

Doç. Dr. Samir HAMİDOV (Azerbaycan Devlet Diller Üniversitesi)

Doç. Dr. Cırgalbek İSMANOV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Hilale Caferova Azərbaycan Milli İlimlər (Elimler) Akademisi)

Doç. Dr. Tarana Khalilova (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Davran YOLDAŞEV (The Kyrgyz Union Cooperatives University of Economy and Enterprise)

Doç. Dr. Qurbanov Nüsrət (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Valida Mehdiyeva (Azerbaijan State University of Economics)

Doç. Dr. Ayhan KARAKAŞ (Bartın Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Abdülhakim TUĞLUK (İğdir Üniversitesi)

- Dr. Öğr. Üyesi Rasim TÖSTEN (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus Emre AVCI (Siirt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Tolga ORAL (İnönü Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi M.Ali TÜRKMENOĞLU (Muş Alparslan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim ŞENGÜN Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi İbrahim Murat BOZKURT Marmara Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Hakan HEMŞİNLİ (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ramazan TURGUT (Yüzüncü Yıl Üniversitesi)
Dr. Selvira Draganović (International University of Sarajevo)
Dr. Zakir ELÇİÇEK Dicle (Üniversitesi)
Dr. Şahin Akberov (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Ogtay Guliyev (Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Agil Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Elşen Mammadov(Azerbaijan State University of Economics)
Dr. Matanat Amrahova(Azerbaijan State University of Economics)

BU SAYININ HAKEMLERİ

- Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ALKAYIŞ (Bingöl Üniversitesi)
Dr. Özlem KARAGÖZ (Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi)
Dr. Özgür ALTINDAĞ (Dicle Üniversitesi)
Dr. Müslüm KAYACI (Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Didem DOĞANYILMAZ DUMAN (İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Şenol ARSLANTAŞ (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Kadir ACAR (Dicle Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ASLANYÜREK (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi)
Dr. Güller ŞAHİN (Kütahya Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi. Fehime Sevil YALÇIN (Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi)
Doç. Dr. Emre Ş. ASLAN (Gümüşhane Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ali Erkam YARAR (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Yunus ZENGİN (Kafkas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Yunus YILMAZ (Dicle Üniversitesi)
Dr. Gökhan ALP (Harran Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU (Siirt Üniversitesi)
Doç. Dr. Adem PALABIYIK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Emin OSMANOĞLU (Bingöl Üniversitesi)

İÇİNDEKİLER

DEPREM STRESİ İLE BAŞ ETME STRATEJİLERİ (BALIKESİR KARESİ İLÇESİ PAŞAALANI MAHALLESİ ÖRNEĞİ.....	88
1945-1960 ARASI YEREL SEÇİMLERDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA CHP-DP MÜCADELESİ	104
İNGİLTERE'NİN ŞARKÎ ÜRDÜN'DEKİ MİSYONERLİK ÇALIŞMALARI	124
BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE LİSELİ GENÇLERİN EKOLOJİK AYAK İZİ FARKINDALIKLARI VE ÇEVRE DOSTU DAVRANIŞLARI.....	139
HALKLA İLİŞKİLERDE SİSTEM TEORİSİ BAĞLAMINDA KURUM İÇİ İLETİŞİMİN KURUMSAL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ROLÜ: ULAŞIM SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ	170
KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ÜZERİNE BİR LİTERATÜR TARAMASI.....	195
“SÜRGÜNDEKİ YABANCI” VE “TERKEDİŞ” ADLI ROMANLARDA BİR SORUN OLARAK ÖTEKİLEŞTİRME	206
ÜNİVERSİTE VE SOSYAL DEĞİŞME.....	224

CONTENTS

STRATEGIES FOR COPING WITH EARTHQUAKE STRESS (BALIKESİR KARESİ DISTRICT, PASAALANI NEIGHBORHOOD EXAMPLE).....	88
CHP-DP STRUGGLE IN EAST AND SOUTHEAST ANATOLIA IN LOCAL ELECTIONS BETWEEN 1945-1960.....	104
BRITISH MISSIONARY ACTIVITIES ACROSS TRANS-JORDAN	124
ECOLOGICAL FOOTPRINT AWARENESS AND ENVIRONMENTALLY FRIENDLY BEHAVIOR OF HIGH SCHOOL YOUTH ACCORDING TO SOME DEMOGRAPHIC FEATURES.....	139
THE ROLE OF INTERNAL COMMUNICATION ON INSTITUTIONAL COMMITMENT IN THE CONTEXT OF THE SYSTEM THEORY IN PUBLIC RELATIONS: COMPARATIVE ANALYSIS IN THE TRANSPORTATION SECTOR.....	170
A LITERATURE REVIEW ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY	195
OTHERING AS A PROBLEM IN NOVELS NAMED "SURGUNDEKI YABANCI" AND "TERKEDİS"	206
UNIVERSITY AND SOCIAL CHANGE	224

**DEPREM STRESİ İLE BAŞ ETME STRATEJİLERİ
(BALIKESİR KARESİ İLÇESİ PAŞAALANI MAHALLESİ ÖRNEĞİ)**

**STRATEGIES FOR COPING WITH EARTHQUAKE STRESS
(BALIKESİR KARESİ DISTRICT, PASAALANI NEIGHBORHOOD EXAMPLE)**

Ceren Nur ERDOĞAN¹

Özay Nuri AKSOY²

Öz

Deprem riskleri bulunan coğrafi bölgelerin, deprem kaynaklı sorunlara karşı hazır bulunması ve doğal afetlerle ilgili toplumsal duyarlılığın oluşturulması gerekir. Doğal afetler içinde olan depremler can kaybının yanı sıra bireylerin psikolojik durumunu da olumsuz etkiler. Bu etki çoğu zamanda hayat boyu devam edebilir.

Balıkesir ve civarında önümüzdeki 40 yıl içerisinde Richter Ölçeğine göre 5,5 ve daha büyük deprem ihtimalini %99, tekrarlanma zamanını ise 8,6 yıl olarak hesaplanması çevrede risk oluşturan alanlar nedeniyle bölge yaşayanlarının deprem ve deprensellik ile ilgili olarak bilinçlendirilmesi gerekliliği vardır.

Deprem çokça gerçekleştiği coğrafyamızda, insanların deprem hakkında bilinçlendirilmesi, gerçekleşmesi mümkün olan psikolojik etkilere yönelik ön bilgi edinilmesi beraberinde de eğitilmesi ruh sağlığı açısından önem taşımaktadır. Depremden kaynaklanan psikolojik sorunlara karşı hazırlıklı olmak ve doğal afetler konusunda psikolojik ve toplumsal duyarlılık oluşturmak önemlidir.

Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçeği ile veriler toplanmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programıyla analiz edilmiştir. DBSÖ ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyet, medeni durum, yakınlarından can kaybı olanlar boyutunda, deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korkunun cinsiyet boyutunda, olabilecek depremi düşünerek yaşanan korkunun cinsiyet boyutunda çeşitli düzeylerde anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışma sonunda olumlu katkı yapacak şekilde çeşitli öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelime: Deprem Stresi, Başetme Stratejileri, Psikoloji, Balıkesir

Jel Kodları: D9, D91

Abstract

Regions with earthquake risks should be ready for earthquake-related problems. Social sensitivity about natural disasters needs to be established. Earthquakes negatively affect individuals' psychological state as well as loss of life. This effect can often last a lifetime.

¹Öğretmen, Şehit. Prof. Dr. İlhan Varank Bilim Sanat Merkezi cerenerdogan2423@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-9495-6737

²Öğretmen, Şehit. Prof. Dr. İlhan Varank Bilim Sanat Merkezi, ozaynuriaksoy@msn.com. ORCID NO: 0000-0001-8210-8362

In the 40 years ahead of us in and around Balıkesir, the probability of an earthquake of 5.5 and above was calculated as 99% and the recurrence time as 8.6 years. Due to the risk-creating areas, residents of the region should be made conscious about earthquake and seismicity. People should be informed about the earthquake. Training of obtaining prior knowledge about psychological effects is important for mental health.

It is necessary to be prepared for psychological problems caused by the earthquake. It is important to create psychological and social sensitivity about natural disasters. The fact that the subject has not been studied throughout Balıkesir is important in terms of providing preliminary information on coping strategies with earthquake stress.

Data were collected with the Earthquake Stress Coping Strategy Scale. The data were analyzed with SPSS package program. It was revealed that there were significant differences between the subdimensions of the scale in terms of gender, marital status, loss of life from relatives, the gender dimension of fear experienced during earthquake shaking, and the gender dimension of fear experienced by thinking about possible earthquake. At the end of the study, various suggestions were made to make a positive contribution.

Key Words: Earthquake Stress, Coping Strategies, Psychology, Balıkesir

Jel Codes: D9, D91

GİRİŞ

Türkiye, Dünyada ki en yoğun üç deprem kuşağından biri olan Alp-Himalaya (Akdeniz) kuşağında yer almaktadır. Bu kuşağın yoğunluğundan ötürü çok sayıda kırıkları olan Anadolu, şiddetli ve yıkıcı depremleri yaşamıştır (Şahin & Sipahioğlu, 2002).

Balıkesir ve çevresi, Bayındırlık ve İskân Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanan Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasında birinci derece deprem kuşağında yer almaktadır. Kalafat ve Pınar (1997)'a göre Balıkesir'in, Türkiye genelinde önemli sismik etkinlikler gösterdiğinden bahsetmektedir. Gülen (2008) araştırmasında Balıkesir kuzey, batı ve güneyden büyük fay hatları ile çevrildiğini, Balıkesir bölgesinin, kuzeyden KAF sisteminin ve güneyden Ege Graben bölgesi içinde olduğunu, bu nedenle Balıkesir KAF sistemi ile Ege'nin genişleme bölgesi arasında geçiş yapısı taşıdığını vurgulamaktadır. Bu araştırmaya göre Balıkesir ve civarında önümüzdeki 40 yıl içerisinde 5,5 ve daha büyük deprem ihtimalini %99, tekrarlanma zamanını ise 8,6 yıl olarak hesaplanır. Tağıl (2004), Balıkesir de büyük deprem olmamış olsa da çevrede risk oluşturan alanlar nedeniyle bölge yaşayanlarının deprem ve deprensellik ile ilgili olarak bilinçlendirilmesi gerektiğine dikkat çekmektedir.

Deprem doğa olayıdır. Engellemek ve tahmin edebilmek günümüz teknolojisi ile mümkün değildir. Bu aşamada yapılabilecek en iyi uygulama depremin hem mala hem de cana verdiği etkiler için önlem almaktır. En etkili önlem ise eğitimidir. Deprem eğitimi, hayat boyu bir tarzda gerçekleşmelidir. Okul öncesinden başlatılmalı her eğitim kademesinde bilinçlenme düzeyi artırılmalıdır. Deprem

yaşanılan coğrafyanın bir doğal olayı olduğundan buna karşı da bilinçlenme hareketliliği yaşam boyu devam etmelidir.

Deprem riskleri bulunan Türkiye gibi ülkelerde, deprem kaynaklı sorunlara karşı hazır bulunması ve doğal afetlerle ilgili toplumsal duyarlılığın oluşturulması gereklidir(Öztürk,2013). Öcal (2007) araştırmasında depremin zararının azaltılmasında, önemli değişken olarak eğitimden bahsetmektedir. Doğal afetlerle ilgili verilen eğitimlerin beceriye yönelik olmasının ve ruh sağlığına da değinmesi, bu tür mesajların içermesinin faydalı olacağını belirtmektedir. Bulut (2009) araştırmasında doğal afetler içinde olan depremlerin kişilerin psikolojik durumunu olumsuz etkileyebileceğini vurgulamaktadır. Depremler, Karakuş (2013)'a göre kişilerin can ve mal kaybına neden olduğu gibi bireylerin sosyolojik yaşantılarını da derinden etkileyen bir yapı oluşturur. Deprem ile ilgili yetersiz önlemler ve deprem konusunda toplumun bilinçlendirilmemesi can ve mal kaybının dışında ruhsal sorunlara da yol açtığını belirtmektedir.

Deprem ve doğal afetler, gerçekleştiği zaman ve sonrasında toplumların hafızasında yer edinir. Alkan (1999) araştırmasında doğal afet yaşamış kişilerin, yıllar sonrasında bile olayın etkisinden kurtulamayıp, psikolojik sorunlar yaşadığını belirtmektedir.

Stresin en kapsamlı tanımı olarak, Folkman ve Lazarus (1980) bireyin çevreye uyumunu tehlikeye sokan ve mevcut kaynakları zorlayan ya da bireyin sahip olduğu kaynaklarla karşılaştığı durum karşısında baş edebilmesini imkânsız kılan çevre talepleri olarak değerlendirilmektedir. Stres kavramını literatüre kazandıran Selye (1977) stresi, organizmanın her türlü değişmeye özel olmayan tepkisi olarak tanımlamaktadır. Selye'ye göre stres, bir algılama biçimidir. Selye'nin çok yaygınca kullanılan tanımlamasında stres; memnuniyet vericiliğine bakılmaksızın, her türlü isteme bedenine uyum sağlamak için gösterilen tepki olduğu belirtilmektedir.

Gündüz ve Gökçakan (2003)'a göre başa çıkma; stresörlerin uyandırdığı duygusal gerilimi yok etme, azaltma ya da bu gerilime dayanma amacıyla gösterilen davranışsal ve duygusal tepkilerin bütünü kapsadığı vurgulanmaktadır. Bireylerin stres yaratan etkilere karşı kullandıkları başa çıkma stratejileri farklılık gösterebilmektedir. Keefe ve ark. (1987) tarafından bireyin stresöre karşı kullandığı stratejinin bireyi biyolojik ve psikolojik sağlık bütünlüğünü etkilediğinden bahsetmektedirler. Sağlıksız başa çıkma stratejileri olarak tanımlanan çaresizlik, batıl inançlar ve düşünceler, inkâr gibi stratejilerin benimsenmesi ve çokça başvurulması stresin miktarını ve davranış üzerindeki etkisini artırabileceği vurgulanmıştır. Karaca ve Aşkın (1995) ise başa çıkmayı, insanın kuvvetini aşan, iç ve dış kaynaklı stresi yapılandırmada, zihinsel ve davranışsal çabalar olarak tanımlamaktadırlar.

Lazarus baş etme stratejilerini iki boyutta değerlendirir (Lazarus'tan akt. Folkman, 1982). İki boyutun, Problem odaklı ve duygu odaklı olacağına değinir. Problem odaklı baş etmeyi stresli durumun kontrol edilmesi ya da değiştirilmesine yönelik çabaları, duygu odaklı baş etmenin stresin neden olduğu rahatsız olunan duygunun kontrol edilmesi ya da düzenlenmesine yönelik çabaları içermektedir.

Literatürde ilk aşamalarda problem kaynaklı stratejileri olumlu stratejiler olarak, duygu kaynaklı stratejileri ise genellikle olumsuz stratejiler bakışı ile düşünülmüştür. Stres, psikolojik rahatsızlıklarla ve psikiyatrik bulgularla aynı olarak algılanmıştır. Spurrell ve McFarlane (1993) ise problem odaklı stratejiler, olumlu düşünme ve sosyal destek arama gibi bütün baş etme stratejileri travma sonrasında ki stres bozukluğuyla (TSSB) ilgili olduğunu belirtmektedir.

METEDOLOJİ

ARAŞTIRMA MODELİ

Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. Karasar (2005)'a göre tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan durumları var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır.

Tarama araştırmaları Cohen ve ark. (2007)'a göre betimleyici yapıya sahiptir. Nesnelerin, toplumların, kurumların yapı ve olay işleyişlerini tanımlamak maksadıyla kullanılır. Tarama araştırmalarında örneklemden elde edilen verilerle örneklemin temsil ettiği evrene yönelik genellemeler yapılır.

Araştırmanın evrenini Balıkesir İli Karesi ilçesi Paşaalanı mahallesidir. Evrenin Paşaalanı mahallesi seçilmesinin gerekçesi Balıkesir fay hatlarına yakınlığı ve zemin kalitesi bakımından endişelerdir. Aynı zamanda bu mahalle farklı sosyo-ekonomik kişilerden oluşmaktadır. Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçeği, Karesi ilçesinde ki Paşaalanı mahallesinde gerçekleştirilmiştir.

Anket Basit Tesadüfi Örneklem ile gerçekleştirilmiştir. Erkuş (2005)'a göre, bireylerin benzer evren olması, sonlu, durağan ve birimlerine ulaşılabilen evren olduğu ve evrendeki her birimin örnekleme girme olasılığının eşit ve birbirinden bağımsız olduğu bir örneklemden bir seçimde, bu özelliklerden dolayı, sonuçlar evrene genelleştirilebilir.

Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçeği Paşaalanı mahallesinde 234 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Anket 11 Aralık 2019 da Balıkesir de gerçekleşen 23.14 de Richter ölçeğine göre 5.0 şiddetinde oluşan ve sonraki dakikalarda da 4,6 ve 4,1 şiddetinde yeni depremlerin yaşandığı ve sabaha kadar 50 ye yakın artçı sarsıntının olduğu bir depremin sabahında sahaya çıkartılmıştır. Sahadan elde edilen bilgiler aynı gün içerisinde tamamlanmıştır. Elde edilen veriler ışığında gerekli çözümlenmeler yapılmıştır..

ARAŞTIRMANIN AMACI

Balıkesir İli Karesi ilçesi Paşaalanı mahallesinde yaşayanların deprem stresi ile baş etme stratejilerini belirlemektir. Araştırmanın hedef edindiği alt amaçlar ise; deprem stresi ile baş etme stratejileri cinsiyete, yaş, mezuniyet durumu, meslek, medeni hale göre bir farklılık göstermekte midir? Ölçeğin (Dini Baş Etme, Olumlu Yeniden Değerlendirme, Sosyal Destek Arama) alt boyutları ile anlamlı bir ilişki var mıdır?

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

İstanbul'da 26 Eylül'de 5,8 şiddetinde depreminin gerçekleşmiş olması ve Balıkesir de de 21 Kasım da 3,9 şiddetinde bir depremi yaşamış olması ve ardından da artçı sarsıntılarının olduğu, deprem ve güvenliğin tartışıldığı zaman dilimini takip eden 11 Aralık'ta 23.14 de Richter Ölçeğine göre 5.0 şiddetinde deprem yaşanmıştır. Sonraki dakikalarda da 4.6 ve 4,1 şiddetinde yeni depremlerin yaşandığı ve sabaha kadar 50'ye yakın artçı sarsıntısının olduğu bir zaman da, can ve mal kaybı olmadan korku ile halkın çoğunluğunun geceyi valiliğin ve belediyenin çadırlarında geçirdiği bir ortamda depremin yarattığı stres ve deprem stratejileri açısından değer bulgusu taşımaktadır.

Depremin çokça gerçekleştiği coğrafyamızda, insanların deprem hakkında bilinçlendirilmesi, gerçekleşmesi mümkün olan psikolojik etkilere yönelik ön bilgi edinilmesi beraberinde de eğitilmesi ruh sağlığı açısından önem taşımaktadır.

Deprem kaynaklı sorunlar için hazır bulunmak ve doğal afetlere ilişkin psikolojik ve toplumsal duyarlılık oluşturmak önemlidir.

İncelenen literatür taraması sonucunda ilgili ölçek Balıkesir ölçeğinde çalışılmamış olması da bölge açısından deprem stresi ile baş etme stratejileri hakkında ön bilgi de verecek olması önem teşkil etmektedir.

Araştırma kapsamında aradığımız cevaplar şu şekildedir:

Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçeği (DBSÖ), cinsiyete, yaşa, mezuniyet durumuna, meslek ve medeni hale göre farklılık göstermektedir.

Herhangi bir depremde yakınlarından can kaybı olanların ölçeğin alt boyutları ile anlamlı bir ilişki vardır.

Deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korku cinsiyete göre farklılık göstermektedir.

Gelecekte olabilecek depremi düşünerek yaşanan korku cinsiyet göre farklılık göstermektedir.

VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

DEPREM STRESİ İLE BAŞ ETME STRATEJİLERİ ÖLÇEĞİ (DSBÖ):

Ölçek, kişilerin Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejileri Ölçmektedir. Ölçek, Yöndem ve Altay (2008) tarafından geliştirilmiştir.

Ölçeğin içeriğinde 16 soru bulunmaktadır. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Dini Baş etme (1,2,3,4, ve 5. maddeler), Olumlu Yeniden Değerlendirme (6,7,8,9,10 ve 11. maddeler), Sosyal Destek Arama (12,13,14,15 ve 16.maddeler) olarak dağılmıştır. 4'lü Likert tipinde ölçektir. (1=Hiçbir zaman-4= Her zaman). Ölçekten alınabilecek puan 16 ile 64 arasında değişmektedir. Sosyal destek arama alt ölçeğinde iki madde ters puanlanmaktadır. Bunlar 14. madde ki (Duygularımı kendime saklamaya

çalışırım) ve 15. madde ki (Korkularım ve kaygılarım hakkında konuşmamayı tercih ederim) maddeleridir. Bu maddeler bireyin sosyal destek aramadığına karşılık geldiğinden ters yönde puanlanmaktadır. Ölçeğin üç alt boyutu olan Dini Baş Etme, Olumlu Yeniden Değerlendirme, Sosyal Destek Arama boyutları için alınan puanın yüksekliği, bireyin, o baş etme stratejisini daha fazla kullandığını, düşüklüğü ise daha az kullandığını göstermektedir.

Yöndem ve Eren (2008) tarafından DSBÖ'nin geçerliğini belirlemek için verilere açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri uygulanmıştır. Her iki faktör analizi sonucu 16 maddelik DSBÖ'nin üç faktörden oluştuğunu göstermiştir. DSBÖ'nin güvenilirlik çalışması için Cronbach Alpha İç Tutarlılık güvenilirlik katsayıları hesaplanmıştır. Güvenirlik katsayıları Dini Başetme için $\alpha=.85$, Olumlu Yeniden Değerlendirme için $\alpha=.69$ ve Sosyal Destek Arama için $\alpha=.74$ olarak bulunmuştur. Her üç faktör için hesaplanan güvenilirlik katsayıların da yeterli olduğu tespit edilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu; araştırmacı tarafından katılımcıların yaş, cinsiyet, medeni durumunu tespiti ilişkin bilgilere ulaşabilmek için hazırlanmıştır. Literatür incelemesi sonucu ve anılan ölçek de referans alınarak sorular oluşturulmuştur.

Veri analizinde betimsel istatistik boyutu ilk olarak incelenmiştir. Analizlerden önce örneklemin doğrusallık ve normallik durumları incelendi. Bağımsız gruplar t-Testi ve Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Bulguların anlamlı olup olmadığı değerlendirilmesi olarak .05 anlamlılık durumu ölçüt alındı. Varyans analizi karşılaştırmalarında Post-hoc testlerinden Tukey Testi'nden yararlanılmıştır.

BULGULAR

BETİMSEL İSTATİSTİKLER

NORMALLİK KONTROLÜ

Ölçekten alınan puanlar üzerinde yapılacak olan test istatistiklerinin uygunluğu için verilerin normal dağılıp dağılmadığına bakılmıştır. Histogram ve Q-Q Plot grafikleri incelemesinde, eğrinin simetrik dağılım gösterdiği görüldü. Toplam puana ait merkezi eğilim ölçüleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. DBSÖ Ölçeği Toplam Puana Ait Merkezi Eğilim Ölçüleri	\bar{x}	Medyan	Mod	Çarpıklık	Basıklık
Boyutlar					
Dini Baş Etme	.26	.28	.00	.248	-.996
Olumlu Yeniden Değerlendirme	.17	.17	.00	.441	-.854
Sosyal Destek Arama	2.86	2.80	2.80	-.560	.238
DBSÖ Toplam	3.20	3.31	.14	.257	.031

Verilerin normal dağılımının kontrolü için, Kline (2011) de belirlediği basıklık ve çarpıklık değerleri esas alınmıştır. Büyüköztürk (2011) araştırmasında da çarpıklık katsayısının +1, -1 sınırları içerisinde yer almasının puanların normal dağılımdan önemli bir sapma göstermediği şeklinde yorumlar.

Araştırma bulgularında aritmetik ortalama, medyan ve mod'un birbirine de yaklaşması, dağılımın normalden aşırı uzaklaşmadığının bir ölçütü olarak değerlendirilmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayılarının +1 ile -1 arasında olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiğine gösterdiği bulunmuştur.

DEMOGRAFIK BULGULAR

CINSİYET AÇISINDAN FREKANS VE YÜZDE DEĞERLER:

Ankete katılanların cinsiyet açısından yüzde ve frekans dağılımları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. DBSÖ Ölçeğine Katılanların Cinsiyet Açısından Frekans ve Yüzde Değerleri

Gruplar	<i>f</i>	%	%Yığılmalı
Kadın	144	61.5	61.5
Erkek	90	38.5	38.5
Toplam	234	100	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi ankete katılanların %61,5 kadın, %38,5 erkek katılımcıdır.

EĞİTİM DURUMU AÇISINDAN FREKANS VE YÜZDE DEĞERLER:

Ankete katılanların eğitim açısından yüzde ve frekans dağılımları Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. DBSÖ Ölçeğine Katılanların Eğitim Durumu Açısından Frekans ve Yüzde Değerleri

Eğitim Durumu	<i>f</i>	%	%Yığılmalı
İlkokul	18	7.7	7.7
Ortaokul	21	9	16.7
Lise	77	32.9	49.6
Üniversite	108	46.2	95.7
Ünv. Sonrası	10	4.3	100
Toplam	18	100	

Tablo 3'de görüldüğü gibi ankete % 46,2 üniversite, %32,9 lise, %9 ortaokul, %7,7 ilkokul mezunu katılırken % 4,3 ile üniversite sonrası eğitim alan kişiler katılmıştır.

MEDENİ DURUM AÇISINDAN FREKANS VE YÜZDE DEĞERLER:

Ankete katılanların medeni durum açısından yüzde ve frekans dağılımları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. DBSÖ Ölçeğine Katılanların Medeni Durum Açısından Frekans ve Yüzde Değerleri

Medeni Durum	<i>f</i>	%	%Yığılmalı
Evli	179	76.5	76.5
Bekar	50	21.4	97.9
Dul	3	1.3	99.1
Ayrılmış	2	.9	100
Toplam	234	100	

Tablo 4’de ankete katılanların %76,5 evli, %21,4 bekâr, %1,3 dul ve % .9 ayrılmış olan katılımcı bulunmaktadır.

MESLEK AÇISINDAN FREKANS VE YÜZDE DEĞERLER:

Ankete katılanların meslek açısından yüzde ve frekans dağılımları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. DBSÖ Ölçeğine Katılanların Meslek Açısından Frekans ve Yüzde Değerleri

Meslek	<i>f</i>	%	%Yığılmalı
Bankacı	1	.4	.4
Büro Asistanı	2	.9	1.3
Doktor	4	1.7	3.0
Emekli	5	2.1	5.1
Endüstri Mühendisi	1	.4	5.6
Esnaf	7	3.0	8.5
Ev Hanımı	70	20.9	38.5
Fizyoterapist	1	.4	38.9
Garson	1	.4	39.3
Gıda Teknikeri	2	.9	40.2
Sekreter	3	1.3	41.5
Hemşire	10	4.3	45.7
İnşaatçı	1	.4	46.2
İşçi	5	2.1	48.3
İşsiz	9	3.8	52.1
Kuaför	1	.4	52.6
Makine Operatörü	1	.4	53.0
Makine Teknikeri	6	2.6	55.6
Memur	23	9.8	65.4
Mühendis	1	.4	65.8
Odyolog	1	.4	66.2

Ofis Görevlisi	1	.4	66.7
Öğrenci	16	6.8	73.5
Öğretmen	13	5.6	79.1
Özel Güvenlik	4	1.7	80.8
Özel Sektör	12	5.1	85.9
Psikolog	1	.4	86.3
TSK Personeli	31	13.2	99.6
Veteriner	1	.4	100
Toplam	234	100	100
Toplam			

Tablo 5’de göre katılımcıların mesleki çeşitliliği 29 grup olduğu görülmüştür. Bankacı % .4, Büro Asistanı % .9, Doktor % 1.7, Emekli % 2.1, Endüstri Mühendisi % .4, Esnaf % 3, Ev Hanımı % 20.9, Fizyoterapist % .4, Garson % .4 , Gıda Teknikeri % .9, Sekreter % 1.3, Hemşire % 4.3, İnşaatçı % .4, İşçi % 2.1, İşsiz % 3.8, Kuaför % .4, Makine Operatörü % .4, Makine Teknikeri % 2.6, Memur % 9.8, Mühendis % .4, Odyolog % .4, Ofis Görevlisi % .4, Öğrenci % 6.8, Öğretmen % 5.6, Özel Güvenlik % 1.7, Özel Sektör% 5.1, Psikolog % .4, TSK Personeli % 13.2, Veteriner % .4 katılımcı oranındadır.

DBSÖ ÖLÇEĞİ PUANLARIN CINSİYETE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:

DBSÖ ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyete göre manidar fark gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t-Testi sonuçları Tablo 6’de sunulmuştur.

Tablo 6. DBSÖ Ölçek Alt Puanlarının Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Cinsiyet	N	\bar{x}	ss	t	p
Dini Baş Etme	Kadın	144	.25	.24	-.89	.37
	Erkek	90	.28	.25		
Olumlu Yeniden Değerlendirme	Kadın	144	.18	.15	-2.18	.03*
	Erkek	90	.14	.15		
Sosyal Destek Arama	Kadın	144	2.88	.67	.66	.50
	Erkek	90	2.82	.71		

*p< .05 anlamlı

Tablo 6’da görüldüğü gibi, DBSÖ Alt Puanlarından Dini Baş Etme ($t_{(232)}=-.89, p>.05$), Sosyal Destek Arama ($t_{(232)}=.66, p>.05$) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Olumlu

Yeniden Değerlendirme ($t_{(232)} = -2.18, p < .05$) cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

DBSÖ ÖLÇEĞİ PUANLARIN YAKINLARINDAN CAN KAYBI OLANLARA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:

DBSÖ ölçeği puanların yakınlarından can kaybı olanlara göre manidar fark gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. DBSÖ Ölçek Alt Puanlarının Yakınlarından Can Kaybı Olanlar Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Değişken	N	\bar{x}	SS	t	p
Dini Baş Etme	Hayır	228	.26	.24	1.07	.28
	Evet	6	.15	.24		
Olumlu Yeniden Değerlendirme	Hayır	228	.17	.15	1.15	.04*
	Evet	6	.10	.08		
Sosyal Destek Arama	Hayır	228	2.86	.69	.10	.91
	Evet	6	2.83	.59		

*p < .05 anlamlı

Tablo 7’de görüldüğü gibi, DBSÖ ölçeğinde alt puanlarının yakınlarından can kaybı olanlar değişkenine göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan bağımsız grup t testi sonuçlarına göre, Dini Baş Etme ($t_{(232)} = 1.07, p > .05$), Sosyal Destek Arama ($t_{(232)} = .10, p > .05$) anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Olumlu Yeniden Değerlendirme ($t_{(232)} = .10, p < .05$) boyutunda can kaybı olanlar değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

DBSÖ ÖLÇEĞİ VE ALT PUANLARININ MEDENİ DURUMA GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:

DBSÖ ölçeği ve alt puanlarının medeni duruma göre manidar fark gösterip göstermediğini belirlemek için ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonuçları Tablo 8’de sunulmuştur.

Tablo 8. DBSÖ Ölçeği ve Alt Puanları olan Dini Baş Etme, Olumlu Yeniden Değerlendirme ve Sosyal Destek Aramanın Medeni Duruma Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Sonuçları

f, \bar{x} ve SS Değerleri	ANOVA Sonuçları
------------------------------	-----------------

Puan	Grup	N	\bar{x}	ss	Var. K.	KT	Sd	KO	F	p	Fark
Dini Baş Etme	(a)Evli	179	.23	.24	G.Arası	1.40	3	.467			
	(b)Bekar	50	.39	.21	G.İçi	12.87	230	.056			b>a
	(c)Dul	3	.00	.00	Toplam	14.27	233		8.448	.000*	
	(d)Ayrılmış	2	.45	.11							
	Toplam	234	.26	.24							
Olumlu Yeniden Değerlen.	(a)Evli	179	.16	.15	G.Arası	.193	3	.064			
	(b)Bekar	50	.20	.15	G.İçi	5.532	230	.024			
	(c)Dul	3	.04	.07	Toplam	5.726	233		2.681	.051	
	(d)Ayrılmış	2	.33	.04							
	Toplam	234	.17	.15							
Sosyal Destek Arama	(a)Evli	179	2.87	.69	G.Arası	.430	3	.333			
	(b)Bekar	50	2.81	.70	G.İçi	110.699	230	.479			
	(c)Dul	3	2.93	.70	Toplam	111.129	233		.298	.827	
	(d)Ayrılmış	2	2.50	.14							
	Toplam	234	2.86	.69							

* $p < .05$ gruplar arasında anlamlı fark var

Tablo 8’de anlamlandırmayı kolaylaştırmak için ve grupların tabloda kolay yorumlanması için Medeni durumlarına a, b, c, d harfleriyle isimlendirilmiştir. Bu bağlamda; Evli =a, Bekar =b, Dul =c, Ayrılmış =d, olarak isim verilmiştir. ANOVA sonuçlar tablosunda fark kısmında belirtilmiştir. Dini Baş Etme medeni durum açısından istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunmuştur ($F_3=8.448$ ve $p < .05$). Elde edilen etki büyüklüğü ($\eta^2 = .098$) olduğu görülmüştür. Puanların medeni durum değişkenine göre hangi gruplar arasında farklılaştığını belirlemek üzere Post Hoc Testlerinden Tukey testi kullanılmıştır. Farklılık yönü bekârlar ile evli arasında olduğu tespit edilmiştir.

DEPREM SARSINTILARI SIRASINDA YAŞANILAN KORKUNUN CINSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:

Deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korkunun cinsiyet değişkenine göre manidar fark gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 9’de sunulmuştur.

Tablo 9. Son deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korkunun Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Değişken	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Son deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korku	Kadın	144	2.37	.922	3.214	.001*
	Erkek	90	1.98	.874		

**p*< .05 anlamlı

Tablo 9’da görüldüğü gibi son deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korku durumuna göre ($t_{(232)} = -3.214$, $p < .05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınlar ($\bar{x} = 2.37$) oranıyla erkeklerden ($\bar{x} = 1.98$) daha fazla sarsıntılardan korktuğu tespit edilmiştir.

DEPREMI DÜŞÜNEREK YAŞANILAN KORKUNUN CINSİYET DEĞİŞKENİNE GÖRE KARŞILAŞTIRILMASI:

Olabilecek depremi düşünerek yaşanan korkunun cinsiyet değişkenine göre manidar fark gösterip göstermediğini belirlemek için bağımsız örneklem t-testi uygulanmıştır. Bağımsız örneklem t-testi sonuçları Tablo 10’da sunulmuştur.

Tablo 10. Yakın gelecekte olabilecek depremi düşünerek yaşanan korkunun Cinsiyet Değişkenine Göre Farklılaşp Farklılaşmadığını Belirlemek Üzere Yapılan Bağımsız Grup t Testi Sonuçları

Puan	Değişken	<i>N</i>	\bar{x}	<i>SS</i>	<i>t</i>	<i>p</i>
Yakın gelecekte olabilecek bir depremi düşünerek yaşanan korku	Kadın	144	2.63	1.01	2.027	.044*
	Erkek	90	2.34	1.06		

**p*< .05 anlamlı

Tablo 10’da görüldüğü gibi yakın gelecekte olabilecek bir depremi düşünerek yaşanan korku durumuna göre ($t_{(232)} = -2.027$, $p < .05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınlar ($\bar{x} = 2.63$) oranıyla, erkekler ($\bar{x} = 2.34$) e göre anlamlılık yaratmışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma Deprem Stresi ile Baş Etme Stratejilerini (DBSÖ) araştırmayı amaçlamıştır. Gerçekleşen bir deprem sonrası stres ve baş etme stratejilerinin neler olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre katılımcıların DBSÖ ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanların cinsiyet, medeni durum, yakınlarından can kaybı olanlar boyutunda, deprem sarsıntıları sırasında yaşanan korkunun cinsiyet boyutunda, olabilecek depremi düşünerek yaşanan korkunun cinsiyet boyutunda çeşitli düzeylerde anlamlı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Yapılan literatür taramasında, ölçeğin geliştirildikten sonra başka bir araştırmada kullanıldığına ilişkin bir çalışmaya rastlanılmamış olması tartışma boyutunu deprem ile ilgili yapılan başka araştırmalarla desteklemeye gitmeyi zorunlu kılmıştır.

DBSÖ Alt Puanlarından Dini Baş Etme, Sosyal Destek Arama cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilirken, Olumlu Yeniden Değerlendirme ($t_{(232)} = -2.18, p < .05$) cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ülkemizde depremzedelerle ilgili ilk araştırma Alkan (1999) tarafından 1995 yılında ki Dinar depremzedeleri üzerinde yapılmıştır. Araştırma sonuçları, deprem yaşamış kişilerin stres belirtileri gösterdiklerini ortaya koymuştur. Stres belirtileri kadınların erkeklere göre daha fazla stres belirtileri tespit edilirken araştırmamızda da Alkan (1999) araştırmasının yönünde bir bulgu elde edilmiştir. Kadınlar ($\bar{x} = .18$) erkeklerden ($\bar{x} = .14$) daha yoğun bir stres içerisindedir.

Literatür incelendiğinde; insanların doğal bir düşünüş olarak doğal afetlerden zarar görebileceğini düşünmemeleri Murphy ve ark. (2005) tarafından dile getirilir. Kişilerin risk grubu içerisinde olduklarını algılamamaları Turner ve ark. (1986) toplumun bütünlüğünde “Doğal afetlerin Tanrı’nın bir cezalandırılması” düşüncesinin benimsenmesi Adiyoso ve Kanegae (2012) doğal afetlere hazırlık yapma ihtiyacını olumsuz olarak etkileyen nedenler arasında olduğuna ilişkin bulgular yer almaktadır. Bu araştırmada, literatür söyleminden farklı bir boyut tespit edilmiştir. Dini Baş Etme boyutunun ($p > .05$), anlamlı bir farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Bu sonuç literatürden elde edilen bilgileri desteklememektedir. Aksine araştırmaya katılanlar dini baş etme gibi faktörler yerine olumlu yeniden değerlendirme ($p < .05$) boyutunda anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. DBSÖ ölçeğinde alt puanlarının yakınlarından can kaybı olanlar değişkenine göre Olumlu Yeniden Değerlendirme ($p < .05$) boyutu da bir başka açıdan yukarıdaki sonucu desteklemektedir. Can kaybı olanlar Dini Baş Etme boyutu yerine Olumlu Yeniden Değerlendirme boyutunda anlamlı bir farklılık göstermiştir. DBSÖ Ölçeği ve alt puanları olan dini baş etme, olumlu yeniden değerlendirme ve sosyal destek aramanın medeni duruma göre hangi gruplar arasında farklılaştığı konusunda, farklılığın yönü olarak evli ile bekârlar arasında olduğu tespit edilmiştir. Özçetin ve ark. (2008) yaptıkları bir araştırma da stres sorunlarının her yaşta görülebildiğini belirtir. Ama, genç erişkin grubunda görülme sıklığının daha fazla olduğunu belirtir. Ayrıca bekârlar, boşanmışlar, ekonomik açıdan zayıf ya da sosyalleşmemiş izole bireylerde de görülme olasılığının yüksekliğinden bahseder. Araştırmamızda da bekârlar boyutunda aynı sonuca ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan boşanmış sayısının az olması anlamlı bir sonuca ulaşılmasında bir engel olarak görülmüştür. Son deprem sarsıntılarında yaşanan korku durumuna göre ($p < .05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınlar ($\bar{x} = 2.37$) oranıyla erkeklerden ($\bar{x} = 1.98$) daha fazla sarsıntılardan korktuğu tespit edilmiştir. Bunun nedeni olarak ankete katılan kadınların daha çok kapalı mekânlarda çalışıyor olması ya da evde bulunması bu ortamlarda depremi hissetmesi olduğu düşünülmektedir. Yakın gelecekte olabilecek bir depremi düşünerek yaşanan korku durumuna göre ($p < .05$) cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir

farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Kadınlar ($\bar{x}=2.63$) oranıyla, erkekler ($\bar{x}=2.34$) e göre anlamlılık yaratmışlardır. Yukarıdaki kadınlar erkeklerden daha fazla sarsıntılardan korktuğu tespitini doğrular niteliğindedir. Aynı şekilde bunun nedeni olarak da kadınların daha çok kapalı mekânlarda çalışıyor olması ya da evde bulunması olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak deprem gibi doğal afetlerden kaynaklı zararın en alt seviyeye çekilmesinde birey dışında gelişen ekonomik yapı, sosyal ve psikolojik yapıyla birlikte siyasal sistemler de belirleyicidir. Birey zararının en aza indirgenmesi boyutunda bu karmaşık sistemin içerisinde yalnız da kalmaktadır.

Bireysel ve kurumsal olarak bireylerin deprem gibi doğal afetlerle bilinçlendirilmeleri gerekliliği vardır. Bilinçlendirme çalışmalarında psikolojik etkisini de konu edinen eğitimler verilmelidir. Gerek bireysel gerekse de kurumsal önlemlerin alınması gerekir. Bireyler tarafından bu önlemler içselleştirilerek hayat boyu yaşama rehberlik etmelidir.

Benzer bir çalışma içine girecekler için şu öneriler getirilmiştir:

- ✓ Araştırma çocuk ve ergenler düzeyinde de araştırılmalıdır.
- ✓ Boşanmışlar açısından daha geniş bir örneklem ile de çalışılmalı.
- ✓ Kapalı ve açık alan da çalışılan mesleklere göre de çalışılmalı.

Doğal afetlere hazırlık planlama boyutunda gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşamamasının en önemli nedenleri arasında yaşanan olumsuzluklardan toplumca gerekli çıkarım yapmamamız Erkal ve Değerliyurt (2009) tarafından belirtilmektedir.

Yaşanılan deprem tecrübesinden kazançlı çıkmak mümkündür. Olumsuzluklardan özgüvenini kaybetmeyen bireyler hayat tecrübesinden dersler çıkartmaktadır. Edinimleri özeleştirir süzgecinden geçirerek bireysel ve toplumsal olarak kazançlı çıkma yolunda ilerlemeliyiz.

KAYNAKÇA

Adiyoso, W., & Kanegae, H. (2012). The effect of different disaster education programs on tsunami preparedness among schoolchildren in Aceh, Indonesia. *Disaster Mitigation of Cultural Heritage and Historic Cities*, 60, 165-172.

(tarih yok). *Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı*. Ankara.

Alkan, N. U. (1999). 1995 Dinar Depremi. *Türk Psikoloji Bülteni*, 5(14), 59-60.

Bulut, S. (2009). Depremden Sonra Çocuklarda Görülen Travma Sonrası Stres Tepkilerinin Yaş ve Cinsiyetler Açısından Karşılaştırılması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(31), 43-51.

- Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı (14. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Cohen, L., Manion, L. Research methods in education*. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Erkal, T., & Değerliyurt, M. (2009). Türkiye’de Afet Yönetimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(22), 147-164.
- Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*. Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Folkman, S. (1982). An approach to measurement of coping. Paper presented at workshop entitled current issues in occupational stress. *Theory, research and intervention*, 14-16.
- Folkman, S., & Lazarus, R. S. (1980). An Analysis Of Coping in a Middle-Aged Community Sample. *Journal of Health and Social Behavior*, 219-239.
- Gülen, A. R. (2008). *Deprem Risk Analizi ve Şehirleşmede Balıkesir Kent Merkezi Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündüz, B., & Gökçakan, Z. (2003). Hemşirelerde Tükenmişliği Yordamada Stresle Başaçıkma Biçimleri, Eğitim Düzeyi ve Hizmet Süresi Değişkenleri. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10-17.
- Kalafat , D., & Pınar, A. (1997). *Anadolu ’nun Sismotektonik Özelliklerinin Küçük ve Orta Büyüklükteki Depremlerle İrdelenmesi Aktif Tektonik Araştırma Grubu Birinci Toplantısı*. İstanbul: İTÜ.
- Karaca, S., & Aşkın, R. (1995). Depresyonla Başaçıkma Ölçeği: Geçerlilik ve Güvenirlik Çalışması. *Düşünen Adam Dergisi*, 8(3).
- Karakuş, U. (2013). Depremi Yaşamış ve Yaşamamış Öğrencilerin Deprem Algılarının, Metafor Analizi İle İncelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 18(29), 97-116.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Keefe , F. J., Caldwell, D. S., Queen , K. T., Giil, K. M., Martinez, S., & Crisson, S. (1987). Pain coping strategies in osteoarthritis patients. *Journal of Counselling and Clinical Psychology*, 55(2), 208- 212.
- Kline, R. B. (2011). *Principles And Practice of Structural Equation Modeling (Third Edition)*. New York: The Guilford Press.

- Murphy, B., Falkiner, L., McBean, G., Dolan, H., & Kovacs, P. (2005). Enhancing Local Level emergency Management: The Influence of Disaster experience and the Role of Households and Neighbourhoods. *Institute for Catastrophic loss Reduction*, 12-25.
- Öcal, A. (2007). İlköğretim Okullarında Deprem Hazırlıkları: Kırıkkale ili Örneği. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 1-12.
- Özçetin, A., Maraş, A., Ataoğlu, A., & İçmeli, C. (2008). Deprem Sonucu Gelişen Travma Sonrası Stres Bozukluğu ile Kişilik Bozuklukları Arasındaki İlişki. *Düzce Tıp Fakültesi Dergisi*, 2, 8-18.
- Öztürk, M. K. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Deprem Deneyimleri Üzerine Bir Araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 308-319.
- Selye, H. (1977). *Stress Without Distress*. London: Teach Yourself Books.
- Spurrell, M. T., & McFarlane, A. C. (1993). Posttraumatic stress disorder and coping after a natural disaster. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 28(4), 194-200.
- Şahin, C., & Sipahioğlu, Ş. (2002). *Doğal Afetler ve Türkiye*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- Tağıl, Ş. (2004). Balıkesir Ovası ve Yakın Çevresinin Neotektonik Özellikleri ve Depremselliği. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 73-92.
- Turner, R. H., Nigg, J., & Paz, D. H. (1986). Waiting for Disaster: Earthquake Watch in California.
- Yöndem, Z. D., & Altay, E. (tarih yok). Deprem Stresi İle Baş Etme Stratejileri Ölçeğinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışmaları. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(30), 60-75.

1945-1960 ARASI YEREL SEÇİMLERDE DOĞU VE GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA
CHP-DP MÜCADELESİ*

CHP-DP STRUGGLE IN EAST AND SOUTHEAST ANATOLIA IN LOCAL
ELECTIONS BETWEEN 1945-1960

Bilal NERGİZ¹

Öz

Türkiye Kürtleri, Cumhuriyet sonrası erken dönemde yeni kurulan ulus devlet ile çeşitli çatışmalar yaşamış ve bu çatışmalar 1938 Dersim Olayları'na kadar devam etmişti. Devletle olan mücadelesinde zayıflayan Kürtler kabuğuna çekilmişti. Daha sonra 1945 yılı ile birlikte çok partili hayata geçilmiş ve bu yeni sistem beraberinde parti rekabetini getirmişti. Devlete küskün olan Kürtlerin yeni siyasal sistemde nasıl davranacağı hem Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) hem de yeni kurulan ve onun en büyük rakibi olan Demokrat Parti (DP) açısından merak konusuydu. Her iki parti, Kürt halkına yakın durarak bölgedeki oyları kendine çekmek istiyordu. Kürtler ise bu yeni sistemi umut olarak görüyordu; zira yeni dönem onlar için CHP'den kurtulmak demektir. O dönem Doğu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında kırsal hayat ve feodal yapı hâkim olduğu için toprak ağalarıyla olan irtibat yerel seçimleri yönlendirme etkisine sahipti. Çalışmada 1945-1960 arası gerçekleşen yerel seçimler ele alınmış ve elde edilen sonuçlar dönemin iki büyük partisi DP ve CHP açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelime: Kürt Meselesi, Yerel Seçimler, Ulus Devlet

Jel Kodları: Z 00, K 00

Abstract

Kurds living in Turkey, in the early post-republic process had various disagreement with the new nation-state and these disagreements continued until 1938 Dersim Rebellion. Kurds retired into their shell after struggle with the state. In 1945, the multi-party system was established and this new system brought the party competition. How the Kurds will behave in the new political system was a matter of curiosity in terms of both Republican People's Party and its primary rival Democratic Party. Both parties wanted to remain close to the Kurds because of their votes. Kurds considered this new system as hope, because the new period meant getting rid of CHP for them. Since rural life and feudal system dominated in the Eastern and Southeastern Anatolian territories at that time, being liaison with landlords was effected of direction local elections. In this study local elections between 1945-1960 were handled and the results were took stock of in terms of the Democratic Party and the Republican People's Party.

Key Words: Kurdish Issue, Local Elections, Nation-State

Jel Codes: Z00, K00

* Bu çalışma Bilal NERGİZ'in Devletin Kürt Politikası ve Kürt Hareketi (1945-1960) başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr, Kırklareli Üniversitesi, bilal.nergiz@klu.edu.tr: 0000-0001-6032-5243

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılda eğitim, ordu ve bürokrasi alanlarında modernleşmiş fakat atılan adımlar imparatorluğu dağılmaktan alıkoyamamıştı. Dönemin Osmanlılık ve İslamcılık düşünceleri yeterli olmayınca, Balkan Savaşları (1912-1913) sürecinde devlet için tutunacak tek dal “Türkçülük” kalmıştı.² Bu yeni politika beraberinde diğer etnik kimlikleri dışlamayı getirmiş, Cumhuriyetle birlikte İttihat ve Terakki yönetimi sona ermiş olsa da düşüncesini miras bırakmıştı.

Cumhuriyet sonrası göreve gelen yönetim yeni kurulan devleti geçmişten koparmak istiyordu. Zira ortada yıkılan bir imparatorluğun yenilmiş halkı vardı ve bu durumu düzeltmek gerekiyordu.³ Toplum hızlı bir şekilde yukarıdan dönüştürülmeye başlanmış, Osmanlı’dan kalan birçok şey tasfiye edilmişti. Yeni dönemin birleştirici unsuru “ulus”tu. Dolayısıyla herhangi bir muhalif düşünceye tahammül edilmiyor, ulus devlet olma yolunda her zaman “Türklük” ön plana çıkartılıyor, farklı etnik topluluklar görmezden geliniyordu.

Cumhuriyet sonrası dönemde Türk olmak üstün olmak demektir. Örneğin 1930’lu yıllarda ortaya atılan Türk Tarih Tezi, Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğunu ve insanların geçmişte ilkel bir şekilde yaşarken Türk anayurdunda medeniyet olduğunu söylüyordu.⁴ Tarih tezindeki temel amaç, eskiden beri Anadolu topraklarında Türklerin yaşadığını ispatlamaktır. Bu şekilde Türklerin üzerinde yaşadığı toprağa aidiyet beslemesi düşünülmüştü.⁵ 1935’te öne sürülen Güneş Dil Teorisi’ne göre birçok dilin kökeni Türkçe’den türemiştir.⁶ Ayrıca birçok medeniyet ve kültürün Türk kökenli olduğu iddia ediliyordu. Bu tarz politikalarla amaçlanan şey yeni bir kimlik inşa etmektir. Bütün bu süreçte doğal olarak diğer etnik gruplar ötekileştirilmiştir. Cumhuriyet döneminde çok seslilik demek tehlike demektir. Var olan farklılıklar ortadan kaldırılmalı, farklı olan her ne veya kim ise oluşturulan “ulus”a entegre olmalıydı. Kısacası yeni ulus-devlet, “Türk” olmayan veya kendini o şekilde görmeyen diğer bütün kimlikleri zararlı görüyordu.

Bu çalışmada ilk olarak tek parti döneminde hükümet ile Kürtler arasındaki çatışma anlatıldıktan sonra, çok partili döneme geçiş sonrası Kürt meselesi hakkında mecliste yaşanan gelişmeler

² Bünyamin Kocaoğlu, Balkan Savaşlarının İttihat ve Terakki Politikalarına Etkisi, History Studies, Cilt 5, S. 1, Haziran 2013, s.252.

³ Taner Akçam, Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik, Cilt 4, (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s.55.

⁴ İlber Ortaylı, Gelenekten Geleceğe, İstanbul: Hil Yayınları, 1982, s.73.

⁵ Atatürk’ün manevi kızı olan ve onun yönlendirmeleriyle yurtdışında eğitim alan Afet İnan, aynı zamanda Türk Tarih Kurumu’nun kurucuları arasında yer alarak kurumun başkanlığını yapmıştır. “Türk Halkının ve Türk Tarihinin Antropolojik Karakteri Üzerine” başlıklı doktora tezinde amacının, Anadolu topraklarında yaşayan Türk nüfusunun tarih öncesi çağlardan beri bir Türk yurdu olduğunu somut delillerle ispatlamak olduğunu belirtmektedir. Bkz. Füsün Üstel, Makbul Vatandaşın Peşinde, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, s.216.

⁶ 1936 yılında Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanan Türkçe Sözlük’te Kürt tanımlaması şu şekildeydi: “Çoğu dillerini değiştirmiş Türklerden ibaret olup bozuk bir Farsça konuşan ve Türkiye, Irak, İran’da yaşayan bir topluluk adı ve bu topluluktan olan kimse”. Bkz. İsmail Beşikçi, Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013, s.161. Bu şekilde Kürtlerin Türk asıllı oldukları söylenerek gerçek inkâr edilmektedir.

anlatılmıştır. Son olarak 1945-1960 arası gerçekleşmiş yerel seçimlerde Kürt seçmenin tercihi ele alınmıştır. Hassas konumda olan Kürt meselesinin çok partili hayata geçiş sonrası yerel seçimlere nasıl yansıdığı dönemin iki büyük partisi CHP ve DP açısından karşılaştırmalı olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmada CHP ve DP dışındaki partiler ile seçimlere bağımsız olarak giren kişiler ya da karışık ittifaklarla ilgili bilgiler değerlendirme dışında tutulmuştur.

1. TEK PARTİ DÖNEMİNDE KÜRTLERE BAKIŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında Kürt aşiretleri milli mücadelenin yanında yer almıştı. Kürtlerin bu şekilde davranmasında neden olarak Mustafa Kemal'in Saltanat ve Hilafeti korumak için Kurtuluş Savaşı'nı başlattığını öne sürenler var olsa da Kürtlerin sadece hilafet olgusundan değil, ortak düşman olan Ermenilerin dönüş ihtimalinden dolayı da Mustafa Kemal'in yanında olması mantıklı gözükmektedir. Zira Sevr Antlaşması'na göre Doğu'da bir Ermeni devleti planlanmıştı. Kürtler ise burada elde ettiği toprakları geri vermek istemiyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal de, Cumhuriyet öncesi süreçte kucaklayıcı bir dil kullanıyor "Türk Milleti" yerine "Türkiye Halkı" deyimini kullanmayı tercih ediyordu.⁷

Cumhuriyet sonrası dönemde Kürtler, diğer etnik gruplardan farklı davranmıştı. Örneğin Çerkezler ve Lazlar Türklüğü benimsemekte zorluk çıkarmamışken Kürtler, Kurtuluş Savaşı sonrası dönemde etnik haklarının tanınacağını düşünüyor, kendilerine özerklik verileceğini düşünüyor.⁸ Zira 1921 Anayasası'nın 11. maddesi özerklik hususunda şunu söylüyordu:

İl, yerel işlerde manevi kişiliğe ve özerkliğe sahiptir. Dış ve iç siyaset şeriat, adalet ve askerlik işleri, uluslararası ekonomik ilişkiler ve hükümetin genel vergileri ile yararlanılması birden fazla illeri kapsayan hususlar dışında, BMM'nin kabul edeceği yasalar gereğince evkaf, medreseler, eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık ve sosyal yardım işlerinin düzenlenmesi ve yönetimi il kurullarının yetkisi içerisindedir.⁹

Maddenin yerinden yönetimi teşvik eden bir içeriği vardı. Eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, bayındırlık gibi işler il meclislerinin yetkisine verilmişti. Vali TBMM tarafından atanıyor, sadece devlet ile yerel yönetim arasındaki bir anlaşmazlık durumunda müdahil oluyordu.¹⁰

Anayasanın dışında Kürtleri cesaretlendiren bir diğer gelişme Lozan Konferansı sürecinde gerçekleşmişti. İngiltere, 1923 yılında Lozan Konferansı devam ederken antlaşma metnine Kürtlerle ilgili hüküm koymak istemiş, Türk tarafı ise Kürtlerle ilgili herhangi bir problemlerinin olmadığını

⁷ Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1997, s.209.

⁸ Tarık Ziya Ekinci, Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar, İstanbul: Cem Yayınevi, 2004, s.30.

⁹ Suna Kili-A. Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2000, s.92-93.

¹⁰ Ergun Özbudun, 1921 Anayasası, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2008, s.43-44.

söylemişti. Fakat Konferans devam ederken bir gazeteci Mustafa Kemal'e Kürt meselesini sorunca şu cevabı almıştı:

Kürt meselesi, bizim yani Türklerin menfaatine olarak da kat'iyen mevzubahis olamaz. Çünkü mâlumu âliniz, bizim hudut-u milliyemiz dâhilinde mevcut Kürt anasır o surette tavattun etmiştir ki, pek mahdut yerlerde haiz-i kesafettir. Fakat kesafetlerini kaybede ede ve Türk anasırının içine gire gire öyle bir hudut hâsıl olmuştur ki, Kürtlük nâmına bir hudut çizmek istersek, Türklüğü ve Türkiye'yi mahvetmek lâzımdır. Söz gelişi Erzurum'a kadar giden, Erzincan'a Sivas'a kadar giden, Harput'a kadar giden bir sınır aramak gerekir. Ve hatta Konya çöllerindeki Kürt aşiretlerini gözden uzak tutmamak gerekir. Binaenaleyh başlı başına bir Kürtlük tasavvur etmekense, bizim Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mucibince zaten bir nevi mahallî muhtariyetler teşekkül edecektir. O halde hangi livanın ahali Kürt ise, onlar kendi kendilerini muhtar olarak idare edeceklerdir. Bundan başka Türkiye'nin halkı mevzuu bahis olurken, onları da beraber ifade etmek lâzımdır. İfade olunmadıkları zaman, bundan kendilerine ait mesele ihdas etmeleri daima variddir. Şimdi Türkiye Büyük Millet Meclisi, hem Kürtlerin ve hem de Türklerin sahibi salahiyet vekillerinden mürekkebdir ve bu iki unsur bütün menfaatlerini ve mukadderatlarını tevhid etmiştir. Yani onlar bilirler ki, bu müşterek bir şeydir. Aynı bir hudut çizmeye kalkışmak doğru olamaz¹¹

Kısacası Mustafa Kemal, Kürt yoğunluklu yerlerin 1921 Anayasası'na göre özerk olabileceğini söylemişti.¹² Fakat tek parti döneminde Kürtlere ulus devlet politikası çerçevesinde bakılmıştı. Ortada "Kürt" diye bir şey yoktu. Meseleye güvenlik odaklı bakıldığı için askeri güç dâhil her türlü yol denenmişti. Doğu ve Güneydoğu illerinin gerici, medeniyet yoksunu olduğu söyleniyordu.¹³ Bu yüzden bu bölgeler ile ilgili islahat raporları ve iskân politikaları uygulanmış, birçok ayaklanma zor gücüyle bastırılmıştı.

2. ÇOK PARTİLİ DÖNEMDE BAZI GELİŞMELER

2.1. Mustafa Muğlalı Olayı

TBMM'de çok partili hayata geçiş sonrası Doğu ve Güneydoğu'nun problemleri siyasette daha çok yer almaya başlamıştı. Yeni partilerin yirmi iki yıldır yönetimde olan Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) karşı mücadele etmesi gerekmekteydi. Partiler açısından ülkenin Doğu ve Güneydoğu'sundaki mücadele ise daha farklıydı zira Cumhuriyet sonrası yaşanan Kürt ayaklanmaları devlet ile Kürtlerin arasının açılmasına sebep olmuştu. Ayaklanmaların 1938 Dersim Olayı ile sona erdiği düşünüldüğünde, çok partili hayata geçildiği yıllarda yaşananların hem devlet hem de Kürtler açısından taze olduğu söylenebilir. Dolayısıyla yeni sistemde Kürtlerin nasıl davranacağı partiler açısından önemliydi. Seçim mücadelesi, CHP ile onun en büyük rakibi Demokrat Parti (DP) arasındaydı. Kürtler açısından çok partili hayata geçildiği yıllarda devlete karşı korku mevcuttu. CHP ise Doğu ve Güneydoğu coğrafyasına karşı temkinli duruyordu. Çünkü CHP yönetimi yıllarca bu topraklara güvenlik odaklı bakmış, bölgede yer alan teşkilatlarının çoğunu kapatmıştı.¹⁴

¹¹ Mustafa Kemal, Eskişehir-İzmit Konuşmaları (1923), İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993, s.104-105.

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Gizlenen Tutanak Atatürk: Kürtlere Özerklik, 2000'e Doğru, S. 35, 30 Ağustos-5 Eylül 1987, s. 8-15.

¹³ Ahmet Yıldız, Ne Mutlu Türküm Diyebilene, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s. 243.

¹⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Yer Kodu: 21-232, 7.8.1943, s.1.

Çok partili döneme geçiş sonrası Demokrat Parti ve CHP Kürt meselesi üzerinden oy kazanmak istiyordu. Bunun için yakın geçmişte yaşanıp üzeri kapanmış bazı olaylar tekrar incelemeye alınmıştı. Örneğin tarihte Özalp veya Muğlalı Olayı olarak bilinen vakanın DP kurulduktan sonra yargıya taşınması Kürtler nezdinde DP'ye puan kazandırmıştı. Yaşanan olayda, 1943 senesinde Türkiye'deki çetelerden biri İran'da yaşayan Mehmedi Misto adındaki bir aşiret reisinin¹⁵ hayvanlarını kaçırap Türkiye'ye getirmiş, Misto ise bunun üzerine Van'ın Özalp ilçesi kaymakamına mektup yazarak hayvanlarının iadesini istemiş fakat kaymakam olaya kayıtsız kalınca kendisi Türkiye'ye gelerek ilçede halka ait hayvanları alıp İran'a dönmüştü. Ardından kaymakam ve bölgedeki askeri yetkililer olayı kapatmak istemiş ve raporlarda Rus askerlerinin sınırı ihlal ettiği yazılmıştı. Vali ise kendisine verilen liste uyarınca kırk kişiyi mahkemeye sevk etmiş ve bu kişilerin çoğu salınmıştı. Fakat olaydan kısa süre sonra dönemin 3. Ordu Komutanı Orgeneral Mustafa Muğlalı, valiyi ziyaretinde işin aslını öğrenince Mehmedi Misto'nun adamlarından olduğunu düşündüğü 33 kişiyi kurşuna dizdirmişti. Bir kişi ise bu olaydan sağ kurtulup İran'a kaçtıktan sonra olup biteni telgrafla kardeşine bildirse de herhangi bir işlem yapılmamıştı.¹⁶

Olayla ilgili ilk girişim beş yıl sonra CHP Van milletvekili Muzaffer Koçak tarafından yapılmıştı. 1948 yılının Kasım ayında söz konusu 33 kişinin akıbetine dair dönemin Adalet, Milli Savunma ve İçişleri Bakanları tarafından genel kurul salonunda şu soruların sözlü olarak cevaplanmasını istemişti:¹⁷

i) 1943 senesi sonbaharında Van'ın Özalp ilçesi köyleri halkından 33 kişinin kurşuna dizildiklerine dair merkezde bir malumat var mıdır? Varsa ne şekildedir?

ii) Bu vatandaşların toptan kurşuna dizilmelerini icab ettiren suçları nedir? Bu suçlar ne suretle tespit ettirilmiştir?

iii) Kurşuna dizme keyfiyeti mahkeme kararı ile mi olmuştur yoksa herhangi bir yetkiye mi dayanılarak yapılmıştır?

iv) Hadiseden idari, adli, makamların vaktinde haberleri olmuş mudur ve kendilerine ihbar ve şikâyette bulunmuş mudur? Bulunulmuşsa ne yapılmış ve neticesi ne olmuştur?

CHP'den gelen bu adımı gören DP harekete geçerek dönemin Kütahya milletvekili Adnan Menderes, Eskişehir milletvekili İsmail Hakkı Çevik ve Kayseri milletvekili Fikri Apaydın bir önergeyle

¹⁵ Milan Aşireti'nin lideri Mehmedi Misto aynı zamanda Türk Milli İstihbaratı'nın ajanıydı. O dönemin tanıklarından askeri doktor Yüzbaşı Reşit Ersezer'in anlatımına göre, sık sık onlara gelip İran'da İkinci Dünya Savaşı nedeniyle işgalci olarak bulunan Rus kuvvetlerinin sayısı, silahları ve hareketleri konusunda kendilerine bilgi veriyordu. Bkz. Orgeneral Muğlalı Olayı, Milliyet, 7 Mart 1974, s.5.

¹⁶ Ayşe Hür, İnönü ve Bayarlı Yıllar 1938-1960, İstanbul: Profil Yayıncılık, 2015, s.74.

¹⁷ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 42.252.18. İlk girişimin CHP'li bir milletvekilinden gelmesi ilginçtir. Zira 1943'te tek parti iktidarı vardı. 1948'de hala CHP iktidardaydı. Fakat bahsettiğimiz üzere DP'nin yükselişini gören CHP, Doğu'nun oy potansiyelini görüp ilk davranan parti olmak istemiş olabilir.

konuyu meclise taşımıştı.¹⁸ Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, Başbakan Hasan Saka adına cevap vererek olay hakkında soruşturma açıldığını ve gerekenin yapılacağını söylemiş, olayın doğal bir kaçakçılık ve eşkıyalık olduğunu, siyasi ve askeri mahiyete sahip olmadığını dile getirmişti. Bu süreçte olay soruşturulmaya başlanmış, ilgili komisyona havale edildikten sonra ihmali bulunanlar Milli Savunma Bakanlığı tarafından mahkemeye sevk edilmişti.¹⁹

Orgeneral Muğlalı ve ekibini yargılama süreci 1 Eylül 1949 tarihinde başlamış, Muğlalı ile birlikte yargılanan bir general ve dört subay da bu süreçte cezaevine gönderilmişti. Askeri mahkemenin sanıklar için istediği ceza idamdı.²⁰ Muğlalı, yargılama süreçlerinde 33 kişiyi kurşuna dizdirme emrini kendisinin vermediğini söylese de, davanın tanıklarından 7. Kolordu Komutanı Korgeneral Kemal Yaşinkılıç, öldürme emrini kendisine Muğlalı'nın verdiğini söylemiş, hatta bölgenin umumi müfettişi Avni Doğan ile birlikte bu emre karşı çıktıklarını fakat Muğlalı'nın emri yüksek yerden aldığını kendilerine belirttiğini dile getirmişti.²¹

Yargı sürecinden sonra Mustafa Muğlalı idama mahkûm edilmişti. Fakat yaşı 65'ten fazla olduğu için cezası otuz yıl ağır hapse, bu ceza da üçte bir oranında indirilerek yirmi yıla indirilmiş,²² ardından kendisinde bunaklık olduğu için tahliye edilmişti. Bunun üzerine DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci²³, konuyu tekrar meclise taşıyarak Muğlalı hakkında, "eğer deliyse tımarhaneye, aciz ise Darülaceze'ye, sağlamsa hapisaneye gönderilmesi gerektiğini" söylemiştir.²⁴ Bir süre sonra mahkemenin kararı Askeri Yargıtay tarafından bozulsa da 1951 yılının Aralık ayında Mustafa Muğlalı vefat ettiği için dava tekrardan ele alınamamıştı.²⁵ Sonuçta olay bu şekilde gündemden kalkmıştı.

2.2. Karaköprü Olayı

Çok partili dönemde dile getirilen bir diğer olay Karaköprü Olayı'ydı. 1936 yılında Diyarbakır'da bir grup sanık, soygunculuk suçundan sevk edilirken jandarma tarafından kurşuna dizilmişti.²⁶ O yıllarda İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Üçüncü Ordu Komutanı Kazım Orbay ve bölgenin Umumi Müfettişi Abidin Özmen'di. Olay, 1952 yılında mağdur ailelerin şikâyeti üzerine tekrar

¹⁸ Özalp'ta 33 Vatandaş Kurşuna mı Dizilmiş?, Dicle Kaynağı, 30 Kasım 1948, s.1. Ayrıca bkz. TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 14, 8. Dönem, 3. Toplantı, 3 Aralık 1948, s.7-8.

¹⁹ Özalp Hadisesi, Dicle Kaynağı, 20 Ocak 1949, s.1.

²⁰ 33 Vatandaş Kurşuna Dizdirenler Adalet Huzurunda, Dicle Kaynağı, 19 Eylül 1949, s.1.

²¹ Günay Aslan, Yas Tutan Tarih 33 Kurşun, İstanbul: Pencere Yayınları, 1989, s.26.

²² İdamı İstenen Orgeneral Mustafa Muğlalı, Şark Mecmuası, 28 Şubat 1950, s.7.

²³ Kürt kökenli Mustafa Ekinci, 1950 ve 1954 yıllarında DP'den Diyarbakır milletvekili olarak seçilmiştir.

²⁴ İsmail Beşikçi, Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun, İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2013, s.76.

²⁵ Yargılama devam ederken tazminat olarak ölenlerin çocuklarına on teneke buğday verilmiştir. 1950'den itibaren iki yıl boyunca yine buğday olarak maaş verilmiştir. Bkz. H. Neşe Özgen, Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri, İstanbul: TÜSTAV, 2003, s.50.

²⁶ İbrahim Arvas, Tarihi Hakikatler, İstanbul: HTS Yayıncılık, 2010, s.98.

gündeme gelmiş ve açılan soruşturma sonucunda kurşuna dizme emrini veren Abidin Özmen sorumlu görülerek hakkında dava açılmıştı.²⁷

26 Aralık 1952 tarihinde DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci, 1936 yılında öldürülen vatandaşlar hakkında yapılan tahkikatın ne safhada olduğunu ve hükümetin bu konuda ne düşündüğüne dair Adalet Bakanı Osman Şevki Çiçekdağ'a soru yöneltmişti. Çiçekdağ verdiği cevapta, "Şükrü Kaya hakkında Anayasa hükümlerine göre soruşturma açılıp açılmayacağına takdirinin mecliste olduğunu belirtmiş ve durumun Başbakanlığa havale edildiğini" söylemiş; Ekinci ise bu cevap üzerine, "genel olarak olayın tek bir vatandaşın ölümünden ziyade, birçok insanın yok yere öldürülmesi olduğunu, bu olayın buna benzer derin izler bırakmış faciaların davası olduğunu ve bu olayın gelecek nesilleri etkilediğini" vurgulamıştır.²⁸ Zira ona göre "sonraki nesiller bu tip olaylara karşı gösterilen tepkiye bakacakları için bu tarz acıların hesabını sormakla görevli olduklarını, aksi takdirde milletin umudunun kalmayacağını" belirtmiştir.²⁹ Fakat olay hakkında herhangi bir gelişme yaşanmamıştı.

2.3.Umumi Müfettişliklerin Kaldırılması

Umumi Müfettişlikler, çok partili hayata geçiş sonrası etkisini yitirse de resmiyette varlıkları devam ediyordu. Kürtler üzerinde geçmişte yaşanan birçok olaydan dolayı olumsuz etkileri vardı. DP muhalefette olduğu yıllarda bu kurumu eleştirirken, CHP milletvekilleri herhangi bir savunma yapmıyor, sessiz kalıyordu.³⁰

DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak³¹ TBMM Başkanlığı'na 21 Ocak 1951 tarihinde, 1927 tarihli Umumi Müfettişliklerin kaldırılmasına dair bir yazı vermişti. Yazısında özetle, "umumi müfettişliklerin başına buyruk olduklarını, görev yaptıkları yerlerde kanlı adımlar attıklarını, bu yüzden bitmeleri gerektiğini ve devri sabık yaratmamak için bu kanunun tamamıyla kalkmasını" teklif etmişti.³² Ardından 1951 yılının bütçe tasarısı görüşmelerinde DP Ağrı milletvekili Hüseyin Celal Yardımcı³³, TBMM'de yaptığı konuşmasında Umumi Müfettişlikleri eleştirmiş, "Doğu'nun Umumi Müfettişliklerin yatağı olduğunu ve zalim valilerin bulunduğunu" söylemişti.³⁴ Sonuçta Umumi Müfettişlikler, DP Diyarbakır milletvekili Mustafa Remzi Bucak'ın 24 Ocak 1952 tarihinde meclise sunduğu yasa tasarısı ile 21 Kasım 1952 tarihinde hukuken ortadan kaldırılmıştı.³⁵ Umumi

²⁷ "Eski Umumi Müfettiş Abidin Özmen Yargılanacak", Şark Postası, 27 Kasım 1952, s.1.

²⁸ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim, 26 Aralık 1952, s.434.

²⁹ Diyarbakır ve Havalisinde Kanunsuz Öldürülen Vatandaşlar, Şark Postası, 30 Aralık 1952, s.1.

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt:8, Dönem:8, 25. Birleşim, 28.12.1947. s.508-509.

³¹ Hukuk fakültesi mezunu olan Mustafa Remzi Bucak Şanlıurfa Sivereklidir. Hukuk fakültesi mezunudur. 1950-1954 yılları arası DP'den Diyarbakır milletvekili olarak görev yapmıştır

³² Serap Yeşiltuna, Atatürk ve Kürtler, İstanbul: İleri Yayınları, 2007, s.217.

³³ Ağrılı Hüseyin Celal Yardımcı hukuk fakültesi mezunuydu. 1950-1960 yılları arasında DP'den Ağrı milletvekili olmuştu. Aynı zamanda bu süreçte Devlet Bakanlığı, Milli Eğitim ve Adalet Bakanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 9, 46. Birleşim, 20 Şubat 1951

³⁵ Ercan Çağlayan, Tek Partinin Gözü Kulağı Umumi Müfettişlikler, Kürt Tarihi, S. 21, Kasım-Aralık 2015, s.29.

Müfettişliklerin kaldırılması Kürt meselesi için olumlu bir gelişmeydi. Zira kurulduklarından beri Kürtler üzerinde devletin zor gücü olarak hatırlanıyordu.

3. 1945-1960 ARASI YEREL SEÇİMLER

Çalışmanın bu bölümünde 1945-1960 arası gerçekleşen yerel seçimlerde Doğu ve Güneydoğu illerinin seçim sonuçları analiz edilecektir.

3.1. 1946 Yerel Seçimleri

Türkiye'de 3 Mayıs 1930 tarihinde Belediyeler Kanunu çıkarılmıştı.³⁶ Kanuna göre belediye başkanı, dört yıllığına belediye meclisi tarafından gizli oy ile seçiliyordu. Belediye meclisine üye olma şartlarını taşıyan bir başkası da belediye başkanı olabiliyordu. Belediye başkanı seçilen kişi eğer il merkezi için seçildiyse, İçişleri Bakanı'nın teklifi ile Cumhurbaşkanı tarafından onaylanması gerekiyordu.³⁷ İlçe için seçilen kişinin ise o ilin valisi tarafından onaylanması yeterliydi.³⁸

Türkiye Cumhuriyeti 1945 yılında çok partili hayata geçiş yapmış ve ilk muhalefet partisi iş adamı Nuri Demirağ'ın kurmuş olduğu Milli Kalkınma Partisi (MKP) olmuştu.³⁹ Artık seçimlerde 1876'dan beri uygulanan iki dereceli sistem terk edilmiş, tek dereceli çoğunluk esası uygulanmaya başlanmıştı.⁴⁰ Çok partili hayatın ilk seçimleri ise yerel seçimler olmuştu. Genel seçimlerden iki ay kadar önce 26 Mayıs 1946 tarihinde belediye meclisi seçimleri yapılmıştı.⁴¹

Henüz yeni kurulan Demokrat Parti'nin lideri Celal Bayar, partisinin belediye seçimlerine katılmayacağını söylemişti. Çünkü DP, hala antidemokratik kanunların mevcut olduğunu, iktidarın muhalefetin gelişmesini istemediğini düşünüyordu. DP'nin seçim güvenliği ile ilgili endişeleri vardı. Ayrıca Ekim ayında yapılması gereken yerel seçimler erkene çekilerek Mayıs ayına alınmıştı.⁴² Böyle bir durum yeni kurulan bir parti için dezavantajdı.

İlk muhalefet partisi MKP ise seçimlere katılacağını belirtmişti. Kürtler ise çok partili hayata geçiş sonrası umutlarını muhalefet partilerinde aramaya başlamıştı. Örneğin o dönemde İstanbul'da öğrenci olan Kürt kökenli Tarık Ziya Ekinci⁴³ MKP'yi kastederek, "Parti programının özünü ve demokrasi anlayışını bilmeden salt mevcut iktidara muhalefet ettiği için bu partiyi destekliyorduk"

³⁶ Belediye Kanunu, Resmi Gazete, Kanun No: 1580, Sayı: 1471, 14 Nisan 1930, s.8832.

³⁷ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832

³⁸ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832.

³⁹ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), İstanbul: Hil Yayınları, 2010, s. 30.

⁴⁰ Mehmet Ö. Alkan, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi, Görüş, S. 48, Mayıs 1999, s. 53.

⁴¹ Ali Eşref Turan, Türkiye'de Yerel Seçimler, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 79.

⁴² Kemal Karpat, Türk Demokrasi Tarihi, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.241.

⁴³ O yıllarda tıp eğitimi alan Ekinci, aynı zamanda memleketi Diyarbakır Lice'de Demokrat Parti'nin Lice teşkilatının kurulmasında çalışmıştır. Türkiye İşçi Partisi'nden 1965-1969 yılları arasında Diyarbakır milletvekilliği yapmıştır.

demektedir.⁴⁴ Yani bir partinin İnönü'ye karşı olması yeterliydi. Çünkü Kürtler, Türkiye'de Cumhuriyet sonrası ulus-devlet kurulmaya çalışılırken 1925'ten 1938'e kadar çeşitli aralıklarla ayaklanmış ve devlet bu ayaklanmalara karşı askeri güç kullanmıştı. O dönemde Kürt meselesine tamamen asayiş odaklı bakıldığı için tek parti dönemi boyunca Kürtlerin etnik varlığı yok sayılmıştı. Bu yüzden yeni kurulmuş olan DP, Kürtler tarafından rahatlığın, baskıya ve haksızlığa karşı gelmenin sembolü olmuştu.⁴⁵ Fakat MKP, seçim günü yarıştan ayrılmıştı.⁴⁶ Zira hükümetin seçimlerde taraf tuttuğunu söylüyordu. Dolayısıyla çok partili hayatın ilk yerel seçimleri tek partili bir seçime dönüşürken, CHP ise seçime katılmayan DP ve MKP'yi eleştirmişti.

DP, yerel seçim sonrası "belediye seçimlerinde müdahale, tazyik ve yolsuzluklara ait vesikalar" isimli bir broşür çıkararak tepkisini ortaya koymuştu.⁴⁷ 1946'da kurulan Demokrat Parti'nin meclisteki muhalefeti Kürtleri umutlandırmıştı. Örneğin Diyarbakır'da çıkan Dicle Kaynağı Gazetesi'nde DP'ye yönelik, "bugün çok şükür memleket ufuklarında demokrasi güneşinin nur saçmağa başladığını memnuniyetle görüyoruz ve diyoruz ki; artık memleket dertlerini terennüm ettik diye hıyanetle suçlandırılmayacağız belki, evet belki merhametli bir insan bulup bu dertlerimizin çarelerine tevessülünü istirham edebileceğiz"⁴⁸ ifadesi Kürtlerin duygularını göstermekteydi. Naci Kutlay'ın⁴⁹ deyimiyile "jandarma Kürtlere yine bağırıp çağırıyordu fakat eskisi kadar bağırıp çağırıyor, Kürtler biz de varız diyordu."⁵⁰ 1950 sonrası dönemin Doğu'da çıkan gazetelerine bakıldığında DP'nin değişikliklere vesile olduğu yazmakta, artık halkın gücünü aşan zorla mektep yaptırımların sona erdiği, hayvan ve yol vergilerinin kalktığı veya şekil değiştirdiği, asayiş kurularak jandarmanın halk ile olan münasebetinin yumuşadığı anlatılıyordu.⁵¹

3.2. 1947 Yerel Seçimleri

1947 yılında iki ayrı yerel seçim yapılmıştı. Şubat ayında gerçekleşen ilk seçim, köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyeti için yapılırken, ikincisi Mayıs ayında şehirlerdeki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimidir.⁵² Yerel seçimler sürecinde partiler arasında seçimlerin güvenliği yüzünden gerginlik yaşanıyordu. CHP yıllarca tek parti olmasının getirdiği gücü kullanmak isterken, yeni kurulan muhalefet partileri siyasi arenada var olma mücadelesi veriyordu. Demokrat Parti, iktidarın baskısına tepki olarak, 1947 yılının Mayıs ayında yapılan ikinci yerel seçime katılmamıştı.⁵³ Böylece DP'nin katıldığı ilk yerel seçim Şubat

⁴⁴ Tarık Ziya Ekinci, *Lice'den Paris'e Anılarım*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s.169.

⁴⁵ Naci Kutlay ile yapılan görüşme, 29 Mart 2017. 1931 Ağrı doğumlu olan Kutlay, tıp fakültesi mezunudur. 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisi içerisinde aktif olarak çalışmıştır.

⁴⁶ Belediye Seçiminde Bazı Hadiseler Oldu, *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1946, s.1.

⁴⁷ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Yayınevi, 2003, s.194.

⁴⁸ Dicle Kaynağı, 24 Ağustos 1948, s.2.

⁴⁹ Naci Kutlay ile yapılan görüşme.

⁵⁰ Naci Kutlay, a.g.g.,

⁵¹ *Vatan Gazetesi Hakkâri İlavesi*, *Hakkâri'de Parti Hayatı*, 5 Kasım 1952, s.5

⁵² *Muhtar Seçimleri*, *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1947, s.1.

⁵³ Feroz Ahmad, *Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1976, s.33.

1945-1960 Arası Yerel Seçimlerde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da CHP-DP Mücadelesi

ayındaki olmuştur. Bu seçime göre Doğu ve Güneydoğu bölgesinde CHP ve DP'nin aldığı sonuçlar şu şekildeydi:

Tablo 1. Doğu ve Güneydoğu İllerinde 1947 Yılı Köy Muhtarı ve İhtiyar Heyeti Seçim Sonuçları (Şubat)

İller	CHP	DP
Ağrı	577	-
Bingöl	299	-
Bitlis	271	-
Diyarbakır	602	26
Elazığ	611	-
Erzincan	519	3
Erzurum	846	58
Hakkâri	317	-
Kars	681	3
Malatya	743	9
Mardin	683	-
Muş	361	-
Siirt	490	-
Tunceli	353	-
Urfa	617	12
Van	254	-

Kaynak: Muhtar Seçimi, Ulus, 2 Nisan 1947, s.3.

Seçim sonuçlarına göre CHP'nin DP karşısında bariz üstünlüğü göze çarpmaktadır. İktidar partisi çoğu ilde muhtarlıkların tümünü kazanmıştı. Fakat 1946 seçimlerinin güvenliği ve açık oy gizli sayım sebebiyle sonuçların sağlıklı değerlendirilmesini yapmak güçtür.

3.3.1950 Yerel Seçimleri

14 Mayıs 1950 genel seçimleri öncesi muhalefetin mücadelesi sonuç vermişti. Mevcut seçim kanunu değişerek gizli oy açık sayım ilkesi gelmişti.⁵⁴ Ayrıca yeni kanun ile seçimlere yargı güvencesi getirilmişti. Bu değişiklik Türk demokrasi tarihi açısından önemli bir gelişmeydi. 1950 milletvekili seçimleri ise 27 yıllık CHP iktidarını yerinden etmişti.

1950 yılında üç farklı yerel seçim yapılmıştı. İlki 13 Ağustos 1950 tarihindeki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleriydi.⁵⁵ Ülke genelinde Demokrat Parti 17.393, CHP 12.337 muhtarlık kazanmıştı.⁵⁶ CHP'nin kazandığı muhtarlık sayısına diğer partiler ve bağımsızlar eklendiğinde toplamda 18.318 muhtarlık çıkıyordu.⁵⁷ Yani DP toplamda %50'nin altında kalmıştı.

DP'nin toplamda azınlıkta kalması CHP kanadında umut doğurmuştu. CHP'ye göre halk, DP'den pişman olmuştu. Dönemin gazeteleri ise durumu farklı yorumlamaktaydı. Örneğin DP'ye yakın olan Zafer Gazetesi'ne göre, şehirdeki insanlar muhtarlık seçimlerine yeterince ilgi göstermemiş, katılım daha çok köylerde olmuştu. Köylünün işi ise genelde muhtarla olduğu için bu seçimdeki sonuçlar normaldi.⁵⁸

Milliyet Gazetesi ise DP'nin %50'nin altında kalmasını partinin rehavete kapılmasına bağlıyordu. 14 Mayıs 1950 seçimlerine fazla güvenen DP'nin halkın sevdiği kimseler yerine tanınmayan kimseleri aday göstermesinin bu sonuca sebep olduğunu belirtmekteydi.⁵⁹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki illerin muhtarlık seçim sonuçları şu şekildeydi:

Tablo 2. Doğu ve Güneydoğu 1950 Muhtar ve İhtiyar Heyeti Seçim Sonuçları (Ağustos)

İller	DP	CHP
Ağrı	282	120
Bitlis	58	46
Bingöl	39	62
Tablo 2'nin devamıdır.		
Diyarbakır	208	157
Elazığ	174	132
Erzincan	194	260

⁵⁴ Milletvekilleri Seçimi Kanunu, Resmi Gazete, 21 Şubat 1950, Sayı: 7438, s. 17808. Önceki seçimlerde açık oy, gizli sayım yapılmıyordu.

⁵⁵ Muhtar Seçimi 13 Ağustos'ta Yapılacak, Akşam, 21 Temmuz 1950, s.7.

⁵⁶ Turan, a.g.e., s.87.

⁵⁷ 61 Vilayette Muhtar Seçimi İlan Edildi, Zafer, 3 Eylül 1950, s. 1.

⁵⁸ Mümtaz Faik Fenik, "Muhtar Seçimlerinden Belediye Seçimlerine, Zafer, 18 Ağustos 1950, s.1.

⁵⁹ Ali Naci Karacan, "Muhtar Seçimleri Bir Derstir, Milliyet, 16 Ağustos 1950, s.1.

Erzurum	617	202
Hakkâri	33	31
Kars	270	443
Mardin	354	313
Malatya	347	448
Muş	139	129
Siirt	166	180
Tunceli	162	133
Urfa	351	263
Van	254	164

Kaynak: 61 Vilayetteki Muhtar Seçimi Neticelerini Veriyoruz, Zafer, 3 Eylül 1950, s. 5.

Yeni seçim kanunu ile yapılan ilk yerel seçim sonuçlarına göre Doğu ve Güneydoğu illerinde DP 11 ilde öndeyken, CHP 5 ilde DP'yi geçmişti. DP toplamda 3.648 muhtarlık kazanırken, CHP 3.083 muhtarlık almıştı. CHP'nin önde olduğu iller, Bingöl, Erzincan, Kars, Malatya ve Siirt'ti. Bazı illerde kazanılan muhtarlık sayısı birbirine yakın olduğu için toplamda iki parti arasında büyük bir fark yoktu. CHP geride olsa da ağırlığının devam ettiğini söyleyebiliriz. Hala CHP ile irtibat halinde olan birçok Kürt ağası vardı.⁶⁰

1950 yılında yapılan ikinci yerel seçim, belediye meclisi seçimleriydi. CHP kısa süre önce yapılan muhtarlık seçim sonuçlarından dolayı ümitliydi. Seçimler 3 Eylül 1950 tarihinde yapılmıştı. Dönemin belediye kanununa göre belediye meclisine seçilen kişiler kendi aralarından birini belediye başkanı seçtiği için, çoğunluğu alan parti aynı zamanda belediye başkanını da seçmiş oluyordu.⁶¹

Seçim sonucunda DP'nin Türkiye genelinde aldığı oy oranı %57,6, CHP'nin %37,5'ti.⁶² DP ülke çapında 600'den fazla belediyeden 560'ını almıştı.⁶³ Doğu ve Güneydoğu'da DP ve CHP'nin aldıkları oy ve çıkardıkları belediye meclis üye sayısı şu şekildeydi:⁶⁴

Tablo 3. Doğu ve Güneydoğu 1950 Belediye Meclisi Seçimlerinde DP ve CHP Verileri (Eylül)

⁶⁰ Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

⁶¹ Belediye Kanunu, a.g.e., s. 8832.

⁶² BCA, Yer Kodu: 031.01, Fon Kodu: 51.309.4

⁶³ Eroğul, a.g.e., s. 103.

⁶⁴ Eroğul, a.g.e., s. 103.

İller	DP (Oy Sayısı)	CHP (Oy Sayısı)	Belediye Üyeleri	
			DP	CHP
Ağrı	1985	2828	15	68
Bingöl	93	745	2	20
Bitlis	2807	2391	52	32
Diyarbakır	11892	8532	183	10
Elazığ	7031	6013	56	63
Erzincan	3640	2544	49	40
Erzurum	8464	3460	56	48
Hakkâri	41	942	4	44
Kars	7768	8117	52	98
Malatya	14582	22425	89	15
Mardin	8754	6391	73	65
Muş	1862	1876	26	22
Siirt	3159	3032	18	63
Tunceli	2466	1650	39	56
Urfa	14350	8192	50	32
Van	2758	2840	46	41

Kaynak: BCA (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi), Yer Kodu: 031.01, Fon Kodu: 51.309.

Belediye Meclisi seçimlerine göre CHP 7 ilde, DP ise 8 ilde öndedir. CHP'nin önde olduğu iller, Ağrı, Bingöl, Hakkâri, Kars, Malatya, Muş ve Van idi. Bingöl, Kars ve Malatya illerinde bir önceki muhtarlık seçimlerinde de önde olan CHP, bu seçimlerde Erzincan ve Siirt'te yarışı geride bitirmiştir. Ağrı, Hakkâri, Muş ve Van'da ise DP'nin önündedir. Her iki seçimde Muş'taki oy oranları birbirine gayet yakın iken, Hakkâri'de ikinci seçimde CHP lehine büyük fark göze çarpmaktadır.

Bu seçimde genel olarak hangi partinin hangi ilde önde olduğundan ziyade, çıkardıkları meclis üye sayısı daha önemlidir. DP toplamda 91.652 oy alırken, CHP 81.978 oy toplamıştır. Belediye üye sayısı bakımından DP'nin toplam 810 üye sayısı varken, CHP'nin 953 üyesi vardır. Hâlbuki CHP toplamda daha az oy almış ve daha az ilde öndedir. Fakat CHP'nin Malatya ve Hakkâri gibi iki ilde

1945-1960 Arası Yerel Seçimlerde Doğu Ve Güneydoğu Anadolu'da CHP-DP Mücadelesi

yüksek farkla önde olması onu toplam sayıda öne geçirmiştir. Zaten Bitlis, Elazığ, Siirt gibi illerde DP az farkla önde bitirmiş gözükmektedir. Fakat belediye başkanlığını doğal olarak üye sayısı fazla olan parti alıyordu. Ülke genelinde DP ön plandayken Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da CHP'nin ağırlığı devam etmekteydi.

1950 yılındaki üçüncü yerel seçim, 15 Ekim 1950 tarihli il genel meclisi seçimleriydi. CHP ve DP'nin Doğu ve Güneydoğu illerinde kazandığı ilçe sayısı şu şekildeydi:

Tablo 4. Doğu ve Güneydoğu'da 1950 İl Genel Meclisi Seçim Sonuçları (Ekim)

İller	DP (İlçe Sayısı)	CHP (İlçe Sayısı)
Ağrı	4	1
Bingöl	3	1
Bitlis	3	-
Diyarbakır	5	-
Elazığ	4	2
Erzincan	2	4
Erzurum	8	1
Kars	5	4
Malatya	7	3
Mardin	5	4
Muş	1	1
Tablo 4'ün devamıdır.		
Siirt	7	2
Tunceli	3	1
Urfa	5	2
Van	2	5

Kaynak: İl Genel Meclisleri Seçimlerini DP Kazandı, Cumhuriyet, 17 Ekim 1950, s. 3.

İl genel meclisi seçimlerine göre 12 ilde DP öndeydi. CHP sadece Erzincan ve Van'da DP'yi geçmişti. DP toplamda 64 ilçe alırken, CHP 31 ilçede kalmıştı. Bu seçim, yerel seçimler arasında DP'nin CHP'ye üstünlük gösterdiği en belirgin seçimdi.

3.4.1954 ve 1955 Yerel Seçimleri

1954 yılındaki muhtar ve ihtiyar heyeti seçimleri, Mayıs'taki genel seçimlerden altı ay sonra 7 Kasım 1954 tarihinde yapılmıştı.⁶⁵ O dönem CHP içerisinde seçime girip girmeme konusu tartışılıyordu. Sonunda varılan karar, muhtarlık seçimlerine girip, belediye meclisi ile il genel meclisi seçimlerine girmeme yönünde olmuştu.⁶⁶ CHP, DP'nin antidemokratik uygulamalarda bulunduğunu ve muhalefete baskıyı arttırdığını söyleyerek bu şekilde bir tepki göstermişti. Seçimlere göre ülke genelindeki katılım oranı %56.98'de kalmıştı.⁶⁷ DP toplamda 34.470 muhtarlıktan 26.669'unu kazanırken, CHP 5668 muhtarlık almıştı.⁶⁸ Doğu ve Güneydoğu'daki muhtarlık sonuçları şöyleydi:

Tablo 5. Doğu ve Güneydoğu 1954 Yılı Muhtarlık Seçimleri (Kasım)

İller	DP	CHP
Ağrı	443	59
Bingöl	260	32
Bitlis	239	14
Diyarbakır	477	89
Tablo 5'in devamıdır.		
Elazığ	500	76
Erzincan	336	110
Erzurum	809	187
Kars	572	156
Malatya	613	148
Mardin	543	111
Muş	243	52

⁶⁵ Muhtar Seçimlerine Bu Sabah Başlandı, Akşam, 7 Kasım 1954, s.1.

⁶⁶ Turan, a.g.e., s.94.

⁶⁷ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 51.310.4

⁶⁸ BCA, Yer Kodu: 67.422.1, 13.11.1954.

Siirt	312	65
Tunceli	322	26
Urfa	479	78
Van	559	70

Kaynak: DP Muhtar Seçimini Yüzde 80 Ekseriyetle Kazandı, Cumhuriyet, 9 Kasım 1954, s. 3.

1954'teki muhtarlık seçimlerinde Doğu ve Güneydoğu illerinin hepsinde DP galipti. O yıl yapılan genel seçimlerdeki DP üstünlüğü paralel şekilde yerelde de gerçekleşmişti. DP toplamda 6.707 muhtarlık kazanmıştı. Bu sayı 1950'deki muhtarlık sayısının iki katına yakındı. CHP ise toplamda 1.273 muhtarlıkta kalmıştı. Bu sonuç 1950'de aldığından neredeyse üçte biriydi. Yani CHP'nin Doğu ve Güneydoğu'daki etkinliği azalmıştı.

CHP, 1955 yılı il genel meclisi seçimleri ile belediye meclisi seçimlerine katılmamıştı. DP'nin muhalefetteki tavrını bu sefer CHP gösteriyordu. Çünkü DP iç politikada giderek sertleşiyor, gerek muhalefete gerekse basına yönelik sert adımlar atıyordu. DP'nin demokrasi karşıtı uygulamaları ise Kürtleri endişelendirmekteydi. Yani DP'nin ilk yıllarındaki toplumsal rahatlık azalmıştı. Bu yüzden Kürtler DP'den çekinmeye başlamıştı. DP'nin politikalarını protesto eden muhalefet, seçimlere katılmama kararı almıştı. Sadece Köylü Partisi ve bazı bağımsız adaylar seçime girmişti. DP lideri Adnan Menderes, CHP'nin seçimlere katılmama kararını eleştirmişti.⁶⁹ Sonuçta 1955 yerel seçimlerine muhalefetin boykotu damga vurmuştu. Buna paralel 1955 yılındaki belediye meclisi seçimlerine katılım oranı %38.34'te kalmıştı.⁷⁰ Sonuçlara göre doğal olarak çoğunluğu DP almıştı. CHP, 1955 yerel seçimlerine katılmadığı için sağlıklı bir değerlendirme yapma olanağı yoktur. Fakat seçimlere katılsaydı da muhtarlık seçimlerine paralel şekilde oy alma ihtimali yüksektir. Bundan sonraki süreçte yapılması gereken yerel seçimler ise sürekli ertelenmişti. İlk olarak 1956 yılında iki yıl ertelenen muhtarlık seçimleri, 1958'de bir yıl daha ertelenmiş ve 1960 askeri darbesine kadar yerel seçim yapılmamıştı.

SONUÇ

Tek parti yönetimi göreve geldiğinde hızlıca ulus devlet inşasına başlayınca Kürtler, bu politika karşısında direnerek 1925'ten 1938'e kadar çeşitli aralıklarla ayaklanmıştı. Zira kendilerine vaat edilenlerin gerçekleşmesini istiyordu. Devlet bu ayaklanmaları askeri güç kullanarak bastırma yolunu tercih etmişti. Çünkü dönemin devlet politikası, Kürt meselesine asayiş odaklı bakıyordu ve bu yüzden problem süratle ortadan kaldırılmalıydı. Dolayısıyla bu süreçte Kürtlerin etnik varlığı yok sayılmıştı. 1938'e kadar merkezle olan mücadelesinde zayıflayan Kürtler, yeni siyasi sistemle birlikte tekrardan

⁶⁹ Başvekil Yolumuz Müspettir Dedi, Milliyet, 9 Ağustos 1955, s. 1.

⁷⁰ BCA, Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 51.309.8

iktidarların dikkatini çekmişti. 1945 sonrası süreçte, muhalefetin etkisiyle Kürtler açısından geçmişte yaşanmış bazı acı olayların hatırlanıp meclis gündemine gelmesi DP'ye puan kazandırmış fakat sonuç alma açısından kayda değer bir yol alınamamıştı.

Yerel seçimlere bakıldığında 1946'daki belediye meclisi seçimleri çok partili hayatın ilk seçimleri olmuştu. Fakat bu seçim, DP'nin katılmaması ve Milli Kalkınma Partisi'nin seçim günü yarıştan çekilmesi ile tek partili bir seçime dönüşmüştü. DP 1947'de köyler için yapılan muhtarlık seçimlerine katılsa da, sonraki şehir muhtarlığı seçimlerine katılmamayı tercih etmişti. Katılmamasının sebebi muhalefet partilerine yapılan baskı ve olmayan seçim güvenliğiydi. Çünkü seçimler üzerinde herhangi bir yargı güvenliği olmadığı gibi, gizli sayım açık oy ilkesi yeni kurulan partiler için adaletsiz bir durum oluşturuyordu. Bu bakımdan seçim sonuçlarının sağlıklı değerlendirilmesi mümkün değildir. 1950 genel seçimlerinden sonra gerçekleştirilen üç yerel seçimde DP'nin üstünlüğü göze çarpmaktadır. Kırsaldaki muhtarlık seçimlerinde DP ve CHP arasındaki fark çok fazla değildir. Yine aynı şekilde toplam belediye meclisi üye sayısında CHP DP ile başa baş mücadele göstermiştir. İl genel meclisi seçimlerinde ise DP'nin açık ara üstünlüğü göze çarpmaktadır.

1954 ve 1955'teki seçimlerini CHP boykot etmişti. Muhtarlık seçimlerine katılan CHP, belediye meclisi ile il genel meclisi seçimlerine katılmamıştı. Katılmamasının sebebi DP'nin uyguladığı baskıcı politikalarıdır. İlginç bir şekilde 1945-1950 arasında muhalefet olan DP'nin uyguladığı boykot kararlarını artık CHP tercih etmişti. Her ikisi de bunları yaparken iktidardan ve mevcut düzenlemelerden şikâyetçiydi.

1950 öncesi yerel seçim sonuçları objektif olmadığı için seçmen açısından değerlendirilmesi pek mümkün değildir. Fakat 1950 yılında gerçekleşen üç yerel seçime baktığımızda Kürtlerin hızlı olmasa da tercihini DP'den yana kaydırıldığını görebilmekteyiz. Fakat bunun yanında CHP'nin kırsaldaki ağırlığı devam etmekteydi. 1954'teki tek sağlıklı veri olan muhtarlık seçimlerinde Kürt halkının tercihini artık ağırlıklı olarak DP'den yana koyduğunu daha rahat söyleyebiliriz. 1960 darbesinden sonra Doğu ve Güneydoğu illerinde gerçekleşen yerel seçimlerde ise gerek seçim sisteminin değişmesi gerekse bağımsız adayların daha güçlü bir şekilde ortaya çıkması yerel seçimlerin partiler nezdinde giderek ağırlık kazanmasına sebep olmuştur.⁷¹ Aynı şekilde 1960 sonrası parti sayısının artması ile birlikte Kürtlerin karar verme süreci birçok etmene bağlı olarak değişmiştir.⁷²

KAYNAKÇA

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*. İstanbul: Hil Yayınları.

⁷¹ Arslantaş, D., Arslantaş, Ş., Kaiser, A. Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey, *Swiss Political Science Review*, 26(1): s. 132-134. 2020,

⁷² Arslantaş, D., Arslantaş, Ş. Keeping Power through Opposition: Party System Change in Turkey, *New Perspectives on Turkey*, 62., s. 40., 2020.

- Ahmad, F., & Ahmad, Bedia T. (1976). *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Akçam, T. (2008). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: *Milliyetçilik*. Cilt 4, (Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil), İstanbul: İletişim Yayınları, 53-63.
- Alkan, Mehmet Ö. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Seçimlerin Kısa Tarihi. *Görüş*, (48), 48-61.
- Arslantaş, D., Arslantaş, Ş. (2020). Keeping Power through Opposition: Party System Change in Turkey. *New Perspectives on Turkey*, (62), 27-50
- Arslantaş, D., Arslantaş, Ş., Kaiser, A. (2020). Does the Electoral System Foster a Predominant Party System? Evidence from Turkey. *Swiss Political Science Review*, 26(1), 126-143.
- Arvas, İ. (2010). *Tarihi Hakikatler*. İstanbul: HTS Yayıncılık.
- Aslan, G. (1989). *Yas Tutan Tarih 33 Kurşun*. İstanbul: Pencere Yayınları.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Yer Kodu: 21-232, 7.8.1943.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 031.01. Fon Kodu: 51.309.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 031.01. Fon Kodu: 51.309.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01. Fon Kodu: 51.310.4.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. (13.11.1954). Yer Kodu: 67.422.1.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01. Fon Kodu: 51.309.8.
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi. Yer Kodu: 030.01, Fon Kodu: 42.252.18.
- Başvekil Yolumuz Müspettir Dedi. (9 Ağustos 1955). *Milliyet*.
- Belediye Kanunu. (14 Nisan 1930). *Resmi Gazete*. (1471).
- Belediye Seçiminde Bazı Hadiseler Oldu. (27 Mayıs 1946) *Cumhuriyet*.
- Beşikçi, İ. (2013). *Türk Tarih Tezi Güneş Dil Teorisi ve Kürt Sorunu*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Beşikçi, İ. (2013). *Orgeneral Mustafa Muğlalı Olayı 33 Kurşun*. İstanbul: İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları.
- Çağlayan, E. (2015). Tek Partinin Gözü Kulağı Umumi Müfettişlikler, *Kürt Tarihi*, (21), 27-31.
- Dicle Kaynağı. (24 Ağustos 1948).
- Diyarbakır ve Havalisinde Kanunsuz Öldürülen Vatandaşlar. (30 Aralık 1952). *Şark Postası*.

- DP Muhtar Seçimini Yüzde 80 Ekseriyetle Kazandı. (9 Kasım 1954). *Cumhuriyet*.
- Ekinci, Tarık Z. (2004). *Türkiye'nin Kürt Siyasetine Eleştirel Yaklaşımlar*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Ekinci, Tarık Z. (2013). *Lice'den Paris'e Anılarım*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Eski Umumi Müfettiş Abidin Özmen Yargılanacak. (27 Kasım 1952). *Şark Postası*.
- Fenik, Mümtaz F., Muhtar Seçimlerinden Belediye Seçimlerine. (18 Ağustos 1950). *Zafer*.
- Gizlenen Tutanak Atatürk (1987): Kürtlere Özerklik. *2000'e Doğru*. (35), 8-15.
- Hür, A. (2015). *İnönü ve Bayarlı Yıllar 1938-1960*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- İdamı İstenen Orgeneral Mustafa Muğlalı. (28 Şubat 1950). *Şark Mecmuası*.
- İl Genel Meclisleri Seçimlerini DP Kazandı. (17 Ekim 1950). *Cumhuriyet*.
- Karacan, Ali N. Muhtar Seçimleri Bir Derstir. (16 Ağustos 1950). *Milliyet*.
- Karpat, K. (2010). *Türk Demokrasi Tarihi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kemal, M. (1993). *Eskişehir-İzmit Konuşmaları*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Kili S., & Gözübüyük Ş., (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocaoğlu, B. (2013). Balkan Savaşlarının İttihat ve Terakki Politikalarına Etkisi. *History Studies*,5(1), 251-266.
- Naci Kutlay ile yapılan görüşme, 29 Mart 2017.
- Milletvekilleri Seçimi Kanunu.(21 Şubat 1950). *Resmi Gazete*. (7438).
- Muhtar Seçimleri. (23 Şubat 1947). *Cumhuriyet*.
- Muhtar Seçimi. (2 Nisan 1947). *Ulus*.
- Muhtar Seçimi 13 Ağustos'ta Yapılacak. (21 Temmuz 1950). *Akşam*.
- Muhtar Seçimlerine Bu Sabah Başlandı. (7 Kasım 1954). *Akşam*.
- Naci Kutlay ile yapılan görüşme. 29 Mart 2017.
- Oran, B. (1997). *Atatürk Milliyetçiliği Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Orgeneral Muğlalı Olayı. (7 Mart 1974.) *Milliyet*.
- Ortaylı, İ. (1982). *Gelenekten Geleceğe*. İstanbul: Hil Yayınları, 1982.
- Özalp Hadisesi. (20 Ocak 1949). *Dicle Kaynağı*.
- Özalp'ta 33 Vatandaş Kurşuna mı Dizilmiş? (30 Kasım 1948). *Dicle Kaynağı*.
- Özbudun, E. (2008). *1921 Anayasası*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Özgen, H. Neşe. (2003). *Van-Özalp ve 33 Kurşun Olayı Toplumsal Hafızanın Hatırlama ve Unutma Biçimleri*. İstanbul: TÜSTAV.

TBMM Zabıt Ceridesi. (28.12.1947). Cilt:8. Dönem:8. 25. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi. (3 Aralık 1948). Cilt 14. 8. Dönem. 3. Toplantı.

TBMM Zabıt Ceridesi. (20 Şubat 1951). Dönem 9, 46. Birleşim.

TBMM Tutanak Dergisi, (26 Aralık 1952).Dönem 9, Cilt 18, 22. Birleşim.

Tarık Ziya Ekinci ile Yapılan Görüşme, 17 Şubat 2016.

Turan, Ali E. (2008). *Türkiye'de Yerel Seçimler*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Üstel, F. (2016). *Makbul Vatandaşın Peşinde*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Hakkâri'de Parti Hayatı. (5 Kasım 1952). *Vatan Gazetesi Hakkâri İlavesi*.

Yeşiltuna, S. (2007). *Atatürk ve Kürtler*. İstanbul: İleri Yayınları.

Yıldız, A. (2007). *Ne Mutlu Türküm Diyebilene*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

33 Vatandaş Kurşuna Dizdirenler Adalet Huzurunda. (19 Eylül 1949). *Dicle Kaynağı*.

61 Vilayette Muhtar Seçimi İlan Edildi. (3 Eylül 1950). *Zafer*.

İNGİLTERE’NİN ŞARKÎ ÜRDÜN’DEKİ MİSYONERLİK ÇALIŞMALARI*

BRITISH MISSIONARY ACTIVITIES ACROSS TRANS-JORDAN

Sungur DOĞANÇAY¹

Öz

Amman’ın yanı sıra Kerek, Aclun, Maan, Katrane, Rüveyşid, Mefrak, Zerka ve Havran gibi yerleşim yerlerinden oluşan Şarkî Ürdün bölgesi henüz 19. yüzyılın başında İngilizlerin dikkatini çekti. İngilizler bu coğrafyada hakimiyetlerini tesis ettikleri takdirde, 1750’lerde geldikleri Basra Körfezi ile uluslararası ticaretin döndüğü ve stratejik bir konumda olan Akdeniz ve Filistin coğrafyası ile bağlantı sağlayabileceklerdi.

Bir yandan Irak, diğer yandan Filistin bölgesinde çalışmalarını yoğunlaştıran İngilizler, bu çalışmalarının kendileri adına olumlu sonuçlarını 1850’lerde almaya başladılar. Bu iki bölge arasında kalan Şarkî Ürdün’de ise misyonerleri, tacirleri, konsoloslari, mühendisleri vasıtasıyla nüfuz kazandılar. Kendi toprağı olmasına rağmen 19. yüzyılın çalkantılı ortamında Osmanlı Devleti buranın Birinci Dünya Savaşı sonunda elinden çıkmasına engel olamadı.

Çalışmanın hazırlanmasında ağırlıklı olarak bu hususta oldukça önemli bilgiler ihtiva eden Osmanlı arşiv vesikalarının yanı sıra Türkçe ve İngilizce literatür eserlerden de istifade edildi. Böylece meydana gelen tüm bu hadiseler hakkında bilgi verildi.

Anahtar Kelimeler: Ürdün’de Misyonerlik, Misyoner Johnson, Amman, Kerek, Havran

Abstract

In addition to Amman, the Eastern Jordan region, which consists of settlements such as Kerek, Aclun, Maan, Katrane, Rüveyşid, Mefrak, Zerka and Havran, attracted the attention of the British at the beginning of the XIX. Century. If they established their domination in this geography, they would be able to connect with the Persian Gulf and the Mediterranean and Palestinian geography, which had a strategic position, in which the international trade returned. They intensified their activities both Iraqi and Palestinian regions. They began to receive positive results in 1850s. thanks to their missionaries, doctors, engineers, merchants, consuls and so forth, they penetrated in Trans Jordan which is located between Iraq and Palestine. Evet though this territory belonged to Ottoman State, it could not keep this region hold because of the turbulence atmosphere in the XIX. Century.

* Bu çalışma 26-28 Ekim 2018’de Romanya Targovişte’de düzenlenen International Congress on Social Sciences (INCSOS)’te sunulan “British Missionary Activities Across Trans-Jordan” isimli bildirinin tercümesidir.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, sungur.dogancay@dicle.edu.tr, [ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8291-3775](https://orcid.org/0000-0001-8291-3775)

In the preparation of the study, the Ottoman archive documents containing important information on this subject and literature Works in Turkish will be used and thus, detailed information will be given about all these events.

Key Words: Missionary activities in Trans-Jordan, Missionary Johnson, Amman, Kerek, Havran

Giriş

Yavuz Sultan Selim'in 1516 Merc-i Dabık zaferiyle Osmanlı hakimiyetine giren Şarkî Ürdün tarihsel süreç içerisinde farklı farklı merkezlerden yönetilmiştir. Lakin çoğu zaman Şam merkezli olarak idare edilen bölge Kudüs, Kahire ve Halep merkezli olarak da idare edilmiştir. Bu bölgenin yerleşim yerleri de yine tarihsel süreç içerisinde farklı farklı bölgelerin kontrolü altında olmuştur. Örneğin günümüzde Ürdün Krallığı sınırları içerisinde bulunan Kerek Vilayeti 19. yüzyılda Musul Vilayetine tabi idi. Gürüldüğü gibi idari taksimat bakımından oldukça karmaşık bir durum ve günümüz Ürdün sınırlarından farklı bir konum arz eden Şarkî Ürdün bölgesinin sınırlarını çizmek ve bu bölgede icra edilen politikaları tam olarak anlayabilmek ve kağıda dökülebilmek oldukça güçtür.

Bir başka güçlük ise bölgede bulunan ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan bedevilerin idaresi ve elbette aşiretler arasındaki anlaşmazlıklar, çatışmalar ve fakirlikti. Osmanlı Devleti bu bölgede hakimiyetini tesis ve egemen kılmak gayesiyle burada bulunan bedevi unsurlara hemen her yıl Surre Alaylarından para ödemiştir. Aksi takdirde zaten yoksul ve vahşi karakterli olan bedeviler bu alaylara saldırmakla kalmaz dahası devletin buradaki hakimiyetini akamete uğratabilirlerdi. Devletin bu yardımı sayesinde de bu bedevi unsurlar yolların ve bölgesel güvenliğin sağlanmasında, vergilerin toplanmasında devlete oldukça fazla yararlılık gösterdiler. Bunu bilen devlet bu unsurlarla bölge üzerinde sürekli dirsek temasında oldu². Aşiretler arası anlaşmazlıklarda ise devlet, zaman zaman güçlü olanın yanında yer alarak onun güvenini kazandı ve hakimiyetini bu aşiret üzerinden sağladı. Bu aşiret devletin otoritesinin hilafına fiiliyatta bulunduğu zaman da ona karşı olan diğer aşiret ya da aşiretleri destekledi. Bunun sonucunda kendisinin hilafına olan aşiret bölgede etkisizleştirildi. Aynı zamanda bu aşiretleri ekonomik açıdan da destekleyerek, ki bu çoğu zaman vergiden muaf tutmakla oluyordu, bölgede hakimiyetinin devamını sağlamaya çalıştı. Bu münasebetler her zaman sorunsuz bir şekilde devam etmediği gibi devletin en uzun yüzyılı olarak tabir edilen 19. yüzyılda bir hayli zayıflattı. Bu olumsuz durumun bir uzantısı olarak 20. yüzyılın başlarında burasının merkez ile olan bağları zayıfladı, Birinci Dünya Savaşı arefesinde fiilen koptu, savaşın nihayetinde ise resmen ayrıldı. Bu ayrılık neticesinde İngiliz mandası başladı.

İngilizlerin 19. yüzyılda başlattıkları ve istikrarlı olarak devam ettirdikleri misyonerlik başta olmak üzere zararlı faaliyetler yıllar sonra meyvesini verdi ve İngiliz Protektorası (Güçlü bir devletin zayıf bir devlet ya da topluluk üzerinde kurduğu egemenlik) bölgede hakim oldu.

² Mustafa Öztürk, Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, 2010, s. 11

Misyonerlik

Latince Missio'dan gelen misyonun kelime anlamı görev misyoner'in ise görevlidir. İncil'de geçen ve Hz İsa'nın deklerasyonu olduğuna inanılan “*Gidin ve anlatın*” ifadesinden hareketle misyonerler Hıristiyanlığı anlattılar. Sömürgeciliğin ilk dönemlerinden itibaren misyonerliğin de hız kazandığı görülür. Hıristiyanlığı anlatanlara misyoner denilirken sömürge alanlarına da misyon bölgesi denilmeye başlandı. Zamanla insanlar arasında misyonerlik kelimesi tepkilere yol açmaya başlayınca zaman zaman ve yeri geldiğinde bunun yerine “Evangelizm”, “Beyan” ya da “Şahitlik” tabirlerini kullanmaya başladılar³. Sömürge bölgelerindeki halkların güvenini kazanarak onların kendilerine karşı ayaklanmalarının önüne geçebilmek için buralarda Hıristiyanlığı anlatırken Hz. İsa'nın da o bölgenin halklarından birisi olduğunu söylemekten çekinmediler. Şöyle ki; Afrika'da Hz. İsa'yı anlatırken Hz. İsa'nın zenci, Uzakdoğu'da anlatırken beyaz tenli, çekik gözlü; sarı tenli insanların yoğunlukta olduğu yerlerde ise sarışın olduğunu vaaz ediyorlardı. Misyon bölgelerine giderken yanlarında götürdükleri Hıristiyanlara ait emtialar da aynen bu hususa hizmet etmek için tasarlanmıştı. Mesela halen Güney Afrika'daki Hz. İsa ikonaları zenci; Japonya'dakiler ise beyaz tenli ve çekik gözlüdür.

Dinin geniş insan kitlelerini kontrol altına alma ve hedef ülke ya da bölgeyi sömürmede oldukça etkili olduğunu bilen sömürge ülkeleri Hıristiyanlıktaki “*Gidin vaftiz edin ve Hıristiyanlaştırın*” emrini yerine getirdiler. Lakin bu Hıristiyanlaştırma daha ziyade kendi ülkelerinin ya da imparatorluklarının emperyal amaçlarına hizmet etti. İslamiyette de tebliğ ve davet olmakla birlikte bunun Hıristiyanlık'taki misyonerlikten tamamen farklı olduğu tereddüde düşmeden ifade edilebilir. Zira İslamiyette, İslamı doğruları eğmeden bükmeden tebliğ etmek esastır. Müslüman olmak ancak ve ancak Allah'ın inayeti ile mümkündür. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de “...*Ey Şanlı Resul! Rabbinden sana indirilene tebliğ et. Eğer bunu yapmaz isen O'nun peygamberlik görevini yerine getirmemiş olursun. Allah seni insanlardan korur. Doğrusu Allah kafirler toplumunu doğru yola iletmez...*”⁴ ve yine bir başka ayetinde “...*(Ey Muhammed!) Rabbinin yoluna hizmetle, güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz senin Rabbin kendi yolundan sapanları en iyi bilendir. O, doğru yolda olanları da en iyi bilendir...*”⁵ ifadelerine yer verilir. Yukarıda verilen ayetler dikkatle tahlil edilirse İslamiyetteki tebliğ ile Hıristiyanlıktaki Misyonerliğin birbirinden tamamen farklı olduğu daha iyi idrak edilebilir.

Sömürge ülkelerinin hedefi haline gelen Ortadoğu coğrafyasında bulunan Şarkî Ürdün de bu sömürüden nasibini aldı. Daha ziyade Amerikan ve İngiliz misyonerlerinin yoğunlukta olduğu bu bölge

³ Şinasi Gündüz, “misyonerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) C. XXX*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 193

⁴ *Kur'an-ı Kerim Meali*, “Maide Suresi 5/67”, (Hazırlayanlar: Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009.

⁵ *Kur'an-ı Kerim Meali*, “Nahl Suresi 6/25”.

20. yüzyılın sonlarına doğru neredeyse tamamen İngiliz misyonerlerinin nüfuz alanına girerken Birinci Dünya Savaşı arefesinde, esnasında ve sonrasında daha rahat hareket ettikleri bir coğrafya haline geldi. Savaş sona erip Osmanlı Devleti ortadan kalkınca burada sözde bir krallık kuruldu. Bu krallığın vücuda getirilmesinde misyonerlerin katkısı göz ardı edilemez.

Yukarıda hülasa edilen bu çalışmalar şimdi başlıklar halinde izah edilebilir.

Devletin Hıristiyan Cemaatlere Yönelik Siyaseti

Yavuz Sultan Selim Memlûklerden kendi devletine geçen bu bölgede meydana gelebilecek karışıklıklara karşı baştan önlem alabilmek için Hz. Ömer zamanından beri devam edegelen kaidelerin aynen devam edeceğini İstanbul'dan gönderilen fermanla gayrimüslim unsurlara bildirilmişti. Ürdün bölgesinde nüfusun büyük çoğunluğunu Sünni Müslümanlar oluştursa da Ermeniler ve Rumlar da mevcut idi. Yavuz Sultan Selim uyguladığı bu politika ile gayrimüslimlerin de sultanı olduğunu belgelendiriyordu. Zira Osmanlı yönetim anlayışında Müslim-gayrimüslim ayrımı yoktu. Bu anlayışın bir temayüzü olarak bu coğrafyada devletin siyasete, askere ve tahtı idaresindeki geniş coğrafyaya yön verebilecek kuvvet ve kudrette iken bir iki istisna dışında devletin başını ağrıtaacak önemli meseleler ortaya çıktığını görmek mümkün değildir. Lakin Protestan misyonerler, devletin büyük sıkıntılara düşürüldüğü 19. yüzyılda ise bu milletleri ve İslamiyet içerisinde yer alan çeşitli mezheplerin, bu mezheplerin alt fraksiyonlarının ve aşiretlerin ileri gelenleri ile münasebetler geliştirme yoluna gittiler. Bu girişime bölgede bulunan diğer Hıristiyan unsurlar düşmanlıkla yaklaştılar. Osmanlı sultanına başvurarak misyonerlerin bu faaliyetlerine müsaade etmemesini hatta idam edilmelerini dahi talep ettiler. Sonuçta Sultan bu tür faaliyetlerin, velev aralarında çalıştıkları kitleler gayrimüslim bile olsalar, sona erdirilmesini bir fermanla Suriye Valiliğine bildirdi⁶. Buna rağmen Protestanlar Osmanlı Devletinin bu politikasını zaman içerisinde işlevsiz hale getirmesini bildiler. Bununla da yetinmeyerek siyasi, sosyal ve ekonomik buhrandan da istifade ile devletin buradaki kontrolünü fiilen sona erdirdiler. Bunun sonuçlarını ise Birinci Dünya Savaşı sonunda ziyadesiyle almaya başladılar. Bu politikayı Mustafa Öztürk'ün "...Dünyada hiçbir millet etnik ve dini bakımdan mütecanis değildir. Bu itibarla, sömürgeci devletler, yeni dönemde hedef ülke üzerindeki siyasî ve iktisadî emellerinin tahakkuku için etnik ve dini unsurların tahrik, teşvik edilmesi ve sahiplenilmesi politikalarını benimsediler. Aksi halde hedef ülkedeki farklı etnik unsurlar olmasaydı, onlar tahrik ve teşvik edilmeselerdi, sadece askeri güçle oralarda tutunmak mümkün olmayabilirdi. Başka bir deyişle sömürgeciliğin yayılmasında milliyetçilik kültürel zemini oluşturmuştur..."⁷ ifadesi gayet iyi açıklamaktadır.

⁶ "Protestant Christianity in Syria", <https://rlp.hds.harvard.edu/faq/protestant-christianity-syria>

⁷ Öztürk, Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi, s. 20

Sağlık Hizmetleri

Misyonerler cemaat oluşturamazlar ise hane kilisesi açarlar ve orada vaazlar verirlerdi. Bundan sonraki hedef ise kilise açmaktı. Unutulmaması gereken ise Osmanlı Devleti, idaresi altındaki bölge halkına kendi yüksek otoritesini tanınması karşılığında kiliselere dokunmamış fakat yenilerinin inşasına da müsaade etmemiştir. Lakin devletin zayıfladığı bu dönemde İngilizler buna cesaret edebilmiş yalnız hane kilisesi değil umuma açık yerlerde bu faaliyetlerini zorlanmadan yürütmüşlerdir. Bunu gerçekleştirebilmeleri için de ellerindeki en önemli unsurlardan birisi bölgeye sağlık hizmetleri götürmektir. Londra merkezli Salisbury Protestan Cemiyeti tarafından yetiştirilen ve sözde tabip olarak Kerek'e gönderilen İngiliz Johnson'un "...*Bir gûna san'at-ı rûhâniyesi olmamağla beraber orada Protestan Mezhebinden kimse dahi bulunmadığı halde haftada üç gün İslam ve Hıristiyan bir çok eşhâsı ikâmetgâhına celb ile 'akâ'idi diniyeye dâ'ir va'az itmekde olduğu ...*"⁸ Kerek Mutasarrıflığından bildirilmesi üzerine Suriye Vilayeti tarafından bu şahsın "...*sûret-i münâsebe ile men'i hususunda mezkûr mutasarrıflığa...*"⁹ emir içeren yazı gönderilmiş, bunun üzerine mutasarrıflık da adı geçen şahsa bu faaliyetlerini durdurmasını tebliğ etmişti. Lakin bu şahıs tebligata itibar etmeyip zahiren tababet hafiyen misyonerlik vazifesini devam ettirmiştir¹⁰. Kerek'te devletin bir hastanesi iki de eczanesi olduğu halde tabip mevcut değildi. Bu durum Johnson'un işine gelmekte idi. Zira burada meskun Müslim-gayrimüslim halk şifa bulmak için kendisine muhtaç durumda idi. Zaten Dahiliye Nezaretine ulaştırılan resmi yazılarda sık sık bundan şikayetçi olunuyordu¹¹.

Dahiliye Nezareti'ne ulaştırılan başka bir arizada "...*Kerek'de mukîm İngiliz doktor Mister Conson ahâliyi Protestan Mezhebine celb ve terğib için icrâ-yı va'az ve nasîhat itmekde ve erbâb-ı mürâca'at ve âyât-ı İnciliyeyi hâvî reçeteler virmekde olduğuna ve devam iden bu hâlin hâsıl ideceği mahâzire binâ'en oradan kaldırılması...*"¹² hususunda izin istenmiş dahası Johnson'un misyonerlik faaliyetlerini rahatlıkla icra etmesinin temel sebeplerinden birisinin halkın dinden bîhaber olmasının yanı sıra resmi tabip yokluğundan da kaynaklandığı gerekçe gösterilmiş ve bir tabibin bölgeye tayin edilmesi talep edilmişti. Bu talep üzerine İstanbul tarafından 1200 Guruş maaşla Mehmed Şerif Efendi tayin edilmiştir¹³. İngiliz misyonerler ülkelerinin maddi ve manevi desteği sayesinde burada çalışmalar yürütürken buna karşı faaliyet yürütmesi gereken Müslüman din adamları ise bunu tam anlamıyla icra edememişlerdir. Bunun en önemli gerekçelerinden birisi de ekonomik darlıktı. Zira İstanbul'dan Kerek

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Bundan sonra BOA olarak kısaltılacaktır.), DH.TMIK.M., 42/76

⁹ BOA, DH.TMIK.M., 42/76

¹⁰ BOA, DH.MKT, 2291/119

¹¹ BOA A.MKT.MHM, 605/18

¹² BOA, DH.MKT, 703/7, H. 7.02.1321 (M. 05.05.1903)

¹³ BOA, DH.MKT, 703/7, H. 7.02.1321 (M. 05.05.1903)

Kazasına gönderilen bir belgede Kerek Müftüsü Şemseddin Efendi'nin maaşına zam yapılmasının mümkün olmadığı bildiriliyordu. Devletleri tarafından finanse edilen İngiliz misyonerler bu durumu fırsata çevirmeyi bildiler¹⁴ zira din adamlarının kâfi miktarda olmaması ya da ekonomik sıkıntılar içerisinde olmaları mevcut din adamlarının ister istemez görevlerini ifa etmelerini sekteye uğratiyordu. Bunun hilafına olarak, Hariciye Nezareti'ne gönderilen resmi bir yazıda Johnson'ın Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'den icâzetnâme alıp almadığının tahkik ettirilmesi istenmiş¹⁵ ve yapılan tahkikat sonunda adı geçen mektepten icazetname ve Kudüs Nezaretinden de mürur tezkeresi aldığı anlaşılmıştı¹⁶. Yani bu misyoner devlet tarafından da tabip vazifesi ile bizzat görevlendirilmişti. Kendisinden beklenenin aksine faaliyetlerde bulunması üzerine Kerek Mutasarrıflığından şikayetler bir hayli artmış, "...merkez livada devletin resmi bir hastahânesi ile iki eczahânesi ve dâ'ire-i belediye tabibi mevcûd ve müstahdem olub 'urbân ve 'aşâirden sunûf-u sâ'ir-i ahâliden hasta olanlar sâye-i merâhimvâye-i cenâb-ı hilâfetpenâhide meccânen tedavi idilmekde buldukları cihetle İngilizlerin burada hastahane küşad ile maraza urban ve ahaliyi tedâvi itmelerine zerre kadar lüzum ve ihtiyaç olmadığı ..." ¹⁷ Mutasarrıf Hüseyin Paşa tarafından Suriye Vilayetine bildirilmişti. Zira aynı belgede bu şahısla birlikte bölgede İngiliz politikalarına hizmet eden ajanların ele geçirilen mektuplarının tetkiki sonunda misyonerlik yaptıklarının anlaşıldığı, mektupların muharriri olan Mr. Forder isimli şahsın halen Kerek'te olduğu ve temel amacının burada karışıklıklar çıkararak burasını devletten koparmak olduğu bilgisi veriliyordu. Vilayetten Johnson hakkında şikayet yazılarının birbirini takip etmesi üzerine de Dahiliye Nezareti tarafından bu şahsın buradan uzaklaştırılması için bu mutasarrıflığa müsaade edilmiştir. Bu izin sonunda Johnson'ın üç refiki Kudüs'e gönderilmiş, valiliğe giden Johnson, hükümetinin ihtarları ve telkinlerini dikkate alarak valiliğin rızası dışında herhangi bir faaliyette bulunmayacağını bildirmiş¹⁸ kendisine tababeti için yalnız yirmi gün müsaade talep etmiştir. Devletin bu gibi zararlı faaliyetleri bedihi olan bir şahsa müsaade etmesi imkan dahilinde değildi. Fakat İngiltere'nin desteğini arkasına alan Johnson zararlı faaliyetlerini hız kesmeden devam ettirdi.

Osmanlı Devletinin bu kritik dönemde burada askerî, mülkî, siyasî, beledî, ilh. olarak varlık gösterememesi bu bölge ile ilgili hâris niyetleri olan İngilizlerin bir hayli işine gelmekte idi. 1895 yılından itibaren seneden seneye arttırılan vergiler 1900 yılına gelindiğinde Kerek Sancağına tabi Salt Kazası halkının ödeyemeyeceği bir orana yükselmişti. Bunun üzerine bölgede meskun İbad Aşireti terk-

¹⁴ BOA. DH.MKT. 2177/63, 17.11. (1) 314 (M. 19.02.1897)

¹⁵ BOA, DH.MKT, 2202/59, H. 2.01.1317(M. 13.05.1899)

¹⁶ BOA, A.MKT.MHM, 605/18

¹⁷ BOA. Y.PRK.UM, 34/35, H. 28 Kanunievvel (1)311(M. 10.01.1902)

¹⁸ BOA. Y.PRK.UM., 34/35, H. 28 Kanunievvel 1311 (M.10.01.1902)

i ziraat ederek çöllere çekilmiş geride kalanlar ise sefâlete mahkum olmuşlardı¹⁹. 1320 (1902) yılında İskenderiye'den Kerek'e kadar uzanan bölge ve daha bir çok yerde ortaya çıkan ve buralarda meskun insanların kahir ekserisini kaçınılmaz olarak derinden etkileyen veba salgını ortaya çıkmıştı²⁰. Bu iki önemli vaka devlete olan dini bağları bir hayli zayıflayan bölge halkı üzerinde İngilizlerin etkinlik kurmalarına ve İncili anlatmalarına zemin hazırladı. Çünkü onlara göre “*infidel*” yani kafirlerin cehennemden kurtarılması gerekiyordu. İncil yazarları Matta, Markos, Luka, Yuhanna; Hz. İsa'nın “*Gidin ve Anlatın*” sözünden hareketle hedef ülkelere gidip Hıristiyanlığı anlatmayı temel amaç edinmişlerdi. Öyleyse kendilerinin de bu yönde hareket etmeleri gerekirdi. Bunun sorunsuz gerçekleşmesi için hedef ülkedeki toplumların sıkıntı içerisinde olmaları kendilerine davalarını anlatmaları ve ülkelerinin menfaatlerini âli hale getirmeleri için zemin oluşturuyordu. Nitekim izlenen politika çoğu zaman kendilerinin ve ülkelerinin menfaatlerine sonuçlar doğurdu. Aşağıda da kısaca izah edileceği üzere bu dönem İngilizler ile Fransızların bu coğrafyayı taksime başladıkları döneme denk gelir. Zaten Sykes-Picot ve Saint Remo konferansları da bu taksimatı kendi aralarında resmileştirdikleri konferanslardır. Bunun hemen akabinde de burada Suriye, Lübnan, Ürdün ve nihayet 1948 yılında İngiltere'nin desteği ile İsrail Devleti vücuda getirildi²¹.

Ajanlık Faaliyetleri

1750'lerden itibaren Basra Körfezi'nde görünen İngilizler 1798'de Basra'da bir yardımcı konsolosluk açmaya muktedir oldular. 1804 yılında bu konsoloslugu Bağdat'a taşıdılar. Bundan sonra İngilizler Ortadoğu coğrafyasında peyderpey etkinliklerini arttırmaya başladılar. Bu tarihe kadar ajanları vasıtasıyla faaliyet gösteren İngilizler, Osmanlı Devleti'nin bölgedeki hakimiyetinin bir hayli izafi olması sebebiyle nüfuzlarını arttırdılar. Basra Körfezine kıyısı olan yerler ve Bağdat ile yetinmek istemeyen İngilizler, Bilad-ı Şam ve Filistin bölgesine de yöneldiler. Bilad-ı Şam bölgesinde öteden beri etkinlik gösteren Fransızlar ile mücadeleye tutuştular. Bu mücadeleler çetin olmakla birlikte kazanan İngilizler oldu. Filistin bölgesinde ise her geçen yıl nüfuzunu arttıran İngilizler 19. yüzyıl sonlarına doğru Yahudileri buraya yönlendirmeye başladılar²². Birinci Dünya Savaşı sonrasında burada manda yönetimi kurdular ve nihayet 1948 yılında İsrail Devleti'nin kurulmasını sağladılar. Tüm bu çalışmalar neticesinde Şarkî Ürdün bölgesi de İngilizlerin kontrolüne girdi. Bu başarının arkasında hiç kuşkusuz

¹⁹ BOA. DH.MKT., 2120/76, 4.06.1316 (M. 20.10.1898)

²⁰ BOA, DH.MKT, 2603/19, 8 Mart (1)320 (M. 21.03.1904)

²¹ Yaşar Arslanyürek, “İngilizlerin Maraş'ı İşgali”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, (Özel Sayı), 2020, s. 20.

²² BOA., Y.PRK.BŞK., 4/52, 21 Kanunisani 1296 (M. 02.02.1881)

İngiliz ajanları da vardı. Bu ajanlar doktor, muallim, mühendis, tüccar olabildiği gibi konsolos da olabiliyordu²³.

“...Vaktiyle İngiltere'nin Anadolu konsolosluklarında bulunmuş olan İngiliz mütekâid ümerâyı askeriyesinden General Wilson'un Kudüsü Şerif'ten Kerek ve Havran yoluyla Şam'a gideceğinden bu şahsın tarassut altında bulundurulmak mugâyir hal ve hareketler içerisinde olmasına asla müsaade edilmemesi gerektiği...”²⁴ Şam Vilayetinden ilgili mutasarrıflıklara emrediliyordu. Zira bu şahıs konsolosluğu döneminde zahiride konsolos olmakla birlikte sürekli olarak Devlet-i Aliyye'nin hilafına fiiliyatta bulunmuştu. Zaten İngiliz konsoloslarının esas vazifelerinin dışında bir çok zararlı faaliyette bulunduğu bir gerçektir. Devletin içinde bulunduğu bir hayli çalkantılı bu dönemde bu gibi şahısların tarassut altında bulundurulmaları mecburiyet kesbediyordu.

Urban kıyafetinde üç ecnebinin Kerek Sancağı dahilinde dolaştıkları, bu kişilerin milletinin, amaçlarının ne olduğunun araştırılması Suriye Valiliği tarafından Kerek Mutasarrıflığıyla Maan Kaymakamlığından talep edilmiş²⁵, adı geçen mutasarrıflık ve kaymakamlık tarafından yapılan tahkikat sonucunda ise bunların İngiliz olduğu, birisinin konsolos diğer ikisinin ümera-yı askeriyeden olduğu, at ve deve alım satımı bahanesiyle buralarda dolaştıkları Suriye Vilayetine buradan da Dahiliye Nezareti'ne bildiriliyordu²⁶.

Konsolosların yanısıra tüccar görünümlü ajanlar da bölgede İngiliz çıkarlarına hizmet ediyorlardı. Burada İngiltere'nin Hindistan hükümeti ön plana çıkıyordu. Zira bu hükümet İngiltere adına ve menfaatine sadece Hindistan'ı yönetmiyor aynı zamanda hemen tüm Ortadoğu coğrafyasında politikalar üretiyordu. Nihayetinde ikisi de Doğu Hint Kumpanyası tarafından yönetiliyordu. Bu kumpanya paraya ve İngiltere'nin kaderine hükmeden Lordlar tarafından vücuda getirilmişti. Zaten İngiliz parlamentosunda Lordlar Kamarasında ömür boyu temsil hakları olduğu için siyasete de yön veriyorlardı. Demokrasi kanadını Avam Kamarası yani seçilmiş parlamenterler oluştursa da esasen Lordlar Kamarasının emri altındaydılar. Bu kamara da İngiltere kral ya da kraliçesine doğrudan bağlı olduğu için esas yönetici erk kral ya da kraliçe ve hanedanı idi. Yani Ortadoğuda İngiltere adına ve menfaatine icra edilen diplomasi bizzat İngiltere kral ve kraliçesinin bilgisi ve izni dahilinde idi*.

²³ BOA. Y.PRK. AZJ., 3/98 , 26 Ağustos 1296 (M. 07.09.1880)

²⁴ BOA. DH.MKT., 2179-39, 6 Mart (1)315 (M. 18.03.1899)

²⁵ BOA, DH.ŞFR., 280/141, 14 Mart (1)318 (M. 27.03.1902)

²⁶ BOA, DH. ŞFR., 282/99, 08.02.1318 (M. 07.06.1900)

* İngiltere'nin Ortadoğu'nun çeşitli yerlerine seyyah tarzında adamlar gönderip gizli tahkikatta bulunması ve Süveyş Kanalının doğusuna yönelik diplomasisi hakkında bak. Ekler Ek: 2 BOA, Y.PRK.KOM., 7/19- Ümit

Bu hususa dair bir örnekte; altı İngilizin müşterek misyonerlik faaliyetleridir. Kerek'te beş yıldan fazla zamandır bulunan dördü kadın altı İngiliz bu süre zarfında zararlı faaliyetlerini bir hayli arttırdılar. Hatta mektep açarak bu duruma resmiyet kazandırdılar. İngiliz lisansı ile Protestanlığın akidelerini Müslim-gayrimüslim halka anlattılar. Zaten yıllardır hükümet yüzü görmeyen aşiretleri Osmanlı Devletine karşı kıskırtmak çok da zor değildi. Lakin bunun ön çalışmasının yapılması ve buna zemin oluşturulması icap ediyordu. Bu nedenle bu çalışmalarına halktan tepkilerin olabileceğini düşünerek buradaki şeyhlere rüşvet ve çeşitli hediyeler vererek bunları elde etmeye çalıştılar²⁷. Başka bir vesikada ise Caafere Aşireti ile Maalit Aşireti'nin Kerek Kalesini ele geçirmeye çalıştıkları, bundan maksatlarının ise burada müstakil bir devlet kurmak olduğu, bunu başaramadıkları takdirde İngiliz tabiiyetine geçmek üzere Kudüs İngiltere konsoloslughuna başvurmayı planladıkları ve bu sebepten adı geçen aşiretlerin liderlerinden Derviş bin Caafere ve Sahir bin Mehmet el-Maalit'in idamlarına Havran Divan-i Harbi Örfisinden karar verildiğinden bahsediliyordu²⁸. 1329 (M. 1911) tarihinde meydana gelen bu hadisenin içeriğinin diğerlerinden biraz farklı olduğu görülür. Buradaki asıl amaç artık milliyetçilik ve ayrılık fikirlerinin yerel unsurların dimağında yer etmesine yönelik faaliyetlerin bizzat kuvveden fiile getirilmesidir. İngiliz misyonerler eğer bu kişileri nüfuzlarına alabilirlerse bütün bölgede meskun aşiretlerin itirazlarının önüne geçebilirler. Hatta ülkelerinin burada nüfuz kurmalarına katkı sunabilirlerdi. Geleneksel İngiliz politikası şu yönde işlemekteydi: Aşiret ya da kabilelerin reisleri kontrol altına alınır ise bu kitleler rahatlıkla nüfuz altına alınabilirdi. Bu sayede hem misyonerlik yapılabilir hem hakim otoritenin egemenliği zayıflatılabilir dahası İngiltere'nin hakimiyeti zaman içerisinde burada ikâme edilebilirdi²⁹. Zaten misyonerler ile İngiliz ajanları birbirlerine paralel olarak çalışıyorlardı. Bu birliktelik Birinci Dünya Savaşı sırasında Şerif Hüseyin, oğulları Faysal ve Abdullah'ın burada Osmanlı Devleti aleyhine çalışmalar yürüttükleri yerlerde de kendini gösterdi. Nitekim burada bir İngiliz mandası kurulması da bu çalışmalarının bir ürünü idi.

Mektepler

Osmanlı Devleti bölgede mektepler açmasına rağmen bunlar yeterli değildi. Açılan yabancı mekteplerin oranına nispetle bu okullar bir hayli geriydi. Osmanlı genelinde açılan okulların sayısı İstanbul ve çevresindekilerle kıyaslandığında da bu oran geride kalıyordu. Ürdün bölgesinin İstanbul'a karayolu ile olan mesafesinin yaklaşık kırk gün olduğu nazarı itibara alınır ise bu hizmetin buraya götürülmesinin güçlüğü daha iyi anlaşılacaktır. Yabancı devletler, bilhassa İngiltere, bunun tam tersi

Burnu'ndan itibaren Orta Afrika'ya kadar olan bölgeyi hükmü altına almak istediği hakkında bak.: Ekler Ek: 3 BOA, Y.PRK. HR 23/1.

²⁷ BOA, YPRK.UM. 29/21

²⁸ BOA. BEO. 3895/292065, 18.05.1329 (M. 17.05.1911)

²⁹ BOA, DH.MKT, 455/32

olarak nüfuzlarını yayabilmek için oldukça büyük önem arz eden mektepleşmeyi bölgede sağlamayı başardılar. Bir çok şehirde mektepler açarak buralarda dini eğitimler verdiler. Devlet bu durumun farkında olmasına rağmen bunu önleyecek kuvvet ve kudreti kendisinde bulamadı. Devletin misyonerlerin zararlı faaliyetlerinin önüne geçebilmek için izlediği politikalarından birisi de mektepleşmeyi arttırmak idi. Lakin İngilizlerin açtığı okul sayısı Osmanlı Devleti'nin açtıklarından daha fazla idi. Misyonerler, misyonerliğin ve bunun tabii uzantısı olan hakimiyetin en temel unsurlarından birisinin mektepleşme ve burada İncil dersleri vermek olduğunu henüz misyonerlik eğitime tabi tutulurken öğrenmişlerdi³⁰. Zararlı faaliyetleri aşikar olan bu mektepleri yeri geldiğinde tatil eden Osmanlı Hükümeti yenilerinin açılmasına da ruhsat vermiştir. Burası için uzun vadeli çıkar hesapları olan İngilizler, bu mekteplerin *İngiliz nüfuzunun yayılması ve Protestanlığın tâmin ve intişârında* ne kadar etkili bir unsur olduğunun elbette farkında idiler. Bu cümleden hareketle İngilizlerin bu mekteplerin açılmasında, mevcut olanlarının ise faaliyetlerini devam ettirmelerinde etkin politikalar takip ettiklerini söylemek gayet tabiidir*. Zira vaktiyle sehven verilmiş olan ruhsatnamelerin bölge halkı için gayet mahzurlu olduğu, buralara Müslüman çocukların da kabul edildiği, çünkü şartnamede umuma mahsus ibaresinin yer aldığı, olması gerekenin ise millet-i mezkura yani Protestan milletine mahsus ibaresinin yazması gerektiği Suriye Vilayeti'nden Maarif Nezareti'ne yine 1312 (M. 1895) tarihinde bildirilmişti. Bundan yaklaşık iki yıl sonra ve yine Suriye Valiliği tarafından Osmanlı Hükümeti'ne ulaşan bir başka vesikada ecnebi devletlerin misyonerlik ve bu devletlerin yanı sıra İran'ın zararlı faaliyetlerinin önlenbilmesi için aşiret mektebi açılması, buraya muallimler tayin edilmesi ve talebelerinden ücret alınmaması ile bunların zararlı faaliyetlerinin önüne geçilebileceği, aksi takdirde oldukça cahil, vahşi ve seyyar olduklarından kontrollerinin zor ve ecnebler tarafından kandırılmalarının kolay olacağı, bunun ise devletin aleyhine olacağı ifade ediliyordu³¹. Birbirlerine saldırmak mallarını gasp eden, canlarına kıyan aşiretlerin gazve adını verdikleri (aslında bu adetin Hz. Muhammed zamanında icra edilen ve İslamiyete hizmet eden Gazve ile uzaktan ve yakından bir alakasının olmadığını burada ifade etmekte fayda vardır.) bu adetlerinden vazgeçirilmesi gerektiği, aşiretlerin cahil ve vahşi olsa da gayet zeki ve atik oldukları, gazveler ortadan kaldırılmadıkça devletin ve din adamlarının çalışmalarının beyhude olacağı³² bunun ise devletin bölgedeki bekaasını zaafa uğratacağı, misyonerlerin bundan istifade edeceği aşikar idi. Buraan da anlaşılacağı üzere misyonerlerin hedefi

³⁰ BOA, BEO, 327/24485, 2 Cemaziyevvel (1) 311 (M. 11.11.1893)

* İngiliz Terby tarafından Kerek'te mektep açılmasına ruhsat verilmesi hususunda bak., Ekler: Ek: 1 BOA. İ. HUS., 37/114.

³¹ BOA, Y.PRK.UM., 44/84, 14 Kanunievvel (1) 314 (M. 26.12.1898)-BOA, Y.PRK.UM., 43/92, 16 Cemaziyevvel (1)314 (M. 23.10.1896)

³² BOA, Y.PRK.SGE., 9/2, H. 20 Temmuz 1316 (M. 02.08.1900)

yalnız gayrimüslimler değil aynı zamanda Müslümanlar idi. Tüm bu mahzurlarına rağmen varlıklarını burada muhafaza hatta zaman içerisinde muhkem hale getirmişlerdir³³.

Sonuç

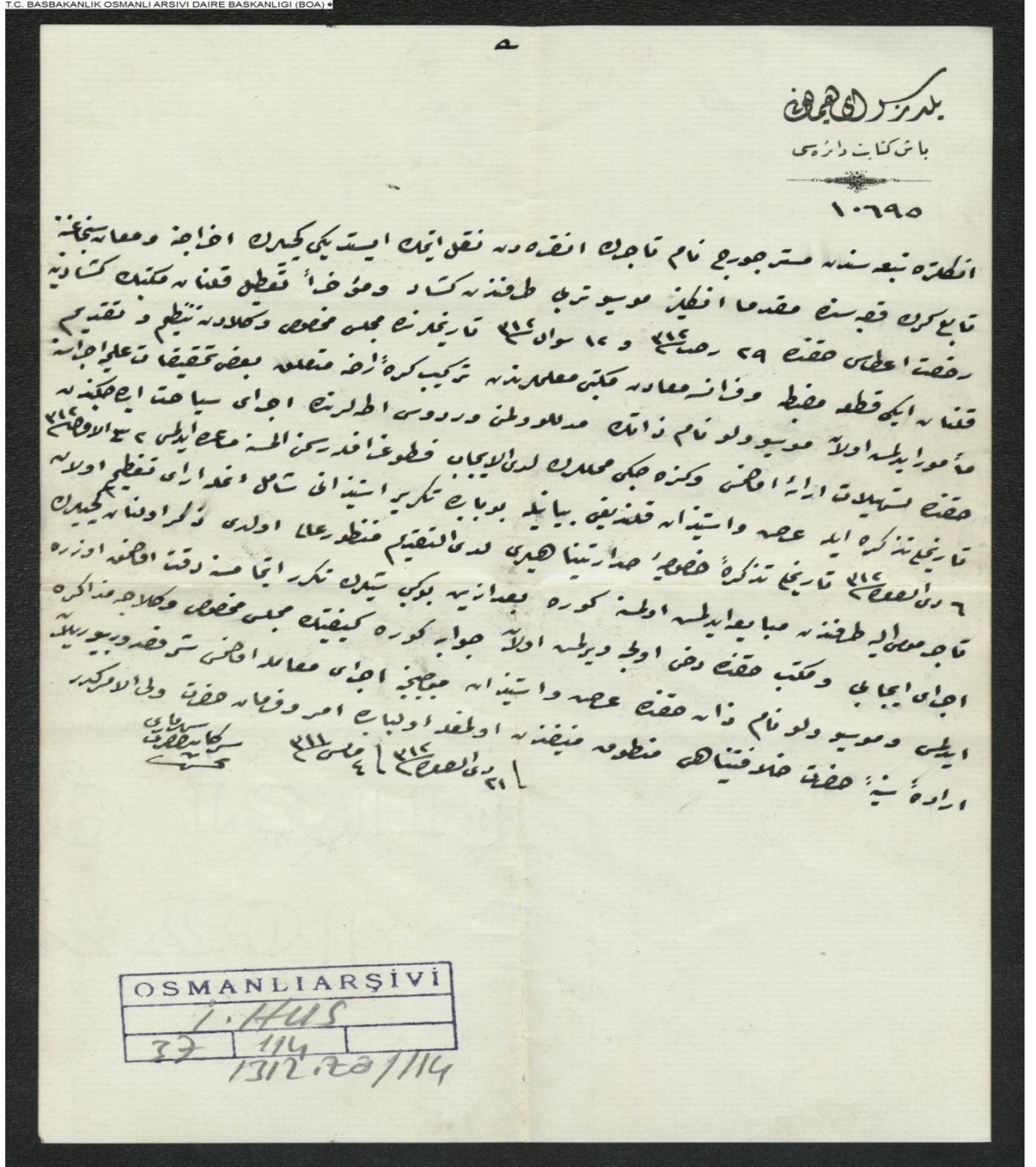
İngiltere'nin kayıtsız şartsız desteği sayesinde Şarkî Ürdün'de faaliyet gösteren misyonerler 19. yüzyıl başlangıcından Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkelerinin menfaatlerini burada daim hale getirmesini bildiler. Bölgenin sahibi Osmanlı Devletinin içinde bulunduğu siyasî, ekonomik, askerî açmaz elbette İngilizlerin işini bir hayli kolaylaştırdı. Söz konusu temsilcilerin yukarıda izah edilmeye çalışılan zararlı faaliyetleri sonunda burası Osmanlı Devletinden koparılmakla kalmadı aynı zamanda burada sözde Ürdün Krallığı kurularak İngiliz mandası ilan edildi. Protestan Hıristiyanların açtığı misyoner mekteplerinde yetişenler ileride ülkelerinin üst düzey yöneticileri oldular. Bu kişiler elbette İngilizlerin menfaatlerine de hizmet ediyorlardı. İngiliz Mandası İkinci Dünya Savaşı sonunda kalktı fakat İngilizlerin buradaki siyasi ve ekonomik nüfuzları hiç bir zaman bitmedi.

³³ BOA. MF.MKT., 322/69, 14. Şevval 1312 (M. 10.04.1895)

Ekler

Ek 1: BOA. İ.HUS. 37/114

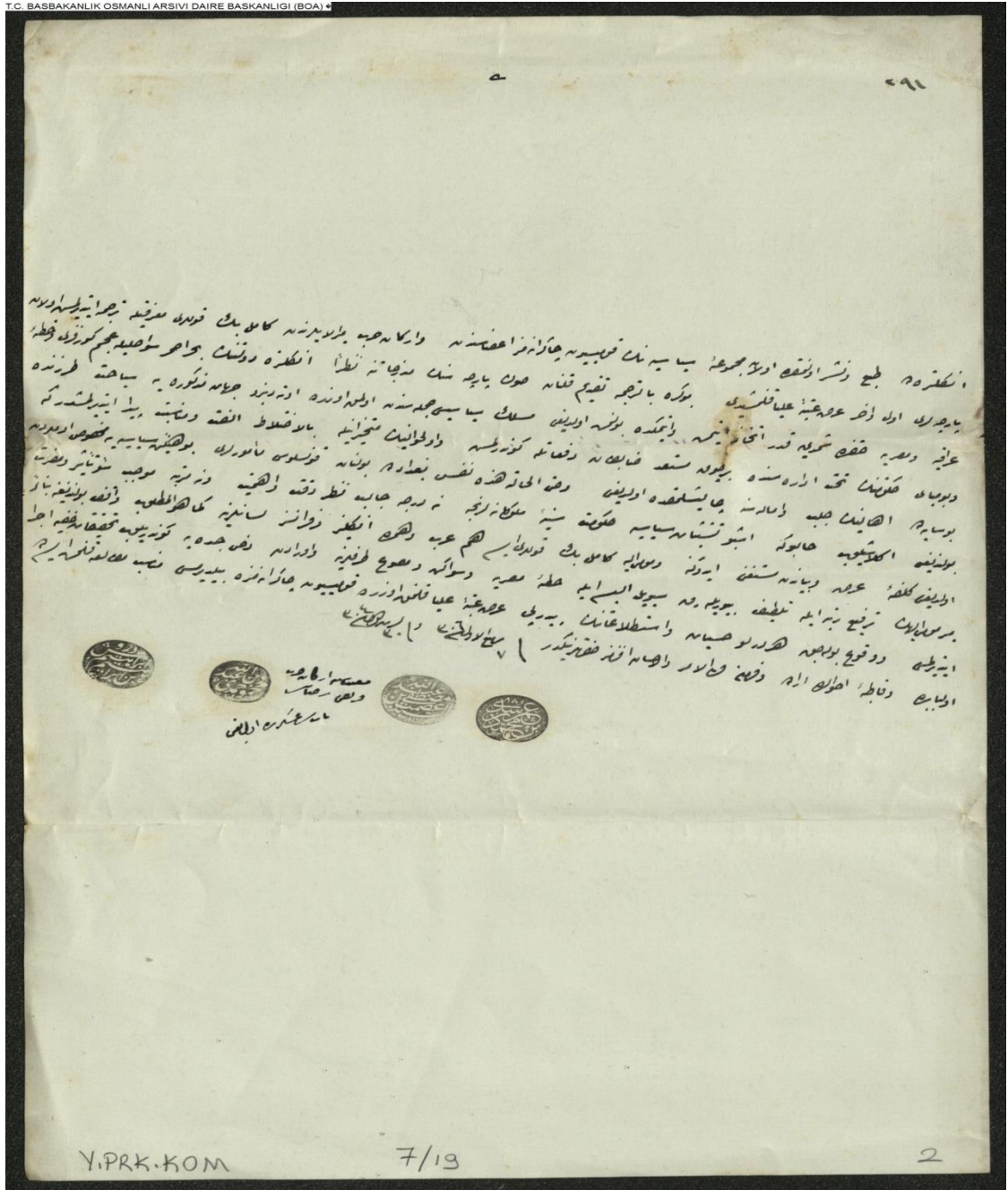
İngiliz Terby tarafından Kerek'te mektep açılmasına ruhsat verilmesi hakkındadır.

İ.HUS.00037.00114.001

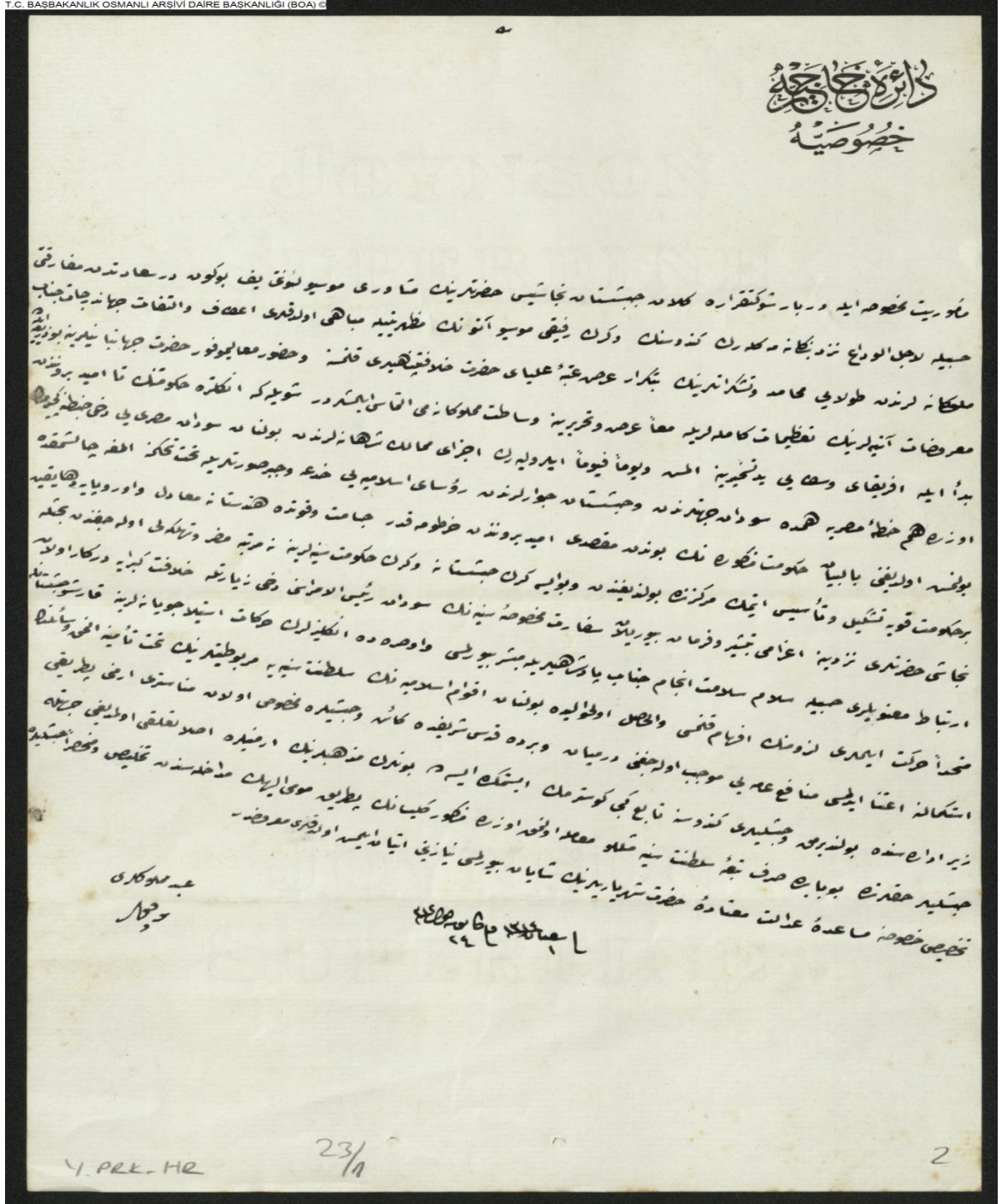
Ek 2. BOA. Y.PRK.KOM. 7/19

İngiltere'nin Ortadoğu'nun çeşitli yerlerine seyyah tarzında adamlar gönderip gizli tahkikatta bulunması ve Süveyş Kanalının doğusuna yönelik diplomasisi hakkındadır.

Ek 3: BOA. Y.PRK. HR. 23/1

İngiltere'nin Ümit Burnu'ndan itibaren Orta Afrika'ya kadar olan bölgeyi hükmü altına almak istediği hakkındadır.

Y.PRK.HR.00023.00001.002

Kaynakça

I. Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi,

A.MKT.MHM, 605/18

BEO. 3895/292065-327/24485

DH.TMIK.M., 42/76

DH.MKT, 2291/119-703/7-2177/63-2202/59-2120/76-2603/19-2179/39-455/32

DH.ŞFR., 280/141-282/99

İ. HUS., 37/114

MF.MKT., 322/69

Y.PRK.UM., 34/35-29/21-44/84

Y.PRK.BŞK., 4/52

Y.PRK.AZJ., 3/98

Y.PRK.SGE., 9/2

II. Ansiklopedik Eserler

Gündüz, Ş., (2005), “misyonerlik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA) C. XXX*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 193-199.

III. Tetkik Eserler

Arslanyürek, Y., “İngilizlerin Maraş’ı İşgali”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, (Özel Sayı), 2020, ss. 16-42.

Bolat, B.,-Ayaz, R., (2017), İngiliz Misyonerlik Faaliyetlerinin Osmanlı Devleti’nin Yıkılış Sürecine Etkileri, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 61, ss. 1-45.

Öztürk, M., (2010), Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi, *History Studies Ortadoğu Özel Sayısı*, ss. 326-351.

Kur’an-ı Kerim Meali, (2009), “Nahl Suresi 6/25”- “Maide Suresi 5/67”, (Hazırlayanlar: Halil Altuntaş- Muzaffer Şahin), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.

BAZI DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE GÖRE LİSELİ GENÇLERİN EKOLOJİK AYAK İZİ FARKINDALIKLARI VE ÇEVRE DOSTU DAVRANIŞLARI
ECOLOGICAL FOOTPRINT AWARENESS AND ENVIRONMENTALLY FRIENDLY BEHAVIOR OF HIGH SCHOOLYOUTH ACCORDING TO SOME DEMOGRAPHIC FEATURES

Turan ŞİMŞEK¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, lise öğrencilerinin çevre dostu davranışları ile Ekolojik Ayak İzi azaltılmasına yönelik eğilimlerinin bazı demografik değişkenlere göre incelenmesidir. Tarama modelinde, betimsel olarak gerçekleştirilen araştırmanın örneklem grubunu, 201 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği”, “Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Elde edilen veriler SPSS paket programı ile çözümlenerek analiz edilmiştir.

Araştırma bulgularına göre; lise öğrencilerinin hem Ekolojik Ayak İzi azaltılmasına yönelik puanlarının (3.46) hem de çevre dostu davranışlara ilişkin puanlarının (3.69) ortalamasının üstünde olduğu görülmüştür. Ekolojik ayak izinde eğilimin en fazla olduğu alt boyut “enerji” ve “su tüketimi”, en düşük olduğu alt boyut ise “gıda” olarak bulunmuştur. Çevre dostu davranışlarda eğilim düzeyinin en yüksek olduğu alt boyut “ekonomik davranışlar” eğilim düzeyinin en düşük olduğu alt boyut ise “çevre eğitimi” dir. Cinsiyet değişkeni açısından Ekolojik Ayak İzi ve çevre dostu davranışlar arasında anlamlı bir ilişki bulunmazken; yaş, aile geliri, okul türü ve öğrenim hayatında çevre eğitimi alma durumu ile Ekolojik Ayak İzi farkındalığı ve çevre dostu davranışlar arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekolojik Ayak İzi, Çevre Dostu Davranışlar, Sürdürülebilir Kalkınma, Lise Öğrencileri

Jel Kodları: Q11, Q56, Q57

Abstract

The aim of this study is to examine high school students' environmentally friendly behaviors and their tendency towards ecological footprint reduction according to some demographic variables. In the screening model, the sample group of the descriptive research consists of 201 high school students. "Ecological Footprint Awareness Scale", "Environmentally Friendly Behaviors Scale" and "Personal Information Form" developed by the

¹ MEB Kayseri Demir Karamancı Anadolu Lisesi, turansimsek75@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0003-2323-9922

researchers were used as data collection tools. The data obtained were analyzed by analyzing them with SPSS software.

According to the research findings; It was observed that both high school students' scores for ecological footprint reduction (3.46) and environmentally friendly behaviors (3.69) were above average. In the ecological footprint, the sub-dimension with the highest tendency was found as "energy" and "water consumption" and the sub-dimension with the lowest was "food". The sub-dimension with the highest trend in environmentally friendly behaviors is the "environmental education" sub-dimension with the lowest level of "economic behaviors". While there is no significant relationship between ecological footprint and environmentally friendly behavior in terms of gender variable; Significant relationships were determined between age, family income, school type and environmental education status in education life, ecological footprint awareness and environmentally friendly behaviors.

Keywords: Ecological Footprint, Eco-Friendly Behaviors, Sustainable Development, High School Students.

Jel Codes: Q11, Q56, Q57

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte başlayan sürecin devamında doğal kaynakların ölçsüz kullanımı artmış ve özellikle sanayileşmenin yoğun olduğu alanlarda doğal tahribat çok belirgin hale gelmiştir. Başta iklimsel değişimler olmak üzere birçok çevre sorununun kaynağında insan faktörünün olduğu artık tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Doğa merkezli anlayış yerine insan merkezli anlayış, organik dünya görüşü yerine ise mekanik dünya görüşü baskın gelmiştir (Gül 2013: 18). Ürettiğinden çok daha fazlasını tüketen insanoğlu doğanın bu deformasyonu tolere edebilme sınırının üstüne çıkmıştır. Bu durum geri dönüşü olmayan ekolojik sorunların ortaya çıkmasını tetiklemiştir. Dünya nüfusundaki hızlı artış ve sanayileşmeyle birlikte doğal kaynaklara olan talebin ve bu kaynaklar üzerindeki baskının artması küresel boyutta zenginliğin ve üretim tüketim faaliyetlerinin devamlılığı konularının sorgulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

Ekolojik Ayak İzi'nde temel vurgunun, gelecek nesillere korunmuş bir çevre bırakma düşüncesini içinde barındıran sürdürülebilirlik kavramına yapıldığı söylenebilir. Sürdürülebilirlik; biyolojik üretken alanları arttırmayı, bu alanların kendini yenileyebilmesini ve yenileme kapasitelerinin sürdürülmesini öngörür. Yaşamın sürdürülebilirliği için, bireylerin yaşam koşullarının ve ekonomik faaliyetlerinin gezegenin taşıma kapasitesini dikkate alan bir yapı ile düzenlenmesi gerekmektedir. Mathis Wackernagel ve William Rees tarafından geliştirilen temelini gezegenin taşıma kapasitesi kavramından alan Ekolojik Ayak İzi kavramı sürdürülebilirlik düzeyini ölçen araçlardan biridir. Dünya genelinde tüketimin Ekolojik Ayak İzi, 1961 yılında 7 milyar kha'nın biraz üzerindeyken, 2007 yılında 18 milyar kha'ya ulaşmıştır. Türkiye'de ise 2007 yılında 2.7 kha olan tüketimin Ekolojik Ayak İzi dünya ortalamasına eşit, Akdeniz ülkelerinin ortalamasından daha düşüktür. Türkiye'de tüketimin Ekolojik Ayak İzi, kişi başına küresel biyolojik kapasitenin %50 üzerindedir. Bu durum, dünya genelinde olduğu

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

gibi, Türkiye’de de sürdürülebilir olmayan bir yaşam biçiminin işaretidir (Yıldız ve Selvi 2015: 460). Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi bileşenlerinin en büyüğü %82’lik bir oranla kişisel tüketimdir (kişi başı 2,26 kha). Kişisel Ayak İzi’nin hangi tüketim kategorilerinden kaynaklandığını görmek, günlük faaliyetlerimiz ile doğal kaynak kullanımını arasındaki ilişkiyi kavramak açısından önemlidir. Tarım, Otlak ve Balıkçılık Ayak İzi’nin açık ara en büyük kısmı (%82-83) gıda tüketiminden kaynaklanmaktadır. Toplam Karbon ve Yapılaşmış Alan Ayak İzi’nde ise yine en büyük pay sahiplerinden biri gıda tüketimdir (sırasıyla %17 ve %16). Gıdadan sonra Kişisel Ayak İzi’nde en büyük payı, %21 ile ürünlerin imalatı için kullanılan kaynaklar almaktadır (kişi başına 0.47 kha). Diğer yandan, ürünlerin Ayak İzi %43 ile toplam Orman Ayak İzi’nde (0.09 kha/kişi), %21 ile toplam Karbon Ayak İzi’nde (0.28 kha/kişi) en büyük paya sahiptir. Kişisel Ayak İzi’nde taşımacılık dışı ulaşımın Ayak İzi %15’lik bir paya sahiptir. Bu da kişi başına 0.33 kha’ya denk gelir. Ulaşım, %22 ile toplam Yapılaşmış Alan Ayak İzi’nde en büyük paya, %19 ile toplam Karbon Ayak İzi’nde ikinci önemli paya sahiptir. Balıkçılık sahalarının üzerindeki toplam talep de %83 ile açık ara farkla gıda tüketiminden kaynaklansa da, %10’luk bir pay ulaşım kategorisinde yer alır. Hizmetler %6’lık pay ile Kişisel Ayak İzi’nde küçük ama kayda değer bir yere sahiptir. Toplamda hizmet sektörünün en büyük etkisi %10’luk pay ile Yapılaşmış Alan Ayak İzi’ndedir. Hizmetlerin toplam Karbon Ayak İzi’ndeki payı ise %9 ile konut Karbon Ayak İzi’nin biraz üstündedir. Hizmet Ayak İzi’nin toplam Orman Ayak İzi’ndeki payı %5 olup, diğer araziler üzerindeki payı yaklaşık %1’dir. Türkiye’de Kişisel Ayak İzi’nin %6’lık bölümü yaşam alanları için kullanılan kaynaklardan oluşur. Konut Ayak İzi, hem karbon hem de orman kategorisindeki toplam Ayak İzi’nin yaklaşık %8’erlik kısmını oluşturur. Toplam Yapılaşmış Alan Ayak İzi’nin ise yaklaşık %6’sı konut için kullanılmaktadır. Konut Ayak İzi’nin payı, diğer kategorilerde çok düşük olup sıfıra yakındır (Öztok ve Tapan 2012: 10).

Sürdürülebilir yaşam göstergelerinden birisi olan Ekolojik Ayak İzi dünya üzerinde bıraktığımız olumsuz etkileri sayısal olarak ifade ettiği için çevreye yönelik tutum ve davranışlarımızı olumlu yönde değiştirebilmemizde öğretici olarak sahip olduğumuz bilgilerden daha etkili bir eğitim aracıdır (Coşkun ve Sarıkaya 2014: 1763). Çevre eğitimi, bireyde çevreye karşı oluşan tutumlar ile bu tutumların olumlu yönde davranışa dönüşmesine katkı sağlamaktadır. Çevre eğitiminin amacı yalnızca bireyleri çevre hakkında bilgilendirmek değil, aynı zamanda çevreyi koruyup geliştirecek tutum ve davranışların kazandırılmasını da sağlamaktır (Yıldız 2014: 29). Çevre eğitiminin bireylerde çevreye yönelik farkındalık, tutum ve davranış geliştirecek şekilde, kalıcı, soyuttan somuta ve günlük hayatla bağlantılı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bu şekilde bir eğitimi sağlayacak strateji, yöntem ve tekniklerle verilmesi gerekmektedir (Akkor 2018: 2). Örgün öğretimin farklı kademelerinde yapılan araştırmalar, öğrencilerin çevresel bilgi düzeylerinin ve çevreye yönelik duyarlılığın düşük olduğunu göstermektedir (Şahin ve Karayılan 2018: 22). Ekolojik Ayak İzi’nin bireysel olarak hesaplanması (bkz. Kanbak (2015), Coşkun ve Sarıkaya (2014), Yıldız ve Selvi (2015), Baran vd. (2019), Calcott ve Bull (2007), Akkor (2018), Yıldız (2014) gibi) ile sürdürülebilir kalkınma bağlamında Ekolojik Ayak İzi, (bkz. Keleş ve

Balcı (2010), Alnaçık (2010), Atik ve Doğan (2019), Schaefer vd. (2006), World Wildlife Fund (2016) gibi) çevre dostu davranışlar ve/veya çevre okuryazarlığı (bkz. Kanbak (2015), Alnaçık (2018), Salalı vd. (2014) farkındalığı oluşturmaya yönelik hem ulusal hem de uluslararası düzeyde; üniversite öğrencileri, öğretmenler ile farklı meslek gruplarına yönelik olarak hazırlanmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. İlgili alan yazında öncelikli grup olarak ele alınmayan lise öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi ve çevre dostu davranışlarını belirlemeye yönelik çalışma sayısı ise oldukça azdır. (bkz. Derman ve Senemoğlu (2015), Teyfur (2016), Doğan vd. (2016) gibi) Bu nedenle, çalışmada lise öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi farkındalıkları ile çevre dostu davranışları arasındaki ilişkinin tespit edilmesi ve böylece Ekolojik Ayak İzi azaltmaya ve çevre dostu davranışları geliştirmeye yönelik eğilimlerin değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu boyutuyla çalışmanın literatürde bulunan boşluğu doldurması beklenmektedir. Çalışmanın amacına uygun olarak aşağıdaki sorulara cevaplar aranmıştır.

1. Lise öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi azaltılmasına yönelik eğilimleri ve çevre dostu davranışları hangi alanda yoğunluk gösterir?
2. Öğrencilerin Ekolojik Ayak İzi farkındalıkları ve ölçeğin alt boyutları olan gıda, ulaşım ve barınma, enerji, atıklar ve su konularındaki eğilimleri ile çevre dostu davranışları ve ölçeğin alt boyutları olan çevre eğitimi, ekonomik davranışlar ve geri dönüşüm konularındaki eğilimleri
 - a. Cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - b. Öğrencinin yaşına göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - c. Aile gelir durumuna göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - d. Öğrencinin öğrenim gördüğü okul türüne göre anlamlı farklılık göstermekte midir?
 - e. Öğrencinin öğrenim sürecinde çevre eğitimi alıp almama durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırma Metodu

Öğrencilerin Ekolojik Ayak İzi farkındalık düzeyleri ile çevre dostu davranışlarının incelendiği araştırmada betimsel (tarama) araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın değişkenleri; cinsiyet, yaş, okul türü, aile gelir düzeyi ve öğrenim sürecinde çevre eğitimi almış olup olmamadır.

1.2. Çalışma Grubu

Çalışma grubu Kayseri il merkezi 11. ve 12. eğitim bölgesinde öğrenimine devam eden 2180 ortaöğretim öğrencisi arasından seçilen 201 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırmanın katılımcıları

seçkili örnekleme yöntemlerinden zaman, para, işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle kolay ulaşılabılır ve uygulama yapılabilir olan uygun örnekleme yoluyla belirlenmiştir.

1.3. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırmayı uygulamaya başlamadan önce araştırmanın yapılacağı okulların bağlı bulunduğu İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü çalışma konusunda bilgilendirilmiş, araştırmanın gerçekleştirildiği okul yöneticileri ile ders öğretmenlerinden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmaya katılım sağlayan her öğrenci için “Bilgilendirilmiş Gönüllü Olur Formu” doldurulmuş ayrıca bu formun öğrenci velileri ve okul müdürlerince de onaylanması sağlanmıştır. Öğrenciler; araştırmanın amacı, araştırma sırasında elde edilen verilerin başka amaçla kullanılmayacağı, sonuçlardan bireysel olarak olumsuz şekilde etkilenmeyecekleri ve araştırma bulgularında isimlerinin yer almayacağı konusunda bilgilendirilmiştir.

1.4. Veri Toplama Aracı

Araştırmada, katılımcılarının demografik özellikleri ile ilgili bilgiler edinmek amacıyla 13 sorudan oluşan “Kişisel Bilgi Formu”, Coşkun (2013) tarafından geliştirilmiş olan “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği” ve Tanık (2012) tarafından geliştirilen “Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği” kullanılmıştır. “Ekolojik Ayak İzi Ölçeği”, 46 maddeden meydana gelmektedir. Sekiz maddesi gıda, dokuz maddesi ulaşım ve barınma, on beş maddesi enerji, dokuz maddesi atıklar ve beş maddesi su tüketimi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan diğer veri toplama aracı olan Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği ise, 5’li likert tipinde hazırlanan bir ölçektir ve “çevre eğitimi”, “ekonomik davranışlar” ve “geri dönüşüm” adı altında üç alt boyuttan oluşmaktadır. Likert tipi tutum ölçeğinde güvenilirlik düzeyini saptamak için iç tutarlığın bir ölçütü olan ve Cronbach tarafından geliştirilen α katsayısı kullanılmaktadır. Bu araştırma için farkındalık ölçeğinin Cronbach-alpha iç tutarlılık katsayısı ve alt boyutlarına ait güvenilirlik katsayıları hesaplanmış tablo 1 ve tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 1. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Cronbach-Alpha Katsayısı

Boyut	Madde sayısı	Cronbach-alpha Katsayısı
Gıda	8	.673
Ulaşım ve Barınma	9	.720
Enerji	15	.876
Atıklar	9	.866
Su Tüketimi	5	.810
Toplam	46	.942

Tablo 1’den de anlaşılacağı üzere “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği” nin Cronbach-alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin geneli için 0.942 olarak tespit edilirken, gıda boyutu için 0.673, ulaşım ve barınma boyutu için 0.720, enerji boyutu için 0.876, atıklar boyutu için 0.866 ve su tüketimi boyutu için 0.810 olarak hesaplanmıştır. Bir testin güvenilirlik katsayısı 1’e yaklaşması güvenilirliğin yüksek olduğu yani ölçme sonuçlarına karışan tesadüfi hataların az olduğu anlamına gelir. Genel olarak bir testin güvenilirliğinin yorumlanmasında hesaplanan güvenilirlik katsayısının 0.700 ve daha yüksek olması yeterli görülmektedir (Büyüköztürk, 2011). Elde edilen verilere göre ölçeğin tüm alt boyutları ve geneli için güvenilir olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Çevre Dostu Davranış Ölçeği Cronbach-Alpha Katsayısı

Boyut	Madde sayısı	Cronbach-alpha Katsayısı
Çevre Eğitimi	3	.728
Ekonomik Davranışlar	4	.581
Geri Dönüşüm	3	.790
Toplam	10	.832

Tablo 2’de de görüldüğü gibi Çevre Dostu Davranış Ölçeği ’nin Cronbach-alpha iç tutarlılık katsayısı ölçeğin geneli için 0.832 olarak tespit edilirken, çevre eğitimi boyutu için 0.728, ekonomik davranışlar boyutu için 0.581, geri dönüşüm boyutu için 0.790 olarak hesaplanmıştır. Çevre dostu davranış ölçeği katsayısı ekonomik davranışlar alt boyutunda düşük düzey güvenilirlik olarak izlenirken elde edilen verilere göre ölçeğin çevre eğitimi ve geri dönüşüm alt boyutları ve geneli için güvenilir olduğu görülmektedir.

1.5. Verilerin Analizi

“Kişisel Bilgi Formu” ve ölçeklerin sonuçları bir istatistik analiz programı SPSS 24 sürümü kullanılarak değerlendirilmiştir. Araştırmamızın verileri değerlendirilirken, yüzdeler hesaplama, aritmetik ortalama, ANOVA, t test, Cronbach Alpha korelasyon katsayısı istatistik işlemleri yapılmıştır. “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği” ile “Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği”nden alınabilecek en yüksek puan 5, en düşük puan 1’ dir. Öğrencilerin çevre dostu davranışları ve Ekolojik Ayak İzi farkındalıklarının cinsiyet, yaş, okul türü, aile gelir durumu ve öğrenim sürecinde çevre eğitimi alıp almama durumuna göre farklılık gösterip göstermediğini bulmak ve gruplar arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını belirlemek için tek yönlü varyans analizinden, değişkenler arasında bir ilişkinin var olup olmadığı ya da değişkenler arasındaki sonuçların rastgele nedenlerden ileri gelip gelmediği Ki-kare testinden, Ki-kare testleri sonucunda ortaya çıkan ilişkinin güçlülüğü için Cramer's V testinden yararlanılmıştır. Ayrıca katılımcıların hem Ekolojik Ayak İzi hem de çevre dostu davranış eğilimlerini

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

belirlemeye yönelik hesaplamalarda post-hoc analizi için varyanslarının homojen bulunduğu durumlarda Scheffe ve Tukey testi, homojen bulunmadığı durumlarda Tamhane's testleri kullanılmıştır.

2. BULGULAR

Çalışmada kullanılan form ve ölçek maddeleri $P < 0.05$ anlamlılık derecesi ile %95'lik güven aralığında değerlendirilmiştir.

2.1. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri

Araştırma grubunun demografik özellikleri tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 3. Araştırma Grubunun Demografik Özellikleri (n = 201)

Sosyodemografik özellikler	Sayı	%
Cinsiyet		
Kadın	128	63.7
Erkek	73	36.3
Yaş		
14	7	3.5
15	66	32.8
16	82	40.8
17	28	13.9
18	13	6.5
19	5	2.5
Okul Türü		
KDKA Lisesi	125	62.2
KHAA Lisesi	10	5.0
KHA Lisesi	7	3.5
KSDA Lisesi	9	4.5
KÖBF Lisesi	21	10.4
KMTA Lisesi	29	14.4
Sınıf		
9	60	29.9
10	105	52.2

11	27	13.4
12	9	4.5
Aile Gelir Durumu		
Alt	39	19.4
Düşük	74	36.8
Orta	50	24.9
Orta – üst	11	5.5
Üst	27	13.4
Çevre Eğitimi Alma Durumu		
Evet	71	35.3
Hayır	130	64.7
Anne Eğitim Düzeyi		
Okur yazar değil	1	.5
Okur yazar	4	2.0
İlkokul	62	30.8
Ortaokul	42	20.9
Lise	54	26.9
Yüksek okul	4	2.0
Lisans	28	13.9
Yüksek lisans	6	3.0
Baba Eğitim Düzeyi		
Okur yazar değil	1	.5
Okur yazar	5	2.5
İlkokul	35	17.4
Ortaokul	32	15.9
Lise	75	36.8
Yüksek okul	5	2.5
Lisans	37	18.4
Yüksek lisans	12	6.0
Toplam	201	100

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

Tablo 3'den de anlaşılacağı üzere araştırmaya 128 kadın (%63.7) 73 erkek (%36.3) katılmıştır. Katılım sağlayan 201 öğrencinin yaş ortalaması 15.94 olarak bulunmuştur. Okul katılımında ilk sırayı 125 öğrenci (%62.2) ile KDKA Lisesi almıştır. Öğrencilerin sınıflara göre dağılımları incelendiğinde; 9. Sınıftan 60 (%29.9), 10. Sınıftan 105 (%52.2), 11. Sınıftan 27 (%13.4), 12. Sınıftan 9 (%4.5) öğrenci çalışmada yer almıştır. Çalışmaya katılan öğrenci ailelerinin 39'u (%19.4) alt, 74'ü (%36.8) düşük, 50'si (%24.9) orta 11'i (%5.5) orta – üst, 27'si (%13.4) üst gelir grubunda yer almaktadır. Öğrencilerin 71'i (%35.3) lise eğitimi esnasında çevre eğitimi aldığını buna karşın 130'u (%64.7) kendilerine çevre eğitimi verilmediğini ifade etmişlerdir.

2.2. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Maddelerine Göre Katılımcıların Eğilimlerinin Değerlendirmesi

Araştırmaya katılan 201 lise öğrencisinin, Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimleri irdelenmiş ulaşılan sayı ve yüzde değerler tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Sayı ve Yüzde Değerleri (n=201)

Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği	Kesinlikle katılmıyorum		Katılmıyorum		Kısmen katılmıyorum		Katılıyorum		Kesinlikle Katılıyorum		
	f	%	f	%	F	%	f	%	f	%	
1	Mevsimi dışında üretilmiş gıdalar tüketmem.	26	12.9	36	17.9	64	31.8	32	15.9	43	21.4
2	Hayvansal gıdalardan çok meyve ve sebze ağırlıklı beslenirim.	22	10.9	64	31.8	66	32.8	35	17.4	14	7.0
3	Fast food ya da hazır gıdalarla beslenirim.	36	17.9	37	18.4	62	30.8	45	22.4	21	10.4
4	Gıda alışverişinde ihtiyacımdan fazla besin almam.	12	6.0	31	15.4	59	29.4	64	31.8	35	17.4
5	Yaşadığım yerde veya yaşadığım yere yakın yerlerde üretilmiş ürünleri kullanırım.	14	7.0	35	17.4	58	28.9	59	29.4	35	17.4

6	Gıda alışverişi yaparken yurtdışından getirilmiş ürünleri tercih etmem.	21	10.4	54	26.9	57	28.4	37	18.4	32	15.9
7	İşlenmiş gıdalardan plastik poşet ve kaplarda olanları satın almam.	21	10.4	54	26.9	54	26.9	41	20.4	31	15.4
8	Organik tarım ürünleriyle beslenirim.	10	5.0	39	19.4	82	40.8	46	22.9	24	11.9
9	Şehirlerarası yolculuklarda çevre dostu yakıt kullanan ulaşım araçlarıyla yolculuk ederim.	10	5.0	57	28.4	66	32.8	40	19.9	28	13.9
10	Ulaşım araçlarında aşırı hız yapmak, yakıt tüketimini artıracığından çevre için zararlıdır.	13	6.5	24	11.9	40	19.9	63	31.3	61	30.3
11	Özel araç satın alırken çevre dostu yakıtlı olanları tercih etmek çevre için faydalıdır.	9	4.5	20	10.0	34	16.9	74	36.8	64	31.8
12	Araç kullanırken sabit hızda frene az basarak kullanırım.	19	9.5	36	17.9	58	28.9	47	23.4	41	20.4
13	Ulaşımında kirlilik oluşturmadığı için bisiklet kullanırım.	18	9.0	43	21.4	59	29.4	40	19.9	41	20.4
14	Kullanım alanı büyük olan evler daha fazla alanı kaplayacağından çevre için zararlıdır.	20	10.0	40	19.9	63	31.3	47	23.4	31	15.4
15	Ev dekorasyonunda ekolojik dengeye en az zarar verecek olan malzemeleri tercih ederim.	14	7.0	41	20.4	55	27.4	59	29.4	32	15.9
16	Yaşadığımız mekanları bireysel kullanım alanlarının az, ortak kullanım alanlarının fazla olmasına göre dizayn ederim.	18	9.0	34	16.9	86	42.8	42	20.9	21	10.4
17	Müstakil evlerde oturmanın, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm.	42	20.9	52	25.9	47	23.4	42	20.9	18	9.0
18	Isınmada çevreye en az zarar veren/temiz enerji kaynakları kullanırım.	13	6.5	25	12.4	46	22.9	69	34.3	48	23.9

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

19	Klima çalıştığında pencereleri kapatırım.	11	5.5	35	17.4	40	19.9	67	33.3	48	23.9
20	Kışın kombi açıkken, pencereleri uzun süre açık bırakmam.	14	7.0	12	6.0	34	16.9	69	34.3	72	35.8
21	Buzdolabının kapağı uzun süre açık bırakmam.	7	3.5	17	8.5	30	14.9	71	35.3	76	37.8
22	Evlerde daha az elektrik tüketen makineler, buzdolapları, ısıtıcılar ve ampuller kullanırım.	10	5.0	20	10.0	47	23.4	64	31.8	60	29.9
23	Binalarda ısı yalıtımı açısından çift camlı pencereler kullanmayı tercih ederim.	9	4.2	18	9.0	55	27.4	55	27.4	64	31.8
24	Evimi aydınlatmak için geleneksel ampul yerine, kompakt floresan ampul (CFL) kullanmayı tercih ederim.	5	2.0	24	11.9	58	28.9	59	29.4	55	27.4
25	Televizyon ve bilgisayar gibi teknolojik araçları gereksiz yere açık bırakmam.	17	8.5	21	10.4	42	20.9	63	31.3	56	28.9
26	Bulaşık ve çamaşır makinesi gibi aletleri tam dolmadan çalıştırmam.	14	7.0	11	5.5	40	19.9	68	33.8	68	33.8
27	Evde uzun süre bulunmadığım zamanlarda kombi vb. ısıtıcıları kapatırım.	14	7.0	17	8.5	36	17.9	70	34.8	64	31.8
28	Telefon ve bilgisayar gibi elektrikli aletleri uzun süre şarjda bırakmam.	15	7.5	24	11.9	48	23.9	57	28.4	57	28.4
29	Kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanan yerlere yapmak çevre için faydalıdır.	9	4.5	10	5.0	42	20.9	71	35.3	69	34.3
30	Evimin aydınlanmasında fazla ampullü avizeler kullanmam.	10	5.0	41	20.4	41	20.4	60	29.9	49	24.4
31	Yenilenebilir enerji kaynakları (güneş enerjisi, jeotermal enerji,	7	3.5	22	10.9	53	26.4	57	28.4	62	30.8

	hidrojen vb.) kullanmayı tercih ederim.										
32	Bilgisayar, tv, müzik çalar gibi elektrik enerjisi ile çalışan aletleri kullanılmadığında uyku modunda tutmam tamamen kapatırım.	12	6.0	31	15.4	37	18.4	58	28.9	63	31.0
33	Eski/hurda elektronik cihazlar (elektronik atıklar), pil, akü vb. malzemeler mümkünse geri dönüşüme kazandırırım.	13	6.5	20	10.0	55	27.4	62	30.8	51	25.4
34	Faturalarımı internet üzerinden ödemeyi kağıt tasarrufu sağlayacağından tercih ederim.	13	6.5	23	11.4	62	30.8	55	27.4	48	23.9
35	Geri dönüşebilir evsel atıkları çöplerden ayırarak mümkünse geri dönüşüme kazandırırım.	13	6.5	22	10.9	48	23.9	55	27.4	63	31.3
36	Artan yemekleri çöpe atmam.	12	6.0	23	11.4	47	23.4	60	29.9	59	29.4
37	İhtiyaca göre yemek pişiririm.	7	3.5	10	5.0	51	25.4	66	32.8	67	33.3
38	Alışverişte bir kere kullanıp atılan plastik poşetler yerine çok kullanımlık bez çanta, file ya da sepet tercih ederim.	13	6.5	19	9.5	47	23.4	56	27.9	66	32.8
39	Alışverişlerde plastik kaplı, süslenmiş eşyaların ambalajını atmayarak onları farklı şekillerde değerlendirmenin çevre için daha yararlı olduğunu düşünürüm.	15	7.5	27	13.4	52	25.9	54	26.9	53	26.4
40	Pil alırken yeniden şarj edilebilir olanları tercih ederim.	19	9.5	21	10.4	54	26.9	53	26.4	54	26.9
41	Ambalaj atıkları (cam, teneke, plastik, kağıt) ayrı toplamanın ve geri dönüşüme kazandırmaya çalışırım.	8	4.0	19	9.5	57	28.4	57	28.4	60	29.9
42	Ev temizliğinde çok gerekmiyorsa yıkama yerine silme tercih ederim.	14	7.0	23	11.4	50	24.9	65	32.3	49	24.4

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

43	Temizlik malzemelerini gereğinden fazla kullanmam.	8	4.0	26	12.9	50	24.9	60	29.9	57	28.4
44	Su tasarrufu açısından küçük abdest-büyük abdest ayırımına göre ikili yapısı olan tuvalet sifonlarını kullanılması gerektiğini düşünürüm.	13	6.5	22	10.9	52	25.9	57	28.4	57	28.4
45	Su israfının önlenmesi için bulaşık ve çamaşır makinesini dolmadan çalıştırmam.	12	6.0	22	10.9	40	19.9	62	30.8	65	32.3
46	Duş süresini sınırlandırma, diş fırçalarken, tıraş olurken suyu kapatma, arabayı hortumla yıkamama, evlerde halı yıkanmasını azaltma gibi yöntemlerle su tasarrufu sağlarım.	8	4.0	25	12.4	52	25.9	56	27.9	60	29.9
* Ekolojik Ayak İzi Ölçeği'nin sekiz maddesi gıda, dokuz maddesi ulaşım ve barınma, on beş maddesi enerji, dokuz maddesi atıklar ve beş maddesi su tüketimi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Gıda alt boyutu 1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. ve 8. maddelerden, ulaşım ve barınma alt boyutu 9., 10., 11., 12., 13., 14., 15., 16. ve 17. maddelerden, enerji alt boyutu 18., 19., 20., 21., 22., 23., 24., 25., 26., 27., 28., 29., 30., 31. ve 32. maddelerden, atıklar alt boyutu 33., 34., 35., 36., 37., 38., 39., 40. ve 41. maddelerden ve su tüketimi alt boyutu da 42., 43., 44., 45. ve 46. maddelerden oluşmaktadır.											

Tablo 4'de de görüldüğü gibi ölçekte yer alan ifadelere genel olarak bakıldığında; en düşük eğilimin (%24.4) "Hayvansal gıdalardan çok meyve ve sebze ağırlıklı beslenirim" ifadesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Düşük eğilim gösteren bir başka ifade ise %29.9'luk bir oranla "müstakil evlerde oturmanın, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm" maddesidir. Yine ölçekte yer alan ifadelere genel olarak bakıldığında; en yüksek eğilimin %73.1'lik katılım ile "evlerde daha az elektrik tüketen makineler, buzdolapları, ısıtıcılar ve ampuller kullanırım" maddesi ile "buzdolabının kapağını uzun süre açık bırakmam" (%70.1) maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Üçüncü en yüksek katılım oranının ise; (%69.6) "kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanan yerlere yapmak çevre için faydalıdır" maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Bu maddelere verilen yanıtlar çevreyi koruma davranışının altında ekolojik kaygıların yanı sıra ekonomik kayıp ya da kazanç gibi unsurlarında yer aldığını göstermektedir.

2.3. Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği Alt Boyutlarına Ait İstatistikler

“Ekolojik Ayak İzi Ölçeği” gıda, ulaşım-barınma, enerji, atıklar ve su tüketimi olmak üzere beş alt boyuttan oluşmaktadır. Öğrencilerin, ölçeğin geneli ve beş alt boyutuna ait betimsel istatistikleri tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Ölçekte Yer Alan İfadelere Verilen Yanıtlara Göre Dağılım

EAİÖ Alt Boyutları	N	Min	Max	\bar{x}	Df
Gıda	201	1,00	5,00	3,0963	1,17506
Ulaşım-Barınma	201	1,00	5,00	3,2515	1,18019
Enerji	201	1,00	5,00	3,7038	1,16182
Atıklar	201	1,00	5,00	3,6357	1,17294
Su Tüketimi	201	1,00	5,00	3,6447	1,16977
Toplam	201	1,00	5,00	3,4664	1,17195

Tablo 5 incelendiğinde; katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilim düzeylerinin en fazla olduğu alt boyutun “enerji” olduğu anlaşılmaktadır. Artan enerji talebi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı gibi konuların yazılı ve görsel medyada sürekli işlenen konular arasında yer alması bu eğilim artışının sebeplerinden biridir. Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilim düzeyinin en fazla olduğu bir diğer alt boyut ise “su tüketimi” alt boyutudur. Eğilimin en az olduğu alt boyut ise “gıda” alt boyutudur.

2.4. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği Maddelerine Göre Katılımcıların Eğilimlerinin Değerlendirmesi

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin çevre dostu davranışları incelenmiş ulaşılan sayı ve yüzde değerler tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği Sayı ve Yüzde Değerleri (n = 201)

Çevre Dostu Davranış Ölçeği	Hiç										Epey		
	1		2		3		4		5				
	f	%	f	%	f	%	F	%	f	%			
1	Çevreyi kirleten kişileri uyarmak	14	7.0	12	6.0	60	29.9	53	26.4	62	30.8		
2	Küçük yaştaki çocuklara çevre koruma hakkında nasihatlerde bulunmak	14	9.0	22	10.9	44	21.9	59	29.4	58	28.9		
3	Arkadaşlarla çevresel problemler hakkında konuşmak	21	10.4	37	18.4	58	28.9	39	19.4	46	22.9		
4	İstenmeyen mobilya, elbise gibi ürünleri kullanabilecek diğer kişilere bağışlamak	8	4.0	10	5.0	37	18.4	62	31.8	64	41.0		

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

5	Kopyalama-fotokopi sırasında kağıdı arkalı önlü bir şekilde kullanmak	1	5.0	20	10.0	34	16.9	52	25.9	94	46.8
6	Tek kullanımlıklar yerine sürekli kullanılabilir tabak, çatal-bıçak ve kupa kullanmak	8	4.0	15	7.5	38	18.9	41	20.4	99	49.3
7	Müsvedde kağıtları kullanmak	14	7.0	22	10.9	61	30.3	34	16.9	70	34.8
8	Enerjisi tükenen pilleri geri dönüşüm için biriktirmek	25	12.4	26	12.9	49	24.4	42	20.9	59	29.4
9	Kullanılmış kağıtları geri dönüşüm için biriktirmek	14	7.0	13	6.5	47	23.4	53	26.4	74	36.8
10	Kullanılmış cam şişeleri geri dönüşüm için biriktirmek	17	8.5	20	10.0	45	22.4	45	22.4	74	36.8
* 5'li likert tipinde hazırlanan Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği "çevre eğitimi", "ekonomik davranışlar" ve "geri dönüşüm" adı altında üç alt boyuttan oluşmaktadır. Çevre eğitimi alt boyutu 1., 2. ve 3. maddelerden, ekonomik davranışlar alt boyutu 4., 5., 6. ve 7. maddelerden, geri dönüşüm alt boyutu ise 8., 9., ve 10. maddelerden oluşmaktadır.											

Ölçekte yer alan ifadeler genel olarak bakıldığında; en düşük eğilimin (%42.3) "arkadaşlarla çevresel problemler hakkında konuşmak" ifadesine verilen cevaplarda ikinci en düşük eğilimin ise (%50.3) "enerjisi tükenen pilleri geri dönüşüm için biriktirmek" sorusuna verilen cevapta olduğu görülmektedir. Katılım yüzdelerinin düşük olduğu bir diğer madde de "müsvedde kağıtları kullanmak" maddesidir. Ölçekte yer alan ifadeler genel olarak bakıldığında; en yüksek eğilimin (katılıyorum + kesinlikle katılıyorum) %72.8'lik katılım ile "istenmeyen mobilya, elbise gibi ürünleri kullanabilecek diğer kişilere bağışlamak" maddesi ile "kopyalama-fotokopi sırasında kağıdı arkalı önlü bir şekilde kullanmak" maddesine verilen cevaplarda (%72.7) olduğu görülmektedir. Üçüncü en yüksek katılım oranının ise; (%69.7) "tek kullanımlıklar yerine sürekli kullanılabilir tabak, çatal-bıçak ve kupa kullanmak" maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir.

2.5. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği Alt Boyutlarına Ait İstatistikler

Çevre dostu davranış ölçeği çevre eğitimi, ekonomik davranışlar ile geri dönüşüm olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır. Ölçeğin geneli ve üç alt boyutuna ilişkin betimsel istatistikler tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Ölçekte Yer Alan İfadeler Verilen Yanıtlara Göre Dağılım

ÇDDÖ Alt Boyutları	n	Min	Max	\bar{x}	df
--------------------	---	-----	-----	-----------	----

Çevre Eğitimi	201	1,00	5,00	3,5074	1,23940
Ekonomik Davranışlar	201	1,00	5,00	3,9378	1,13316
Geri Dönüşüm	201	1,00	5,00	3,6351	1,28457
Toplam	201	1,00	5,00	3,6934	1,21904

Tablo 7 incelendiğinde; öğrencilerin çevre dostu davranışlarına ilişkin eğilim düzeyinin en fazla olduğu alt boyutun “ekonomik davranışlar” olduğu görülmektedir. Bu durum çevre dostu davranışların temelde ekonomik davranışlarla ilişkili olduğunu göstermektedir. Öte yandan çevre dostu davranışlarda eğilimin en az olduğu alt boyut ise “çevre eğitimi” alt boyutudur.

2.6. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Lisede öğrenim gören tüm katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimlerinin cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız gruplar t-testi analizi yapılmıştır. Ekolojik Ayak İzi alt boyutları esas alınarak değerlendirme yapıldığında; kadın katılımcıların ölçek puan ortalamaları erkek katılımcılardan görece olarak yüksek olsa da ölçek alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında $p > .050$ olduğundan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Gıda alt boyutunda her iki cinsiyet için p değeri .308, ulaşım ve barınma alt boyutunda .302, enerji alt boyutunda .292, atıklar alt boyutunda .317, su tüketimi alt boyutunda .155 ve ölçek genelinde .274 olarak hesaplanmıştır.

2.7. Katılımcıların Çevre Dostu Davranışlarının Cinsiyet Değişkenine Göre İncelenmesi

Araştırma kapsamında yapılan bağımsız gruplar t-testi analizine göre çevre dostu davranışlar ölçeği alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ölçeğin çevre eğitimi, ekonomik davranışlar ve geri dönüşüm alt boyutlarında p değeri .050'nin üzerinde bulunmuştur.

2.8. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 8'de gösterilmiştir.

Tablo 8. Ekolojik Ayak İzi Ölçeği İle Yaş Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

EAIÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Gıda	Gruplar arası	17.540	5	3.508	2.614	.046*
	Grup içi	260.080	195	1.333		

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

	Toplam	277.606	200			
Ulaşım ve barınma	Gruplar arası	16.869	5	3.373	2.482	.093
	Grup içi	262.334	195	1.346		
	Toplam	279.334	200			
Enerji	Gruplar arası	15.383	5	3.076	2.365	.078
	Grup içi	255.155	195	1.308		
	Toplam	270.533	200			
Atıklar	Gruplar arası	13.946	5	2.789	2.081	.118
	Grup içi	261.929	195	1.343		
	Toplam	272.541	200			
Su tüketimi	Gruplar arası	15.615	5	3.123	2.383	.121
	Grup içi	258.168	195	1.323		
	Toplam	273.782	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	28.070	5	5,614	2.384	.091
	Grup içi	274.805	195	1,409		
	Toplam	302.876	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<001, *** p= .000

Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) sonucunda, yaş değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık gıda alt boyutu dışında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır (p>.05). Gıda alt boyutunda yaş büyüdükçe Ekolojik Ayak İzi azaltmaya yönelik eğilimin arttığı gözlenirse de bu artış düşük düzey istatistiksel anlamlılık olarak değerlendirilmiştir.

2.9. Katılımcıların Çevre Dostu Davranışlarının Yaş Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların çevre dostu davranışları konusundaki eğilimleri ile yaş değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği İle Yaş Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

ÇDDÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Çevre eğitimi	Gruplar arası	11.452	5	1.519	1.509	0.33*

	Grup içi	296.236	195	1.519		
	Toplam	307.688	200			
Ekonomik davranışlar	Gruplar arası	8.256	5	1.651	1.280	0.28*
	Grup içi	249.938	195	1.281		
	Toplam	258.193	200			
Geri dönüşüm	Gruplar arası	8.569	5	1.713	0.995	0.48*
	Grup içi	322.233	195	1.652		
	Toplam	327.469	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	9.425	5	1.627	1.261	0.37*
	Grup içi	289.469	195	1.484		
	Toplam	297.783	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), * $p < .050$, ** $p < .001$, *** $p = .000$

Çevre dostu davranış ölçeğinin puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda, yaş değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Buna göre en yüksek farkındalık ekonomik davranışlarda, en düşük ise geri dönüşümde izlenmiştir.

2.10. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Okul Türü Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimleri ile okul türü değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 10'da gösterilmiştir.

Tablo 10. Ekolojik Ayak İzi Ölçeği İle Okul Türü Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

EAİÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Gıda	Gruplar arası	40.332	5	9.074	7.844	0.22*
	Grup içi	206.429	195	1.191		
	Toplam	246.761	200			
Ulaşım ve barınma	Gruplar arası	34.546	5	6.909	5.653	0.14*
	Grup içi	244.341	195	1.255		

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

	Toplam	279.341	200			
Enerji	Gruplar arası	31.550	5	6.309	5.197	0.03*
	Grup içi	238.989	195	1.225		
	Toplam	270.539	200			
Atıklar	Gruplar arası	43.301	5	8.748	7.405	0.00***
	Grup içi	232.134	195	1.187		
	Toplam	275.794	200			
Su tüketimi	Gruplar arası	44.106	5	8.821	7.547	0.00***
	Grup içi	189.805	195	1.177		
	Toplam	273.782	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	75.585	5	15.117	12.969	,000***
	Grup içi	227.291	195	1.166		
	Toplam	302,876	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<.001, *** p= .000

Tablo 10’da da görüldüğü üzere Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeği puan ortalamalarının okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda, okul türü aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre atıklar ve su tüketimi alt boyutunda yüksek düzey bir anlamlılık ilişkisine rastlanırken enerji, gıda, ulaşım ve barınma alt boyutunda orta düzey bir anlamlılık ilişkisi izlenmiştir. Özel eğitim kurumları ile akademik başarısı yüksek okullarda öğrenim gören öğrencilerin diğer öğrencilere oranla daha yüksek Ekolojik Ayak İzi farkındalığına sahip olduğu tespit edilmiştir.

2.11. Katılımcıların Çevre Dostu Davranışlarının Okul Türü Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların çevre dostu davranışları konusundaki eğilimleri ile okul türü değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği İle Okul Türü Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

ÇDDÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Çevre eğitimi	Gruplar arası	49.818	5	9.963	7.622	0.10*
	Grup içi	257.87	195	1.322		

	Toplam	307.688	200			
Ekonomik davranışlar	Gruplar arası	22.191	5	4.438	3.682	0.01**
	Grup içi	236.002	195	1.210		
	Toplam	258.193	200			
Geri dönüşüm	Gruplar arası	47.66	5	9.532	6.511	0.02*
	Grup içi	283.142	195	1.451		
	Toplam	330.803	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	39.889	5	7.977	5.938	0.04*
	Grup içi	388.507	195	1.327		
	Toplam	298.894	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<001, *** p= .000

Tablo 11'e göre okul türü değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Özel eğitim kurumları ile akademik başarısı yüksek okullarda öğrenimine devam eden öğrencilerin diğer öğrenci grubuna oranla daha fazla çevre dostu davranış gerçekleştirme eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Katılımcı grubun çevre dostu davranış eğilimini en yoğun olarak göstermiş olduğu alt boyut ise ekonomik davranışlar (p =.001) boyutu olmuştur.

2.12. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farkındalıklarının Çevre Eğitimi Alıp Almama Durumuna Göre İncelenmesi

Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimleri ile çevre eğitimi alıp almama değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Ekolojik Ayak İzi Ölçeği İle Çevre Eğitimi Alıp Almama Durumuna Yönelik ANOVA Sonuçları

EAIÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Gıda	Gruplar arası	7.412	1	17.412	5.312	0.11*
	Grup içi	270.193	199	1.357		
	Toplam	277.606	200			
Ulaşım ve barınma	Gruplar arası	3.177	1	3.177	2.232	0.40*
	Grup içi	276.163	199	1.387		
	Toplam	279.341	200			
Enerji	Gruplar arası	2.669	1	2.669	1.998	0.30*

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

	Grup içi	267.870	199	1.346		
	Toplam	270.539	200			
Atıklar	Gruplar arası	7.358	1	7.358	5.493	0.07*
	Grup içi	268.567	199	1.349		
	Toplam	271.958	200			
Su tüketimi	Gruplar arası	6.661	1	6.661	5.018	0.15*
	Grup içi	267.122	199	1.3442		
	Toplam	273.782	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	3.409	1	5.455	4.010	0.20*
	Grup içi	269.983	199	1.356		
	Toplam	273.645	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<001, *** p= .000

Tablo 12’den de anlaşılacağı gibi Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeğinin puanlarının çevre eğitimi alıp almama değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan ANOVA sonucunda, çevre eğitimi almış olma durumunun aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık p<.050 olduğundan * düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Ortaya çıkan sonuçlara göre çevre eğitimi almış öğrencilerin özellikle atıklar, gıda ve su tüketimine ilişkin bilinçlilik düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir.

2.13. Katılımcıların Çevre Dostu Davranışlarının Çevre Eğitimi Alıp Almama Durumuna Göre İncelenmesi

Katılımcıların çevre dostu davranışlarının çevre eğitimi alıp almama durumuna göre ortaya çıkan eğilimleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 13’de gösterilmiştir.

Tablo 13. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği İle Çevre Eğitimi Alıp Almama Durumu Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

ÇDDÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Çevre eğitimi	Gruplar arası	15.492	1	15.492	10.315	0.01*
	Grup içi	292.196	199	1.468		
	Toplam	307.688	200			
Ekonomik davranışlar	Gruplar arası	3.190	1	4.254	2.331	0.32*
	Grup içi	255.003	199	1.281		

	Toplam	258.193	200			
Geri dönüşüm	Gruplar arası	8.327	1	8.327	5.164	0.05*
	Grup içi	322.475	199	1.620		
	Toplam	330.803	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	3.839	1	9.357	6.782	0.12*
	Grup içi	289.891	199	1.456		
	Toplam	298.894	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<001, *** p= .000

Tablo 13’de de görüldüğü üzere çevre eğitimi alma durumunun çevre dostu davranış sergileme düzeyini arttırdığı söylenebilir. Çevre dostu davranış ölçeğinin tüm alt boyutları için p değeri 50’nin altında gerçekleştiğinden, çevre eğitimi almış öğrencilerin çevre eğitimi almayan öğrencilere oranla daha fazla çevre dostu davranış gösterme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

2.14. Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi Farklılıklarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilimleri ile aile geliri değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 14’de gösterilmiştir.

Tablo 14. Ekolojik Ayak İzi Ölçeği İle Aile Gelir Durumu Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

EAIÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Gıda	Gruplar arası	11.682	1	2.290	1.800	0.23*
	Grup içi	198.407	199	1.356		
	Toplam	277.606	200			
Ulaşım ve barınma	Gruplar arası	7.527	1	1.881	1.363	0.36*
	Grup içi	271.814	199	1.386		
	Toplam	279.341	200			
Enerji	Gruplar arası	5.254	1	1.313	0.989	0.46*
	Grup içi	244.989	199	1.353		
	Toplam	250.125	200			
Atıklar	Gruplar arası	2.881	1	0.720	0.524	0.72
	Grup içi	272.994	199	1.392		

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

	Toplam	275.875	200			
Su tüketimi	Gruplar arası	4.401	1	1.100	0.791	0.55
	Grup içi	269.381	199	1.374		
	Toplam	273.782	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	6.349	1	1.460	1.093	0.46*
	Grup içi	251.517	199	1.372		
	Toplam	271.345	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), *p<.05, ** p<001, *** p= .000

Tablo 14’de görüldüğü gibi Ekolojik Ayak İzi Ölçeği ortalamaları ile aile gelir durumu özellikleri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir. Ancak aynı anlamlılık ilişkisinin atıklar ve su tüketimi alt boyutunda görüldüğü söylenemez (p>.050).

2.15. Katılımcıların Çevre Dostu Davranışlarının Aile Gelir Durumu Değişkenine Göre İncelenmesi

Katılımcıların çevre dostu davranışları ile aile gelir durumu değişkeni arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı tablo 15’de gösterilmiştir.

Tablo 15. Çevre Dostu Davranışlar Ölçeği İle Aile Gelir Durumu Değişkeni Arasındaki Farklılıklara Yönelik ANOVA Sonuçları

ÇDDÖ Alt Boyutları	Varyansın kaynağı	KT	df	KO	F	p
Çevre eğitimi	Gruplar arası	9.11	4	2.277	1.539	0.24*
	Grup içi	298.578	196	1.523		
	Toplam	307.688	200			
Ekonomik davranışlar	Gruplar arası	6.295	4	1.573	1.005	0.36*
	Grup içi	251.899	196	1.285		
	Toplam	258.193	200			
Geri dönüşüm	Gruplar arası	2.894	4	0.723	0.440	0.77
	Grup içi	327.909	196	1.673		
	Toplam	330.803	200			
Ölçek geneli	Gruplar arası	6.099	4	1.524	0.513	0.46*
	Grup içi	585.590	196	1.177		
	Toplam	298.894	200			

(KT: Kareler Toplamı; KO: Kareler Ortalaması), * $p < .05$, ** $p < .001$, *** $p = .000$

Tablo 15’de görüldüğü gibi aile gelir durumu değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Geri dönüşüm alt boyutu hariç çevre eğitimi ve ekonomik davranışlar alt boyutları için gelir düzeyi arttıkça çevre dostu davranış eğiliminin de arttığı söylenebilir. Ancak gelir düzeyi arttıkça maddi kaygıların azalması nedeniyle çevre dostu davranış eğiliminin geri dönüşüm alt boyutunda azaldığı gözlemlenmiştir ($p = .070$).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan çalışma sonucunda Ekolojik Ayak İzi Ölçeği’nde yer alan ifadeler genel olarak bakıldığında; en düşük eğilimin (%24.4) “hayvansal gıdalardan çok meyve ve sebze ağırlıklı beslenirim” ifadesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Bu sonuç ülkemizde var olan hayvansal gıdalara dayalı geleneksel beslenme alışkanlığının özellikle Z kuşağı bireylerinde değişime uğradığını göstermesi açısından önemlidir. Düşük eğilim gösteren bir başka ifade ise %29.9’luk bir oranla “müstakil evlerde oturmanın, kullanım alanı fazlalığı oluşturmasından dolayı çevreye zararlı olduğunu düşünürüm” maddesidir. Bu bulgu bize kentte ve çok katlı binalarda ikamet eden öğrencilerin Ekolojik Ayak İzi hakkında yeteri kadar bilgi sahibi olmadığını düşündürmektedir. Yine ölçekte yer alan ifadeler genel olarak bakıldığında; en yüksek eğilimin %73.1’lik katılım ile “evlerde daha az elektrik tüketen makineler, buzdolapları, ısıtıcılar ve ampuller kullanırım” maddesi ile “buzdolabının kapağını uzun süre açık bırakmam” (%70.1) maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Üçüncü en yüksek katılım oranının ise; (%69.6) “kamu binalarını ve evleri güneş enerjisinden (ışığından ve ısısından) yararlanan yerlere yapmak çevre için faydalıdır” maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Bu maddelere verilen yanıtlar çevreyi koruma davranışının altında ekolojik kaygıların yanı sıra ekonomik kayıp ya da kazanç gibi unsurlarında yer aldığını göstermektedir. Evlerde daha az elektrik tüketen makineler kullanmak, buzdolabının kapağını uzun süre açık tutmamak, bulaşık ve çamaşır makinesi gibi aletleri tam doldurmadan çalıştırmamak (%67.6), evde uzun süre bulunmadığı zaman kombi ve ısıtıcıları kapatmak (%66.6) ekonomik kaygılarla kültürümüze yerleşmiş, alışkanlığa dönüşmüş davranışlardır. Zira kişisel Ekolojik Ayak İzi’nin içerisindeki en büyük payı %52 ile gıda tüketimi oluşturur. Tarım, Otlak ve Balıkçılık Ayak İzi’nin açık ara en büyük kısmı (%82-83) gıda tüketiminden kaynaklanmaktadır. Toplam Karbon ve Yapılaşmış Alan Ayak İzi’nde ise yine en büyük pay sahiplerinden biri gıda tüketimidir (Öztok ve Tapan, 2012). Dolayısıyla, enerji alt boyutunda gerçekleşen yüksek katılım oranlarının Ekolojik Ayak İzi eğiliminin doğrudan bir göstergesi olduğunu söylemek oldukça güçtür. Artan enerji talebi ve yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin kullanımı gibi konuların yazılı ve görsel medyada sürekli işlenen konular arasında yer alması enerji alt boyutu

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

alanındaki eğilim artışının sebeplerinden biridir Günal vd. (2018) tarafından yapılan Ekolojik Ayak İzi azaltılması konusundaki eğilim düzeyinin en fazla olduğu bir diğer alt boyut ise “su tüketimi” alt boyutudur. Öğrencilerin ders program içeriklerinde örtük biçimde de olsa su tüketimine dönük farkındalık oluşturuvcu eğitimler verilmektedir. Ayrıca hem enerji hem de su tüketimi alt boyutları değerlendirilirken; doğal kaynakların korunmasına yönelik eğilim oluşmasında ekonomik kaygı temelli bir yaklaşımın olduğu da unutulmamalıdır. Eğilimin en az olduğu alt boyut ise “gıda” alt boyutudur. Organik gıdalar, gıda güvenliği gibi konular toplumda yeni yeni bilinçlenmenin arttığı konulardır (Güenal, vd. 2018). Öğretim programlarında da bu alana yönelik zorunlu dersler bulunmamaktadır. Ayrıca şehir merkezinde yaşayanlar için organik gıdalara ulaşmanın hem zaman hem de ekonomik anlamda zorluğu ve pahalılığı gibi nedenler gıda alt boyutunun en alt sırada yer almasına neden olmuştur denilebilir. Benzer olarak, Birand (2016) ve Güenal’ın (2018), yaptığı çalışmalarda da okul öncesi öğretmen adayları ile üniversite öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi eğilim düzeyinin en fazla olduğu alt boyutun “enerji”, en az olduğu alt boyutun ise “gıda” alt boyutu olduğu saptanmıştır.

Araştırmaya katılım sağlayan lise öğrencilerinin çevre dostu davranışları incelendiğinde en düşük eğilimin %42.3 “arkadaşlarla çevresel problemler hakkında konuşmak” ifadesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Bu sonuç, ülkemizde çevresel problemlere yönelik farkındalık düzeyinin düşük olması nedeniyle konunun günlük konuşma içeriklerinde yer almaması olarak açıklanabilir. Çevre dostu davranışlara ilişkin ikinci en düşük eğilimin %50.3 “enerjisi tükenen pilleri geri dönüşüm için biriktirmek” sorusuna verilen cevapta olduğu görülmektedir. Bu durum öğrencilerin atık ürünleri geri dönüşümde değerlendirmeye ilişkin farkındalığa sahip olmadığı biçiminde yorumlanabilir. Katılım yüzdelerinin düşük olduğu bir diğer madde de “müsvedde kağıtları kullanmak” maddesidir. Ölçekte yer alan ifadelere genel olarak bakıldığında; en yüksek eğilimin (katılıyorum + kesinlikle katılıyorum) %72.8 lik katılım ile “istenmeyen mobilya, elbise gibi ürünleri kullanabilecek diğer kişilere bağışlamak” maddesi ile “kopyalama-fotokopi sırasında kağıdı arkalı önlü bir şekilde kullanmak” maddesine verilen cevaplarda %72.7 olduğu görülmektedir. Üçüncü en yüksek katılım oranının ise; %69.7 “tek kullanımlıklar yerine sürekli kullanılabilir tabak, çatal-bıçak ve kupa kullanmak” maddesine verilen cevaplarda olduğu görülmektedir. Bu maddelerin ortak özellikleri dikkate alındığında; çevreyi koruma davranışında, ekolojik kaygıların yanı sıra ekonomik kayıp ya da kazançların da söz konusu olduğu görülmektedir. İstenmeyen mobilya, elbise gibi ürünleri kullanabilecek diğer kişilere bağışlamak geleneksel olarak kültürümüze yerleşmiş, alışkanlığa dönüşmüş davranışlardır (Güenal, vd. 2018). Dolayısıyla, yüksek katılım oranlarının çevre dostu davranışların bir göstergesi olduğunu söylemek mümkün değildir. Benzer olarak Atik ve Doğan’ın (2019) çalışmasında da belirtildiği üzere; anne-baba tarafından çocukların muslukları açık unutmaması yönünde uyarılması, tek kullanımlık eşyalar yerine sürekli kullanılabilir eşyaların tercih edilmesi, odadan ayrıldığımızda ışığın kapatılması gibi davranışların diğer davranışlara oranla daha çok tercih edilmesinin nedeni de ekonomik kaygılara dayalı kolay davranışlar olmasıdır. Ekolojik Ayak İzi alt

boyutları esas alınarak değerlendirme yapıldığında; kadın katılımcıların ölçek puan ortalamaları erkek katılımcılardan görece olarak yüksek olsa da ölçek alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında $p > .050$ olduğundan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Coşkun ve Sarıkaya'nın (2014) sınıf öğretmeni adaylarının Ekolojik Ayak İzi farkındalıklarını incelediği çalışmada gıda, ulaşım ve barınma alt boyutları bakımından kadınlar ve erkekler arasında anlamlı bir farklılık bulunmazken; enerji, atıklar ve su tüketimi bakımından kadınların Ekolojik Ayak İzi farkındalığı erkeklerden daha yüksek bulunmuştur.

Araştırma kapsamında yapılan bağımsız gruplar t-testi analizine göre çevre dostu davranışlar ölçeği alt boyutları ile cinsiyet değişkeni arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Literatürde Ekolojik Ayak İzi ve çevre dostu davranışlar konusunda yapılan birçok çalışmada cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir ilişkiye rastlanmazken, Derman ve Senemoğlu'nun (2015) 9 ve 12. Sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir çevre bilinci düzeylerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada cinsiyet değişkeni açısından her iki sınıf düzeyinde de kadın öğrenciler lehine anlamlı bir fark bulunmuştur. Söz konusu çalışma kadın öğrencilerin çevresel tutum ve davranış düzeylerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeği puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, yaş değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık gıda alt boyutu dışında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p > .05$). Bu bulguya göre, öğrencilerin Ekolojik Ayak İzi azaltmaya yönelik eğilim düzeylerinin, yaşa göre değişmediği yorumu yapılabilir. Gıda alt boyutunda yaş büyüdükçe Ekolojik Ayak İzi azaltmaya yönelik eğilimin arttığı gözlenirse de bu artış düşük düzey istatistiksel anlamlılık olarak değerlendirilmiştir. Çevre dostu davranış ölçeğinin puanlarının yaş değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, yaş değişkeninin aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($p < .05$). Buna göre en yüksek farkındalık ekonomik davranışlarda, en düşük ise geri dönüşümde izlenmiştir. Bu durum bireylerin çevre dostu davranışlarının ekonomik koşullar tarafından belirlendiğini düşündürmektedir. Çevre dostu davranışlarda temel unsurlardan birisi olan geri dönüşüm alt boyutuna ilişkin farkındalığın düşük düzey anlamlılık olarak izlenmesi bu düşüncemizi doğrular niteliktedir denilebilir. Araştırma sonucunda ulaşılan bu bulguya Almaçık'ın (2010) üniversite öğrencilerinin çevre dostu davranışlarını incelediği çalışmada da rastlanmıştır. Buna göre çevre dostu davranış gösterme eğilimi konusunda yaş grupları açısından ortaya çıkan anlamlılık, istatistiksel olarak anlamlılık sınırının bir miktar altında kalsa da lisans öğrencilerine oranla yüksek lisans öğrencilerinin daha fazla çevre dostu davranış eğilimi gösterdiğini ortaya koymuştur.

Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeği puan ortalamalarının okul türü değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, okul türü aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre atıklar ve su tüketimi alt boyutunda yüksek düzey bir anlamlılık ilişkisine rastlanırken enerji, gıda,

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

ulaşım ve barınma alt boyutunda orta düzey bir anlamlılık ilişkisi izlenmiştir. Bu bulguya göre, öğrencilerin Ekolojik Ayak İzi azaltmaya yönelik eğilim düzeylerinin, okul türüne göre değiştiği yorumu yapılabilir. Özel eğitim kurumları ile akademik başarısı yüksek okullarda öğrenim gören öğrencilerin diğer öğrencilere oranla daha yüksek Ekolojik Ayak İzi farkındalığına ve çevre dostu davranış gösterme eğilimine sahip olduğu tespit edilmiştir. Katılımcı grubun çevre dostu davranış eğilimini en yoğun olarak göstermiş olduğu alt boyut ekonomik davranışlar ($p = .001$) boyutu olmuştur. Ancak Derman ve Senemoğlu'nun (2015) ortaöğretim öğrencileri üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında ortaya çıkan bulgular bu sonuçları destekler nitelikte değildir. 9. ve 12. sınıf öğrencilerinin sürdürülebilir çevre bilinci düzeyleri ile akademik başarı ekseninde okul türü değişkeni anlamlı bir fark göstermemektedir. Benzer şekilde; Kuhlemeier v.d. (1999) de başarı düzeyine bağlı olarak tutum ve davranış düzeyinde fark olmadığını ifade etmektedir. Harraway v.d. (2012) ise çalışmalarında bu durumu çevre ve sürdürülebilirlik ile ilgili bilginin geleneksel sınav ve ödevlerle belki ölçülebileceğini ancak çevresel değer, tutum ve davranışların bu doğrultuda saptanamayacağını vurgulayarak açıklamıştır (Akt: Derman ve Senemoğlu, 2015). Ekolojik Ayak İzi farkındalık ölçeğinin puanlarının çevre eğitimi alıp almama değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, çevre eğitimi almış olma durumunun aritmetik ortalamaları arasındaki farklılık $p < .050$ olduğundan * düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Buna göre ölçeğin tüm alt boyutları için öğrenim hayatında çevre eğitimi alma durumunun Ekolojik Ayak İzi farkındalığını arttırdığı söylenebilir. Ortaya çıkan sonuçlara göre çevre eğitimi almış öğrencilerin özellikle atıklar, gıda ve su tüketimine ilişkin bilinçlilik düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çevre eğitimi alma durumunun çevre dostu davranış sergileme düzeyini arttırdığı söylenebilir. Çevre dostu davranış ölçeğinin tüm alt boyutları için p değeri .50'nin altında gerçekleştiğinden, çevre eğitimi almış öğrencilerin çevre eğitimi almayan öğrencilere oranla daha fazla çevre dostu davranış gösterme eğiliminde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu konuda yapılmış benzer çalışmalar üniversite eğitimi esnasında çevre eğitimi alan öğrencilerin çevre dostu davranış puanlarının anlamlı şekilde yüksek olduğunu ortaya koymuştur (Atik ve Doğan, 2019). Ancak yine de çevre eğitimi almış olma durumunun doğrudan çevre dostu davranışı etkilediğini söylemek oldukça zordur. Zira Kanbak'ın (2015) üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışma eğitimlerinin herhangi bir döneminde çevre dersi alma durumunun çevre dostu davranışlar üzerinde çok az etkisinin olduğunu göstermiştir. Kanbak çevre eğitimi alan öğrencilerin çevre sorunlarına karşı pozitif bir tutum sergilediğini ancak bu tutumun her konu için geçerli olmadığı konusunun altını çizmektedir. Daha çok gündemde olan ve daha çok konuşulan konular öğrencilerin ilgisini daha fazla çekmektedir. Dolayısıyla aslında çevreye duyarlılar ancak çevre dostu olmayabilirler.

Yapılan çalışmada “Ekolojik Ayak İzi Ölçeği” genel ortalamaları ile aile gelir durumu özellikleri arasındaki fark anlamlı bulunmuştur. Ancak aynı anlamlılık ilişkisine Ekolojik Ayak İzi alt boyutlarından atıklar ve su tüketimi alt boyutunda rastlanmamıştır ($p > .050$). Çevre dostu davranışlar

ile aile gelir durumu arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlıdır. Geri dönüşüm alt boyutu hariç çevre eğitimi ve ekonomik davranışlar alt boyutları için gelir düzeyi arttıkça çevre dostu davranış eğiliminin de arttığı söylenebilir. Ailenin sosyoekonomik düzeyindeki artışa paralel olarak bireyin çevre dostu davranışlarının da arttığına dair birçok araştırma bulunmaktadır (Atik ve Doğan, 2019). Ancak gelir düzeyi arttıkça maddi kaygıların azalması nedeniyle çevre dostu davranış eğiliminin geri dönüşüm alt boyutunda azaldığı gözlemlenmiştir ($p=.070$). Harcanabilir gelirleri en fazla olan şehirler ile kişi başına en fazla ayak izine sahip şehirler arasında bir bağlantı olduğu bilinmektedir (Calcott ve Bull 2007). Ancak bu bağlantının gelir düzeyi arttıkça Ekolojik Ayak İzi azalmaktadır biçiminde yorumlanabilmesi oldukça güçtür. Londra'nın ulaşım ayak izi buna bir örnektir. Şehir dışı alışveriş merkezleri daha fazla insanın mağazalara gitmesini gerektirdiğinden Ekolojik Ayak İzi ulaşım alt boyutunda büyümektedir. İngiltere'deki en düşük ayak izlerinden birine sahip olan Salisbury'da yüksek kira ve ev maliyetleri ekolojik ayak izinin barınma alt boyutunda artışına neden olmaktadır (Calcott ve Bull 2007). O halde gelir düzeyindeki artış bazı Ekolojik Ayak İzi bileşenlerinde azalışa neden olurken bazı bileşenlerinde artışına neden olmaktadır denilebilir. Sonuç olarak, ülkemizde ve dünyada Ekolojik Ayak İzi ve çevre dostu davranış eğilimlerini belirlemeye yönelik çalışmalar incelendiğinde; Ekolojik Ayak İzi ve çevre dostu davranış eğilimlerinin tespitinde demografik faktörlerin çok istikrarlı öncüller olmadığını ve başka bazı faktörlerin de (psikografik faktörler, tutumlar vs.) değerlendirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

Ekolojik bir yaşamın sürebilmesi için bireylerin üretebileceklerinden fazlasını tüketmemeleri gerekmektedir. Bu durum, kişilerin çevreye yönelik duyarlılıklarının ve farkındalıklarının artırılması ile mümkündür. Bu bağlamda erken yaşta verilen çevre eğitimi ile gelecek nesillerin ekolojik ayak izlerini kavrayabilmeleri ve tüketici toplumu olmanın zararlarını anlamaları sağlanabilir.

Yapılan çalışmada öğrencilerin ulaşım ve barınma, gıda ve atıklar alt boyutundaki Ekolojik Ayak İzi farkındalıkları ile çevre dostu davranış ölçeği alt boyutlarından çevre eğitimi eğilim düzeyleri düşük çıkmıştır. Bu farkındalığın artırılması için öğrencilere yönelik eğitimler verilebilir. Bu eğitimlerin hem teorik hem de uygulamalı olarak rutin bir şekilde yapılması hedeflenebilir.

Ekolojik Ayak İzi farkındalığının ve çevre dostu davranışların artması için öğretim programlarına çevre eğitimi dersi eklenebilir var olan çevre eğitimi içerikleri bilimsel araştırma sonuçlarına dayalı olarak yeniden yapılandırılabilir.

Öğretmen ve ebeveynlere yönelik Ekolojik Ayak İzi farkındalığını artırıcı ve çevre dostu davranışları geliştirici seminerler düzenlenebilir.

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde ekolojik bilinç kazandırmaya yönelik kazanımlar ders içeriklerinde daha yoğun olarak verilebilir. Bu kapsamda Avrupa Birliği Eko-Okullar Programı tanıtılabilir.

Okullar başta olmak üzere tüm kurumlarda atıkların ve geri dönüştürülebilecek ürünlerin toplanabileceği alanlar oluşturulabilir. Toplanacak malzemenin niteliğine göre geri dönüşümü ve atıkların toplanmasını teşvik edecek ödüller verilebilir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen “Sıfır Atık Projesi” desteklenebilir.

Eğitimin farklı kademelerinde Ekolojik Ayak İzi hesaplamalarına yönelik uygulamalara yer verilebilir.

Öğretim sürecinde kullanılan kaynakları hazırlayan uzmanlara, yazarlara, öğretmenlere vb. sürdürülebilir kalkınma, ekolojik ayak izi, çevre eğitimi kavramları konusunda gerekli yeterliği kazandırmak amacıyla eğitimler verilebilir.

Öğrenciler toplu taşıma araçlarını kullanma, enerji tasarrufu, atıkların geri dönüşümü ve su israfını önleme konularında özendirilebilir.

Biyolojik çeşitliliği sağlamak adına devlet tarafından koruma altına alınan özel alan sayısı artırılabilir.

Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde daha geniş örneklemeler üzerinde ve daha geniş sürede benzer araştırmalar yapılabilir. Bu araştırmalar demografik faktörlerin yanında psikografik faktörleri ve tutumları da içerebilir.

KAYNAKÇA

Akkor, Övsün. (2018). “Sürdürülebilir Yaşama Yönelik Çevre Eğitimi Aracı Olarak Ekolojik Ayak İzinin Uygulanması ve Değerlendirilmesi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, KKTC Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Çevre Eğitimi ve Yönetimi Anabilim Dalı,1-145.

Alnaçık, Ümit. (2010). “Çevreci Yönelim, Çevre Dostu Davranış ve Demografik Özellikler: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”, *SÜ İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*.10- 20, 507-532.

Atik, A. Derya ve Doğan, Yakup. (2019). “Üniversite Öğrencilerinin Çevre Dostu Davranışları”, *Muallim Kilis Rıfat Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1(1) 1-21.

Baran, M. Fırat., Gökdağ., Osman ve Bayhan, Yılmaz. (2019). “Determination of Ecological and Carbon Footprints of Adıyaman Directorate of Provincial Agriculture and Forestry Staffs”, *Avrupa Birliği ve Teknoloji Dergisi*. 15, 280-288.

- Birand, A. (2016). “Okul Öncesi Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları ve Çevre Dostu Davranışları”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Okul Öncesi Öğretmenliği Anabilim Dalı.
- Büyüköztürk, Ş. (2011). Sosyal Bilimler için Veri Analizi El kitabı (15.Baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Calcott, Alan ve Bull, Jamie. (2007). *Carbon Plan*. WWF- UK Ecological Footprint of British City Residents, 1-39.
- Coşkun Çelik, I. (2013). Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Coşkun, I Çelik ve Sarıkaya, Rabia. (2014). “Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9/5,1761-1787.
- Derman, İpek ve Senemoğlu, Nuray. (2015). “Ortaöğretim 9 ve 12. Sınıf Öğrencilerinin Sürdürülebilir Çevre Bilinci Düzeyleri”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*. 48- 2, 61 81.
- Doğan K Özgür, Kutay, Yasin ve Çakır, Mustafa. (2016). “Lise öğrencilerinin güncel çevre sorunları hakkındaki algıları: İzmir örneği”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 44, 11-30.
- Gül, Fikri. (2013). “İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları ve Felsefe”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 14, 7-21.
- Günel, Nazlı., Işıldar, Y Gamze ve Atik D Ali, (2018). “Üniversite Öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi Azaltılmasının Konusundaki Eğilimlerinin İncelenmesi”, *TÜBAV Bilim*. 11/4,34-46.
- Kanbak, Ayşegül. (2015). “Üniversite Öğrencilerinin Çevresel Tutum ve Davranışları: Farklı Değişkenler Açısından Kocaeli Üniversitesi Örneği”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 77-90.
- Keleş, Özgül., Uzun, Naim ve Özsoy, Sibel. (2008). “Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzlerinin Hesaplanması ve Değerlendirilmesi”, *Ege Eğitim Dergisi*. (9) 2,1-14.
- Keleş, Özgül., ve Balcı, Sibel. (2010). “Türkiye’ye Özgü Ekolojik Ayak İzi Hesaplama Aracı”, *Bilim ve Teknik*, 1-91.
- Öztok, Deniz ve Tapan, Deniz. (2012). *Türkiye’nin Ekolojik Ayak İzi Raporu*. Ankara: Ofset Yapımevi, 1-92.

Bazı Demografik Özelliklere Göre Liseli Gençlerin Ekolojik Ayak İzi Farkındalıkları Ve Çevre Dostu Davranışları

- Şahin, Fatma ve Karayılan, Gizem. (2018). “Ekolojik Ayak İzi Oyunlarının İlkokul Dört ve Beşinci Sınıf Öğrencilerinin Çevre Okuryazarlığına Etkisi”, *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15, 21-45.
- Salalı, Ece vd. (2014). Farklı Sosyo-Ekonomik Koşullardaki Üreticilerin Çevresel Tutumunun Belirlenmesi: Ege Bölgesi Örneği, Samsun: XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 3-5 Eylül,32-39.
- Schaefer, Florian., Luksch, Ute., Steinbach, Nancy., Cabeça, Jolio ve Jörg Hanauer, Jörg. (2006). Ecological Footprint and Biocapacity The World’s Ability to Regenerate Resources and Absorb Waste in a Limited Time Period. The Content of This Paper Does not Necessarily Reflect the Official Opinion of the European Commission. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 5-11.
- Tanık, Nagihan. (2012). “Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Çevre Kimliklerinin ve Çevre Dostu Davranışlarının Belirlenmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1-84.
- Teyfur, Emine. (2016). “Yeni Ekolojik Paradigma Ölçeğine Göre Koruma Alanlarında Yaşayan Lise Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Tutumları (Datça Örneği)”, *Turkish Journal of Educational Studies*, 3 (2), 67-82.
- World Wildlife Fund. (2016) *Living Planet Report*, Technical Supplement: Ecological Footprint Prepared by Global Footprint Network. 3-18.
- Yıldız, Emre. (2014). “Fen ve Teknoloji Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Düzeylerinin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesi”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 1-181.
- Yıldız, Emre ve Selvi, Mahmut. (2015). “Fen Bilimleri Öğretmen Adaylarının Ekolojik Ayak İzleri ve Ekolojik Ayak İzini Azaltma Yolları Konusundaki Görüşleri”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35/3, 457-487.

**HALKLA İLİŞKİLERDE SİSTEM TEORİSİ BAĞLAMINDA KURUM İÇİ İLETİŞİMİN
KURUMSAL BAĞLILIK ÜZERİNDEKİ ROLÜ: ULAŞIM
SEKTÖRÜNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ
THE ROLE OF INTERNAL COMMUNICATION ON INSTITUTIONAL COMMITMENT
IN THE CONTEXT OF THE SYSTEM THEORY IN PUBLIC RELATIONS:
COMPARATIVE ANALYSIS IN THE TRANSPORTATION SECTOR**

Furkan DEMİR¹

Gonca YILDIRIM²

Öz

Bu çalışma halkla ilişkilerde sistem teorisi bağlamında kurum içi iletişimin kurumsal bağlılık üzerindeki rolünü Türk Hava Yolları ve Pegasus çalışanları örneği ile karşılaştırmalı analiz yaparak incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel analiz yöntemleri kullanılan çalışmaya hava yolu ulaşımı sektöründe faaliyet gösteren 2 işletme dahil edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre hem Türk Hava Yolları'nda hem de Pegasus'da çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile duygusal bağlılık ve normatif bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Ayrıca Hem Türk Hava Yolları'nda hem de Pegasus'ta çalışanların yaş gruplarına, cinsiyetlerine ve eğitim düzeylerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelime: Halkla İlişkiler, Kurum İçi İletişim, Kurumsal Bağlılık, Sistem Teorisi

Jel Kodları: Jel 1, Jel 2, Jel 3

Abstract

In this study, it aims to analyze the role of intra-corporate communication on corporate loyalty in the context of system theory in public relations by making a comparative analysis with the example of Turkish Airlines and Pegasus employees. Two enterprises operating in the airway transportation sector were included in the study, which used quantitative analysis methods. According to the findings obtained as a result of the research, it has been observed that there is a positive significant relationship between

¹Yüksek Lisans, Furkan Demir, İstanbul Aydın Üniversitesi, E-posta: furkandemir.st@gmail.com, ORCID:0000-0002-7466-186X

²Dr. Öğr. Üyesi, Gonca Yıldırım, İstanbul Aydın Üniversitesi, E-posta: goncayildirim@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7433-0841

the internal communication levels of the employees in both Turkish Airlines and Pegasus, and their emotional commitment and normative commitment levels. In addition, it has been observed that there is no statistically significant difference between the levels of corporate loyalty and intra-institutional communication in both Turkish Airlines and Pegasus according to the age groups, gender and education levels of the employees.

Key Words:Public Relations, InternalCommunication, Organizational Commitment, System Theory

Jel Codes: M 12, M 19

GİRİŞ

Sistem, birbirleriyle ilişkili parçalardan oluşan fakat bu parçaların toplamından fazlasını ifade eden bir kavramdır. Sistem teorisi ise tüm alanlardaki sistemlerin bütünsel olarak incelendiği disiplinler arası bir anlayışı sunmaktadır. Sistem teorisine göre tüm sistemler alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu alt sistemler ise birbirlerini bütün sistemi etkilemektedir. Çevresiyle etkileşim içerisinde olan sistemler ise varlığına devam edebilmektedir (Akkuş ve İzci, 2018: 223). Sistem teorisi çerçevesinde değerlendirildiğinde işletmeler birbirlerini dolaylı veya doğrudan etkileyen ve bir araya gelerek çevre ile etkileşim içerisinde olan birimler olarak tanımlanır. Daha yalın bir ifadeyle bu organizasyonlar sosyal sistemin birer parçası konumundadırlar. Organizasyonlar diğer organizasyonlardan ve çevreden gelen baskılara tepkiler geliştirerek organizasyonun amacına ulaşma çabası içerisinde girerler. İşte bu noktada sistem teorisi, organizasyonların başarılarını içerde ve dışarda kurduğu ilişkilere ve bu ilişkilerin yönetilmesindeki başarıya bağlamaktadır (Demir vd., 2012: 5).

Halkla ilişkiler bir örgütün yönetimi aracılığıyla izlediği politikaları ve etkinlikleri farklı kanallarla halka iletmesi ve bu mesajların halkta oluşturduğu etkinin değerlendirilerek eksikliklerin giderilmesi ve halka yeniden sunulması sonucunda halkın bakış açısında olumlu yönde izlenim yaratılması çabasıdır (Çakmak ve Kilci, 2011: 222). Başka bir ifadeyle halkla ilişkiler, organizasyonun çevresiyle ilişkiler kurmasını ve kurduğu bu ilişkilerin sürdürülmesini destekler. Böylelikle yönetimin izlediği politikaların halk tarafından benimsenmesi, organizasyonların çalışmalarında sürekliliğin sağlanması ve yönetime karşı olumlu bir havanın yaratılması sağlanmaktadır. Sistem teorisi bağlamında değerlendirildiğinde organizasyonlar birbirleriyle doğrudan veya dolaylı şekilde etkileşimde bulunan ve bir araya gelerek çevreyle etkileşimde bulunan birimlerdir (Demir vd., 2012: 5). Kurum içi iletişim, mevcut örgüt yapısına ve kültürüne bağlı olarak örgüt içerisinde gerçekleşen sözel veya sözel olmayan mesajların iletilmesi ve alınması sürecidir. Kurum içi iletişim, çalışanların davranışlarını belirlemekle birlikte onların neleri yapmaları ve yapmamaları gerektiğini göstermektedir (Gürdal, 1997: 69). Halkla ilişkiler kapsamında kurum içi iletişim kavramı ise örgüt ile kamuları arasında meydana gelen mesaj alışverişi şeklinde tanımlanmaktadır (Tutar ve Yılmaz, 2012: 192). Kurum içi iletişim etkin bir örgüt kültürünün oluşturulabilmesi, birimler arasındaki koordinasyonun sağlanabilmesi, problemlerin

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

çözülebilmesi, motivasyonun sağlanabilmesi ve yaşanan çatışmaların giderilebilmesi açısından örgütlerde önemli bir rol üstlenmektedir (Biber, 2004: 78).

Bu çalışmada halkla ilişkilerde sistem teorisi bağlamında kurum içi iletişimin kurumsal bağlılık üzerindeki rolünü hava yolu ulaşımı sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin karşılaştırmalı analizi ile incelemeyi amaçlamaktadır. Sistem teorisi ve halkla ilişkiler kavramları genellikle ayrı ayrı incelenen kavramlardır. Bu kavramların birlikte değerlendirilmesi ile ilgili ülkemizde kuramsal ve görgül araştırmaların çok sınırlı düzeyde olduğu görülmektedir. Bu noktada çalışmanın literatüre katkı sunması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan araştırma sonucunda elde edilen bulguların, bu alandaki çalışmalara katkıda bulunacağı ve daha sonraki çalışmalara veri sağlayacağı düşünülmektedir.

1. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Sistem Teorisi

Genel bir çerçevede ifade edilecek olursa sistem yaklaşımı bir problemle ilgili bütün yönleri hesaba katarak problemin ya da olayın farklı öğeleri arasındaki ilişkilere odaklanıp bu problemi çözme yaklaşımı şeklinde ifade edilebilir. Tecim (2004), bu yaklaşımın problemi çözebilmek için nelerin yapılması gerektiği, problemin ortaya çıkması ile birlikte hangi iç ve dış unsurların incelenmesi gerektiği, bu bileşenler arasında oluşan ilişkinin probleme ne gibi bir etkide bulunduğu gibi unsurları dikkate alarak tüm probleme yönelik bir yaklaşım tarzını ortaya koyduğunu belirtmektedir.

Sistem teorisi ilk olarak biyolog Bertalanffy tarafından 1940 yılında geliştirilmiştir. Sistem teorisi bir bütünü içerisinde bulunan kısımları ya da unsurları düzenlemekten öte o bütünün içerisinde temas sağlayan unsurlar arasındaki ilişkilere ve düzenlemelere odaklanmaktadır (Okay ve Okay, 2007: 23).

Austin ve Pinkleton'un (2000: 267) bakış açısına göre; sistem teorisinde kuruluşlar kiminle etkileşim kurup, kimlerden etkilendiklerini ve çevrelerince etkilediklerini bildiklerinde, etkililikleri en yüksek düzeyde olabilmektedir. Kuruluşlar başarılarını artırıcı kaynakları elde etme ve devamlılıklarını tehlikeye atan tehditleri uzaklaştırmak isterler. Gerçek hayatta çevreleriyle ilgili bilgi, enerji ve maddi unsurları değiş tokuş eden kuruluşlar açık sistemi kullanmaktadırlar. Kapalı sistem içerisinde hareket eden kuruluşlar ise diğer kuruluşlarla veya kişilerle herhangi bir şekilde etkileşimde veya değiş tokuşta bulunmayarak kendilerini soyutlamaktadırlar. Açık bir sistem içerisine kuruluş bazen değişiklikler yapar. Bazen de çevredeki değişikliklere uyum sağlar. Açık sistem modeline göre; kendini bu değiş tokuş sürecine kapatan kuruluşlar ağır veya parçalanmış bir duruma sokmaktadırlar.

Sistem teorisi genelde değişik gerçekleri oldukça basit bir biçimde saptama imkanı sağlamaktadır. Sosyal bilimci ve organizasyon teorisyenleri için bu teorideki bazı veriler oldukça ilginç gelmektedir. Bir sistemin -örneğin bir kuruluşun - çok sayıda alt sistemden oluşabileceği; parçalarının,

kısımlarının toplamı olabileceği; ama bunun yanı sıra bu toplamdan da fazlası edeceği, bir bütün olduğu gerçeğidir (Avenarius, 1995: 60).

Sistem yaklaşımı bir organizasyonu farklı parçalar, amaçlar ve süreçlerden oluşan bir bütün şeklinde ele almaktadır. Dolayısıyla tüm bu parçalar bu organizasyonun amacını gerçekleştirmek için karar verme ve iletişim süreci ile birbirine bağlanmıştır. Bu durumdaki esas sistem ise organizasyondur. Bunun yanında bu sistem birbirine karşılıklı bağımlı alt sistemlerden oluşmaktadır. Bu noktada muhasebe, personel, ar-ge, satış, pazarlama ve üretim gibi alt sistemler yönetimin alt sistemleri olarak ayrı ayrı ele alınabilmektedir. Yönetimi açısından önemli olan durum ise bu alt sistemlerin nasıl ve nerede bir ilişki içinde oldukları ve birbirlerine bağımlı olduklarıdır. Yönetimsel faaliyetlerin birbirleriyle etkileşimlerini ele alan yaklaşım ise yönetimde sistem yaklaşımı şeklinde ifade edilmektedir (Tecim, 2004: 78).

1.2. Halkla İlişkiler

Halkla ilişkiler de yönetimsel faaliyetlerin birbiriyle ve iç ve dış hedef kitlelerle etkileşimini sağlayan bir alt sistem olarak çalışmaktadır. Bir yönetim fonksiyonu olan halkla ilişkiler markaların, kurumların ve bireylerin aynası pozisyonundadır. Dolayısıyla halka ilişkiler bir markanın, kurumun ya da bireyin çevresini etkileyerek onun desteğini sağlamak amacıyla yaptığı planlanmış faaliyetlerdir.

Halkla ilişkiler kavramına yönelik tanımlamaların ortak noktasında halkla ilişkilerin bir davranışı benimsetmek amacıyla halkı inandırmak ve etkilemek, dış dünyanın iyi niyetini ve sempatisini kazanmak amacıyla yöneticilerin başvurdukları yöntemler ve yönetimlerin izlediği politikaların halka benimsetilmesi olduğu belirtilmektedir (Güllüoğlu, 2006: 148). Halkla ilişkiler bir örgütün yönetimi aracılığıyla izlediği politikaları ve etkinlikleri farklı kanallarla halka iletmesi ve bu mesajların halkta oluşturduğu etkinin değerlendirilerek eksikliklerin giderilmesi ve halka yeniden sunulması sonucunda halkın bakış açısında olumlu yönde izlenim yaratılması çabasıdır (Çakmak ve Kilci, 2011: 222).

Grunig ve Hunt'a göre halkla ilişkiler davranışlarının dört modeli bulunmaktadır. Grunig ve Hunt tarafından geliştirilen bu model organizasyon teorisi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu model kendi içerisinde zanaatkar ve teknik halkla ilişkiler ile profesyonel halkla ilişkiler olarak ikili bir ayrılma tabii tutulmuştur. Bu ayrıma göre kamuoyu bilgilendirme modelleri ve basın ajansı modelleri halkla ilişkilerin teknik yönünün ağır bastığı bir anlayışı sergilemektedir. Bu modellerde basın faaliyetlerini gerçekleştirme faaliyetleri halkla ilişkiler olarak adlandırılmaktadır. İki yönlü simetrik ve iki yönlü asimetric modelde halkla ilişkiler anlayışı ise daha çok sayıda kitleye seslendiği için profesyonel halkla ilişkiler faaliyetleri olarak tanımlanmaktadır (Okay ve Okay, 2011: 59). Bu modeller daha detaylı şekilde incelenecek olursa:

Basın Ajansı Modeli: Bu model 1830'lu yıllara rastlanmaktadır. Bu modelin en önemli temsilcilerinden biri Barnum'dur. Bu modelde halkla ilişkiler uygulayıcıları örgüt ya da onun

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

ürünleriyle ilgilenmektedir. Bu modeli uygulayanlar her tanıtımın iyi tanıtım olduğu mottosu ile hareket etmektedir. Bu modelde tek yönlü iletişim vardır. Propaganda ise bu iletişimdeki temel amaçtır.

Kamuoyu Bilgilendirme Modeli: Bir başka halkla ilişkiler modeli de kamuoyu bilgilendirme modelidir. Kamuoyu bilgilendirme modeli 1900'lü yıllardan 1920'li yıllara kadar yaygın olarak uygulanmış bir modeldir. Bu modeldeki temel amaç kamuoyunun bilgilendirilmesidir. Bu model genellikle hükümet birimleri ve bilimsel örgütler tarafından yaygın olarak kullanılan bir modeldir (Gruning, 2005: 325).

İki Yönlü Asimetrik Model: İletişim, göndericilerden alıcılara, alıcılardan göndericilere doğru gerçekleşen geri bildirimler ile çift yönlü bir eylemdir. Ancak iletişimin etkisi göndericilerin kabul etmeleri için alıcıları ikna etme amacına ve alıcıların gönderici organizasyonlarını desteklemesi ile ilişkilidir (Peltekoğlu, 2004: 205).

İki Yönlü Simetrik Model: Bu modelde uygulayıcılar örgüt ile hedef grup arasında müşterek bir zemin yakalamayı hedeflemektedir. Diyalog temeline dayanan bu model yönetimin aldığı geri bildirimlerden etkilenmektedir. Bunun yanında yönetim politikalarına bu geri bildirimlerle yön vermektedir (Peltekoğlu, 2004: 206).

Demir'in (2012: 120-157) bakış açısına göre; Organizasyonlar en yalın ifadeyle sosyal sistemin bir parçası şeklinde tanımlanmaktadır. Hakla ilişkilerin görevi de bu noktada başlamakta ve organizasyonların çevresi ile ilişki kurma ve sürdürme süreçlerini desteklemektedir. Bu sayede hakla ilişkilerin çalışma sürecinden beklenenler ise şunlardır:

- Yönetimin izlediği politikaların halka benimsetilmesi
- Organizasyon çalışmalarının sürekli ve tam olarak halka duyurulması
- Halkta yönetime karşı olumlu bir havanın yaratılması
- Halkın yönetim hakkındaki düşüncelerini ve yönetimden beklentilerinin bilinerek iş birliğinin sağlanması

Sistem teorisinin kurum içi iletişime önem vermesi göz önünde bulundurulduğunda bu iletişimin çift yönlü iletişim olarak organizasyon içerisinde sürdürülebilmesi de hakla ilişkilerden beklenenler kapsamındadır. Hakla ilişkilerden bu beklenenlerin uygulanabilmesi kurum içi halkla ilişkiler şeklinde adlandırılan ayrı bir uzmanlık alanının oluşturulması ile mümkün olmaktadır. Çift yönlü iletişim kurum içerisinde çalışanlarla yürütülen önemli bir yönetim işlevi olarak hakla ilişkilerin çabasıyla gerçekleştirilmektedir. Kurum yönetimi çalışanlarının taleplerini ve ihtiyaçlarını bilerek bunları dikkate almak kadar çalışan aidiyeti ve motivasyon etkisini de yaratmak durumundadırlar. Bütün bunlar sonuçta kurumsal itibarı etkileyen unsurlardır.

Halkla ilişkiler yönetimdeki yerini açıklayabilmek amacıyla çoğu zaman sistem teorisinden faydalanmaktadır. Sistem teorisi, organizasyonları birbirleriyle doğrudan veya dolaylı şekilde etkileşimde bulunan ve bir araya gelerek çevreyle etkileşimde bulunan birimlerdir. Hakla ilişkilerin görevi de burada başlamakta ve organizasyonların çevresi ile ilişki kurma ve sürdürme süreçlerini desteklemektedir. Halkla ilişkiler profesyonelleri organizasyonların çevresi ile ilişkilerini geliştirmede farklı yöntem ve teknikler kullanmaktadır. Halkla ilişkiler profesyonellerinin organizasyonların stratejik hedeflerine ulaşabilmede etkin şekilde kullandıkları yöntemlerden biri kurum içi iletişimidir. Kurum içi iletişim etkin bir örgüt kültürünün oluşturulabilmesi, birimler arasındaki koordinasyonun sağlanabilmesi, problemlerin çözülebilmesi, motivasyonun sağlanabilmesi ve yaşanan çatışmaların giderilebilmesi açısından örgütlerde önemli bir rol üstlenmektedir.

1.3. Kurum İçi İletişim

Kurum içi iletişim, mevcut örgüt yapısına ve kültürüne bağlı olarak örgüt içerisinde gerçekleşen sözel veya sözel olmayan mesajların iletilmesi ve alınması sürecidir. Kurum içi iletişim çalışanların davranışlarını belirlemekle birlikte onların neleri yapmaları gerektiği ve neleri yapmamaları gerektiğini gösterir (Gürdal, 1997: 69).

Kurumlar açısından önemli hedef kitlelerinden biri de çalışanlardır. Bu nedenle kurumların çalışanları ile güvene dayalı bir iletişim kurmaları gerekmektedir. Bunun yanında kurumsal kültürün devamlılığı ve kurumsal aidiyetin sağlanabilmesinde de kurum içi iletişim faaliyetleri son derece önemlidir (Er, 2013: 6). Bu noktadan hareketle kurum içi iletişimin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Akıncı, 2001: 111-113; Varol, 1993: 128-129);

- Kurum içi iletişim kurumsal hedeflerin, amaçları ve politikaları çalışanlar tarafından bilinmesini sağlamayı amaçlamaktadır.
- Kurum içi iletişim iş ve işlemlere yönelik bilgi vermek ve bu yolla çalışanların iş ve beceri eğitimlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır.
- Kurum içi iletişim çalışanları kurumun çalışma sistemi, ödül ve ceza sistemi, ücret ve prim sistemi, sosyal haklar ve terfi imkanları gibi konularda bilgilendirerek çalışanların kurumu daha iyi anlamalarını sağlamayı amaçlamaktadır.
- Kurum içi iletişim çalışanları kurumun sosyal ve ekonomik problemleri hakkında bilgilendirerek onların kurumun genel problemleri ile bağlantı kurmasını amaçlamaktadır.
- Kurum içi iletişim çatışmalı ve duygusal problemler konusunda çalışanları aydınlatarak yanlış anlaşılmaları, endişeleri ve kıskançlıkları önlemeyi ve kurum çalışan iletişimini ayakta tutmayı amaçlamaktadır.
- Kurum içi iletişim çalışanların doğum, ölüm, evlilik ve başarı haberleri gibi gelişmelerini kurum içerisinde yayarak kurumda bir aile ortamı oluşturmayı ve bu sayede kurumsal bütünlük ve aidiyet oluşturarak kurumda sevgi ve dostluk duygularını pekiştirmeyi amaçlamaktadır.

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

Kohtes ve Klewes (1999: 250), kurum içi iletişimin, bilgilendirmek, motive etmek ve yönetmek olmak üzere üç boyutu olduğunu savunmuşlardır. Buna göre kurum içi iletişim;

- **Bilgilendirmeli:** Kurum, hedef ve stratejileri, güncel çalışma sonuçları, ürünler vd. gelişmeler hakkında çalışanlarını bilgilendirmelidir. Hedef, çalışanın kendi iş çevresini tanıyarak, dışarıdan gelebilecek soruları yanıtlayabilmesi ve verimli olarak çalışabilmesi için gerekli bütün bilgilere sahip olmasıdır.
- **Motive etmeli:** Çalışanlara kurumun değer yargılarını ileterek, kurumun insancıl tarafı gösterilerek ve kurumla duygusal bağlantılar oluşturularak motive edilmelidir. Hedef, çalışanların kişisel aktivitesini, yaratıcılığını ve memnuniyetini geliştirmektir.
- **Yönetmeli:** Çalışanların kendilerine bir yön bulmalarını ve kurumla bütünleşmelerini sağlamalı, sadakat yaratmalıdır, iletişim inandırıcı ve kişisel olmalıdır.

Görüldüğü gibi literatürde iletişim, kurumlarda pek çok sorunu çözebilecek reaktif veya sorunlar çıkmadan düzgün bir ortamın yaratılması ve sürdürülmesi için proaktif bir kurumsal yapı taşı veya değiştirici bir katalizör olarak düşünülmüştür. Ancak burada göz önüne alınması gereken önemli bir gerçek vardır; o da iletişimin kurumlarda bütün sorunları çözemeyeceğidir. Bir kurumun teknik alt yapısı ve üretim kapasitesi yeterli değilse, işe uygun yetişmiş insan kaynağı eksikse, hukuksal ve finansal sorunları varsa, her şeyden önemlisi etik ve dürüst iş anlayışı yoksa, iç iletişim akışının iyi, sağlıklı ve düzenli işlemesi, olumlu kurum ikliminin yaratılması, kurum çalışanlarının motivasyonlarının, kuruma bağlılıklarının yüksek olması, kurumsal başarı için yeterli olamayacaktır. Etkin iletişim akışı, kurumsal yapıya her şeyden önce kolaylık ve süreklilik sağlar.

Bunlara ek olarak; kurum içi değişkenleri 7 madde altında toplanmaktadır. Bunlar;

- Üst İletişim
- Yatay İletişim
- Üst Yönetimle İletişim
- Bölümler arası İletişim
- İletişim Araçları
- Kurumsal Bütünleşme
- İletişim İklimi

İşletmeler için ise halkla ilişkiler; önemli bir yönetim aracı olarak dikkat çekmektedir. İşletmelerin hedeflerine ulaşabilmeleri için; iç ve dış hedef kamu kategorileriyle iyi bir iletişim içerisinde olmaları gerekmektedir. Halkla ilişkiler; ister kamu sektöründe ister özel sektörde faaliyet

göstersin herhangi bir örgütün, iç ve dış hedef kamu kategorilerine yönelik gerçekleştirdiği, sistemli ve planlı bir iletişim etkinliğidir. Bu nedenle örgütlerin, dış hedef kamu kategorilerine yönelik karşılıklı iyi niyete ve güvene dayalı, iki yönlü ve süreklilik isteyen ilişkiler geliştirmek zorunda olmalarının yanı sıra; iç kamu kategorilerine, özellikle her kademede görev alan çalışanlarına yönelik olarak geliştirdiği örgüt içi halkla ilişkiler faaliyetlerinde de başarılı olmaları gerekmektedir. Örgüt içi halkla ilişkiler; bir örgütün varlığının devamında, gelişebilmesinde, çevreyle iki yönlü ve etkin bir iletişim oluşturabilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Örgüt içi halkla ilişkilerle; işinden tatmin olmuş çalışanlardan oluşan, verimlilik ve kalitenin had safhada olduğu, etkin bir iç iletişim sisteminin bulunduğu, örgütsel bütünleşme ve benimsenmenin sağlandığı bir yapı oluşturulmak istenmektedir. Böyle bir örgütte, çalışanların gönüllü olarak çevreyle kuracağı ilişkiler; örgüt içindeki olumlu atmosferin dışarıya da yansımaları sağlamakta ve örgüt dışı halkla ilişkiler faaliyetlerinin de bir bütünlük içerisinde gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır (Arklan ve Taşdemir, 2010: 31 - 35)

Başka bir tanımda ise kurumsal iletişim kurum hedeflerine ulaşabilmek için gerekli üretim ve yönetim süreçleri içinde koordinasyonu, bilgi akışını, eğitimi, karar almayı, değerlendirmeyi ve denetimi sağlamak için belirli kurallar çerçevesinde yaşanan iletişim şeklidir (Akıncı, 2001: 110: 4).Halkla ilişkilerin organizasyonların çevresi ile ilişkilerini geliştirmede kullandığı yöntem ve tekniklerden biri de kurum içi iletişimidir. Kurumda iş akışlarının sağlıklı yürüyebilmesi yatay, dikey ve çapraz iletişim akışlarının sağlıklı yürütülmesine bağlıdır. İç iletişim sadece işlerin yönetiminde ve yürütülmesinde değil çalışanların motivasyonu (Jo ve Shim, 2005), çalışan memnuniyeti(Krishnan ve Arora, 2008), örgütsel bağlılığa katkı sağlamada(Çöllü ve Summak, 2010)çalışanların işten ayrılma niyetlerini azaltmada (Chan ve Lai, 2017)etkili olduğu çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Organizasyonların etkili kurum içi iletişim çabaları çalışanların örgütsel bağlılığını artırarak kurumsal verimliliği arttırmakta, müşterilerden zamanında geribildirim alınmasını sağlamakta, kurumsal yenilikçiliği arttırmakta ve uzun vadede kurumun gelişmesini sağlamaktadır.

1.4. Kurumsal Bağlılık

Entelektüel sermayenin gün geçtikçe daha önemli hale gelmesi ve rekabetin artması, çalışanların kurumlarda tutulmalarını bir zorunluluk haline getirmiştir. Özellikle yoğun rekabet koşullarında önemli bir bilgi birikimini barındıran çalışanları kurumlarda tutabilmenin en önemli yolu yalnızca maddi koşullar değildir. Öyle ki bir çok nitelikli çalışanın daha düşük ücretlerle başka kurumlarda çalışmayı kabul ettikleri bilinmektedir. Bunun en temel nedenlerinden birisi ise yöneticilerin çalışanları kuruma bağlama başarısızlığıdır. Kurumsal bağlılık, çalışanların görev yaptıkları kuruma karşı hissettikleri bağın gücünü ifade eden bir kavramdır (Doğan ve Kılıç, 2009: 47-48).

Kurumsal bağlılık, çalışanların kurumun amaç ve değerlerine etkili ve taraflı bir şekilde bağlılığını ifade etmektedir. Buna göre kurumsal bağlılığı yüksek olan çalışanlar kurumun amaçlarına ve değerlerine güçlü bir şekilde inanmakta ve kurumsal talimatlara gönülden riayet etmektedirler (Balay,

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

2000:3). Kurumsal bağlılık, çalışanların kurumlarına karşı hissettikleri psikolojik bağlılıklarıdır. Çalışanların kurumlarına karşı duydukları bağlılık, işlerine duydukları ilgi, sadakat ve örgütsel değerlere yönelik güçlü inançlarından kaynaklanmaktadır (Çekmecelioglu, 2006:155). Allen ve Meyer (1990) ise kurumsal bağlılığı duygusal, normatif ve devam bağlılığı olmak üzere üç kategoride ele almaktadırlar.

Duygusal Bağlılık: Tutum bağlılığı olarak da ifade edilen duygusal bağlılık, çalışanların iş çevrelerini yönelik duygusal tepkileri ile yakından ilgilidir. Genellikle çalışanların işlerine sarılmaları ve birlikte çalıştıkları arkadaşları ve mesleklerine yönelik sağladıkları doyumla ilişkili bir bağlılıktır (Balay, 2000:73).

Normatif Bağlılık: Çalışanların kurumda kalmayı devam ettirme ile ilgili duygularını yansıtan bağlılıktır. Çalışanlar yüksek düzeyde normatif bağlılık hissetmeleri durumunda kurumda kalmaya ihtiyaç duymaktadırlar (Meyer ve Allen, 1991:67). Örgütte uzun süredir çalışan bireylerin örgütsel sadakati bir değer olarak vurgulamaları durumunda diğer çalışanlar da bu durumdan etkilenecektir. Normatif bağlılık, çalışanın örgüte bağlılık göstermeyi bir görev olarak algılaması ve örgüte bağlılığın doğru olduğunu düşünmesi sonucunda geliştiğinden diğer iki tür bağlılıktan farklı bir boyutu temsil etmektedir. Normatif bağlılık, çalışanların örgütte kalma ile ilgili yükümlülük duygularını yansıtmaktadır

Devam Bağlılığı: Çalışanların kurumdan ayrılma maliyetlerini göz önüne almaları ile ilgilidir. Çalışanların kuruma bağlılık duymalarının ve kurumda kalmak istemelerinin temel amacı kuruma ihtiyaç duymalarıdır (Meyer ve Allen, 1991:67). Dolayısıyla devam bağlılığı, çalışanların kurumda çalıştıkları süre içerisinde harcamış oldukları emek, çaba ve zaman ile elde ettikleri para ve statü gibi kazanımları örgütten ayrılmaları sonucunda kaybedecekleri düşüncesi ile ortaya çıkan bağlılıktır (Yalçın ve İplik; 2005:398).

2. METODOLOJİ

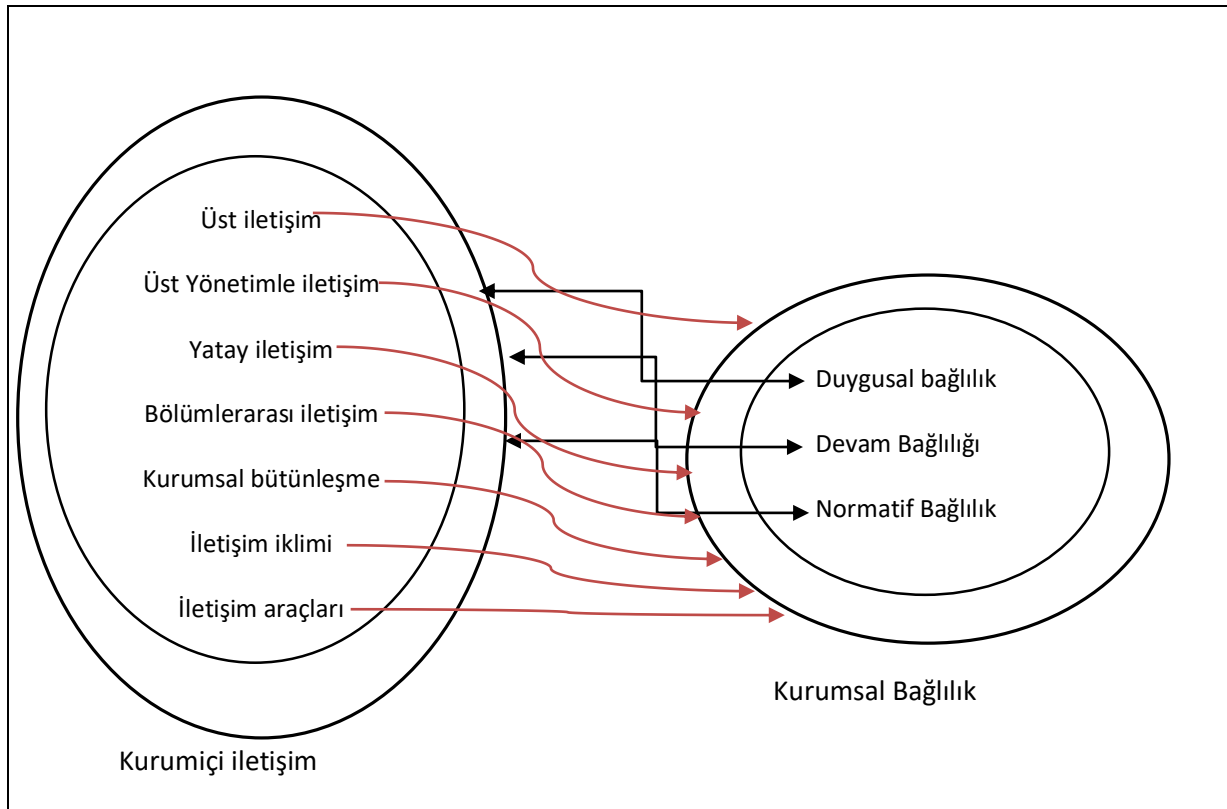
Bu çalışma, ulaşım sektöründe çalışanların kurum içi iletişim ve kurumsal bağlılıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik olarak hazırlanmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi seçilmiş ve nicel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma 1 Ekim – 29 Kasım 2019 tarihleri arasında yürütülmüştür. Çalışma kurum ve çalışan arasındaki iletişim ve çalışanların kuruma bağlılığı konuları ile sınırlı tutulmuştur. Bu çalışma havayolları şirketleri arasında sadece Sabiha Gökçen Havalimanı ve orada faaliyet gösteren THY ve Pegasus Havayolları ile sınırlı tutulmuştur. Bu araştırma ile sistem teorisinin bir alt bileşeni olarak halkla ilişkiler kurum çalışanları ile kurumsal bağ sürecini nasıl oluşturmaktadır? Halkla ilişkilerin fonksiyonlarından biri olan kurum içi iletişimin kurumsal bağ oluşturmadaki rolü nedir? sorularına yanıt aranmıştır.

2.1. Araştırmanın Modeli ve Veri toplama Aracı

Araştırmanın modeli iki ana (kurum içi iletişim ve kurumsal bağlılık) değişkenden oluşmaktadır (Şekil 1). Kurum içi iletişim değişkeni 7 alt değişken içerirken, kurumsal bağlılık değişkeni 3 alt

değişken içermektedir. Kurum içi iletişim 36 soru, kurumsal bağlılık 24 soru ile değerlendirilmiştir. Üç bölümden oluşan anket formunun birinci bölümünde demografik sorular bulunmaktadır. Araştırmanın ikinci bölümünde kurumsal bağlılığı ölçmek için Allen ve Meyer (1990) tarafından geliştirilen Saynur Özkan (2010) tarafından Türkçeye çevrilen ve literatürde sıklıkla başvurulan Örgütsel Bağlılık Ölçeği kullanılmıştır. Üçüncü bölümde ise kurum içi iletişimin ölçülmesinde Aysun Danayiyen'in (2015) araştırmasında kullandığı Kurum İçi İletişim Doyumu Ölçeğinden faydalanılmıştır. Çalışmada bu iki ölçeğin tercih edilmesinin nedeni, gerek dünyada gerekse Türkiye'de literatürde sıklıkla kullanılmaları, geçerlilik ve güvenilirliklerinin test edilmiş olmasıdır. Her iki ankette de 5'li Likert ölçeği tercih edilmiştir. Ölçekteki değerlendirme biçimi: 1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum ve 5-Kesinlikle Katılıyorum şeklindedir. Araştırmada kullanılan anket formları, örneklem seçilen gruba elden ulaştırılmıştır. Ankette verilecek cevapların yalnızca bu çalışmada kullanılacağı, üçüncü kişi ve kurumlarla kesinlikle paylaşılmayacağı konusunda bilgi verilmiştir. Bundan dolayı katılımcıların anket sorularını doğru algılayıp kendi gerçek görüşlerini işaretledikleri varsayılmaktadır.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

2.2. Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evrenini ulaşım sektöründeki hava yolu firmalarının tamamı oluşturmaktadır. Bu tez kapsamında ise yönetimlerinden ve idare amirlerinden izin alınan, İstanbul'da ulaşım sektöründe faaliyet gösteren Sabiha Gökçen Havalimanı içerisinde yer alan THY ve Pegasus'ta 18 yaş üzeri kadın ve erkek tüm çalışanlarla iletişime geçilmiş, eğitim durumu çerçevesinde herhangi bir ayırım söz konusu

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

olmamıştır. Bu şekilde kolayda örnekleme yöntemi yapılmıştır. İki kurumda çalışan toplam 3090 kişi vardır. 7/24 saat içerisinde farklı saat dilimlerinde çalıştıkları için bu kişilerden sadece 550 kişiye elden anket ulaştırılabilmiş ve gönderilen anketlerin 450'sine geri dönüş yapılmış ve bu anketlerin 310'u değerlendirmeye alınmıştır.

2.3. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmada temel amaç, uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların kurumsal bağlılıkları üzerindeki rolünü belirlemektir. Bu doğrultuda araştırmada araştırma modeli doğrultusunda test edilmek üzere aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H1: THY'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların normatif bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H2: THY'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H3: THY'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların devam bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H4: Pegasus'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların normatif bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H5: Pegasus'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H6: Pegasus'da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların devam bağlılıkları üzerinde pozitif bir rol vardır.

H7: THY'de yaş faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H8: THY'de cinsiyet faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H9: THY'de eğitim faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H10: THY'de pozisyon faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H11: THY'de çalışma yılı faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H12: Pegasus'da yaş faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H13: Pegasus'da cinsiyet faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H14: Pegasus'da eğitim faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H15: Pegasus'da pozisyon faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

H16: Pegasus'da çalışma yılı faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında anlamlı ilişki vardır.

BULGULAR

Çalışmanın analizi 1 Ekim – 29 Kasım 2019 tarihlerinde toplam 310 katılımcıdan elde edilen veri sonuçlarına göre gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyo-demografik Özelliklerinin Dağılımlarının İncelenmesi

		n	%
Cinsiyet	Kadın	151	48,7
	Erkek	159	51,3
Medeni Durum	Evli	107	34,5
	Bekar	203	65,5
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	5	1,6
	Ortaokul	6	1,9
	Lise	43	13,9
	Ön lisans	106	34,2
	Lisans	128	41,3
	Yüksek Lisans	19	6,1
	Doktora	3	1,0
İş Yerindeki Görev	İş gören/çalışan	244	78,7
	Alt Düzey yönetici	37	11,9
	Orta Düzey yönetici	24	7,7
	Üst Düzey yönetici	5	1,6
Kurumdaki Çalışma Süresi	1 yıldan az	28	9,0
	1-3 yıl arası	97	31,3
	5-7 yıl arası	106	34,2
	7-9 yıl arası	57	18,4
	10 yıl ve üzeri	22	7,1
Yaş	18-20 arası	4	1,3
	21-25 arası	85	27,4

**Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü:
Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz**

	26-30 arası	91	29,4
	31-35 arası	77	24,8
	36-40 arası	40	12,9
	41-45 arası	8	2,6
	46-50 arası	3	1,0
	51-55 arası	1	,3
	56-60 arası	1	,3

Tablo 1’de katılımcıların sosyo-demografik özelliklerinin dağılımları verilmiştir. Çalışmaya katılanların 151’i (%48,7) kadın ve 159’u (%51,3) erkektir. Katılımcıların yaşları 4’ünün (%1,3) 18-20 yaş arasında, 85’inin (%27,4) 21-25 yaş arasında, 91’inin (%29,4) 26-30 yaş arasında, 77’sinin (%24,8) 31-35 yaş arasında, 40’ının (%12,9) 36-40 yaş arasında, 8’inin (%2,6) 41-45 yaş arasında, 3’ünün (%1,0) 46-50 yaş arasında, 1’inin (%0,3) 51-55 yaş arasında ve 1’inin (%0,3) 56-60 yaş arasındadır. Medeni durumları 107’sinin (%34,5) evli ve 203’ü (%65,5) bekarıdır. Eğitim düzeyleri 5’inin (%1,6) ilköğretim, 6’sının (%1,9) ortaokul, 43’ünün (%13,9) lise, 106’sının (%34,2) ön lisans, 128’inin (%41,3) lisans, 19’unun (%6,1) yüksek lisans ve 3’ünün (%1,0) doktora’dır. Katılımcıların 244’ünün (%78,7) iş yerindeki görevi iş gören/ çalışan, 37’sinin (%11,9) alt düzey yönetici, 24’ünün (%7,7) orta düzey yönetici, 5’inin (%1,6) üst düzey yöneticidir. Çalışma süreleri 28’inin (%9,0) 1 yıldan az, 97’sinin (%31,3) 1-3 yıl arasında, 106’sının (%34,2) 5-7 yıl arasında, 57’sinin (%18,4) 7-9 yıl arasında ve 22’sinin (%7,1) 10 yıl ve üzerindedir.

Tablo 2. Türk Hava Yolları Firmasında Çalışanların Kurum İçi İletişim Düzeyleri İle Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı ve Normatif Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurum İçi İletişim	
		r	P
Türk Hava Yolları	Duygusal Bağlılık	,603	,000**
	Devam Bağlılığı	,002	,982
	Normatif Bağlılık	,487	,000**

** $p < ,01$

H₁: THY’da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların normatif bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.

H₂: THY’da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.

H₃: THY’da uygulanan kurum içi iletişimin çalışanların devam bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.

Tablo 2’de Türk Hava Yolları firmasında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesine ilişkin

Pearson Correlation Testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türk Hava Yollarında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile duygusal bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki vardır ($r: ,603$; $p<,01$). Yani duygusal bağlılık artıyorken kurum içi iletişim de artmaktadır. (H_1 hipotezi kabul). Türk Hava Yollarında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile devam bağlılığı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur ($p>,05$). (H_2 hipotezi red). Türk Hava Yollarında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile normatif bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde orta şiddette bir ilişki vardır ($r: ,487$; $p<,01$). Yani normatif bağlılık artıyorken kurum içi iletişim de artmaktadır. (H_3 hipotezi kabul).

Tablo 3. Pegasus Firmasında Çalışanların Kurum İçi İletişim Düzeyleri İle Duygusal Bağlılık, Devam Bağlılığı ve Normatif Bağlılık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurum İçi İletişim	
		r	P
Pegasus	Duygusal Bağlılık	,638	,000**
	Devam Bağlılığı	,469	,000**
	Normatif Bağlılık	,677	,000**

** $p<,01$

H_4 : Pegasus'da uygulanan *kurum içi iletişimin* çalışanların *normatif bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.*

H_5 : Pegasus'da uygulanan *kurum içi iletişimin* çalışanların *duygusal bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.*

H_6 : Pegasus'da uygulanan *kurum içi iletişimin* çalışanların *devam bağlılıkları üzerinde pozitif ilişki vardır.*

Tablo 3'te Pegasus firmasında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri ile duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesine ilişkin Pearson Correlation Testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Pegasus çalışanlarının kurum içi iletişim düzeyleri ile duygusal bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki vardır ($r: ,638$; $p<,01$). Bu durumda duygusal bağlılık artıyorken kurum içi iletişim de artmaktadır. (H_4 hipotezi kabul). Pegasus çalışanlarının kurum içi iletişim düzeyleri ile devam bağlılığı düzeyleri arasında pozitif yönde orta şiddette bir ilişki vardır ($r: ,469$; $p<,01$). Devam bağlılığı artıyorken kurum içi iletişim de artmaktadır. (H_5 hipotezi kabul). Pegasus çalışanlarının kurum içi iletişim düzeyleri ile normatif bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki vardır ($r: ,677$; $p<,01$). Normatif bağlılık artıyorken kurum içi iletişim de artmaktadır. (H_6 hipotezi kabul).

**Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü:
Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz**

Tablo 4. Türk Hava Yollarında Çalışanların Yaş Gruplarına Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Türk Hava Yolları	21-25 yaş arası	71,1±8,8	109,82±21,2
	26-30 yaş arası	72,4±15,95	105,35±27,05
	31-35 yaş arası	69,08±10,9	100,89±23,07
	36-40 yaş arası	74,68±16,67	113,42±27,46
	41-45 yaş arası	74,38±14,03	98,89±31,31
P		,561	,274

H₇: THY’de yaş faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 4’te Türk Hava Yollarında çalışanların yaş gruplarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türk Hava Yollarında çalışanların yaş gruplarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₇ hipotezi red).

Tablo 5. Pegasus Firmasında Çalışanların Yaş Gruplarına Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Pegasus	21-25 yaş arası	71,37±18,86	110,38±28,52
	26-30 yaş arası	68,87±16,36	110,49±25,46
	31-35 yaş arası	73,35±13,87	109,46±21,46
	36-40 yaş arası	78,91±11,95	119,86±19
	41-45 yaş arası	76,67±14,57	117,75±12,82
P		,415	,691

H₈: Pegasus’da yaş faktörü boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 5’te Pegasus’da çalışanların yaş gruplarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki bulgulara dayalı, One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Pegasus’da çalışanların yaş gruplarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₈ hipotezi red).

Tablo 6. Türk Hava Yollarında Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kadın	Erkek	p
		Ort±SS	Ort±SS	
Türk Hava Yolları	Kurumsal Bağlılık	69,92±11,73	73,41±14,87	,125
	Kurum İçi İletişim	106,21±23,96	106,3±26,71	,983

H₉: THY’de *cinsiyet faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 6’da Türk Hava Yollarında çalışanların cinsiyetlerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türk Hava Yollarında çalışanların cinsiyetlerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₉ hipotezi red).

Tablo 7. Pegasus Firmasında Çalışanların Cinsiyetlerine Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kadın	Erkek	p
		Ort±SS	Ort±SS	
Pegasus	Kurumsal Bağlılık	72,07±16,27	71,79±16,61	,919
	Kurum İçi İletişim	109,68±25,8	112,79±23,88	,433

H₁₀: Pegasus’da *cinsiyet faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 7’de Pegasus’da çalışanların cinsiyetlerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Pegasus’da çalışanların cinsiyetlerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₁₀ hipotezi red).

Tablo 8. Türk Hava Yollarında Çalışanların Eğitim Düzeylerine Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Türk Hava Yolları	İlköğretim	69,75±20,76	102,5±45,79
	Ortaokul	70,2±4,44	106,6±17,62
	Lise	77,9±15,9	112,88±31,29
	Ön Lisans	71,52±11,62	108,31±22,28

**Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü:
Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz**

	Lisans	70,94±13,77	102,24±25,57
	Yüksek Lisans	66,9±16,22	102,8±19,47
	Doktora	-	-
P		,316	,609

H₁₁: THY’de *eğitim faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 8’de Türk Hava Yollarında çalışanların eğitim düzeylerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türk Hava Yollarında çalışanların eğitim düzeylerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₁₁ hipotezi red).

Tablo 9. Pegasus Firmasında Çalışanların Eğitim Düzeylerine Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Pegasus	İlköğretim	-	-
	Ortaokul	-	-
	Lise	76,22±15,61	118,05±22,28
	Ön Lisans	71,67±19,12	110,48±28,41
	Lisans	72,2±12,57	110,34±20,75
	Yüksek Lisans	72,29±16,38	119,78±23,68
	Doktora	50,67±36,67	83,0±57,19
P		,157	,251

H₁₂: Pegasus’da *eğitim faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 9’da Pegasus’da çalışanların eğitim düzeylerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Pegasus’da çalışanların eğitim düzeylerine göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₁₂ hipotezi red).

Tablo 10. Türk Hava Yollarında Çalışanların Çalıştıkları Pozisyona Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Türk Hava Yolları	İş Gören/ Çalışan	71,22±13,72	105,88±26,06
	Alt Düzey Yönetici	74,05±12,96	101,75±20,49
	Orta Düzey Yönetici	72,33±13,94	114,67±24,83
	Üst Düzey Yönetici	-	-
P		,539	,281

H₁₃:THY’de *pozisyon faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 10’da Türk Hava Yollarında çalışanların çalıştıkları pozisyona göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Türk Hava Yollarında çalışanların çalıştıkları pozisyona göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₁₃ hipotezi red).

Tablo 51. Pegasus Firmasında Çalışanların Çalıştıkları Pozisyona Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Pegasus	İş Gören/ Çalışan	71,53±16	110,34±24,74
	Alt Düzey Yönetici	76,38±14,07	117,65±22,46
	Orta Düzey Yönetici	78,2±9,68	117,92±12,91
	Üst Düzey Yönetici	50,0±31,53	90,5±52,08
P		,018*	,176

* $p<,05$

H₁₄: Pegasus’da *pozisyon faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle arasında farklılıklar bulunmaktadır.

H₁₅: Pegasus’da *pozisyon faktörü* boyutundan kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 11’de Pegasus’da çalışanların çalıştıkları pozisyona göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Buna göre Pegasus’da çalışanların çalıştıkları pozisyona göre kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>,05$). (H₁₄ hipotezi red). Pegasus’da

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

çalışanların çalıştıkları pozisyona göre kurumsal bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < ,05$). (H_{15} hipotezi kabul). Farklılığın nereden kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc Testi sonucunda üst düzey yöneticinin kurumsal bağlılık düzeyi, iş gören / çalışan ($p: ,009$), alt düzey yönetici ($p: ,004$) ve orta düzey yöneticilerin ($p: ,003$) kurumsal bağlılık düzeyleri açısından düşük olduğu görülmüştür ($p < ,01$).

Tablo 62. Türk Hava Yollarında Çalışanların Çalışma Yıllarına Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Türk Hava Yolları	1 yıldan az	72,08±13,81	115,13±24,86
	1-3 yıl arası	71,54±14,1	114,43±23,02
	5-7 yıl arası	74,53±13,22	104,1±26,86
	7-9 yıl arası	73,58±6,47	89,67±13,26
	10 yıl ve üzeri	61,13±13,39	95,35±23,99
p		,013*	,003**

H_{16} : THY’de *çalışma yılı faktörü* boyutundan kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

H_{17} : THY’de *çalışma yılı faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 12’de Türk Hava Yollarında çalışanların çalışma yıllarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Türk Hava Yollarında çalışanların çalışma yıllarına göre kurumsal bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < ,05$). (H_{16} hipotezi kabul). Farklılığın nerden kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc Testi sonucunda 10 yıl ve üzeri çalışanların kurumsal bağlılık düzeyleri, 1 yıldan az ($p: ,031$), 1-3 yıl arası ($p: ,007$), 5-7 yıl arasında ($p: ,000$) ve 7-9 yıl arasında çalışanların ($p: ,015$) kurumsal bağlılık düzeylerinden anlamlı düzeyde düşüktür ($p < ,05$, $p < ,01$). Türk Hava Yollarında çalışanların çalışma yıllarına göre kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p < ,01$). (H_{17} hipotezi kabul). Farklılığın nerden kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc Testi sonucunda 1 yıldan az çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri, 7-9 yıl arasında çalışanların ($p: ,008$) ve 10 yıl ve üzeri çalışanların ($p: ,024$) kurum içi iletişim düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir ($p < ,01$, $p < ,05$). 1-3 yıl arası çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri, 5-7 yıl arasında çalışanların ($p: ,031$), 7-9 yıl arasında çalışanların ($p: ,002$) ve 10 yıl ve üzeri çalışanların ($p: ,006$) kurum içi iletişim düzeylerinden anlamlı düzeyde yüksektir ($p < ,05$, $p < ,01$).

Tablo 73. Pegasus Firmasında Çalışanların Çalışma Yıllarına Göre Kurumsal Bağlılık ve Kurum İçi İletişim Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

		Kurumsal Bağlılık	Kurum İçi İletişim
		Ort±SS	Ort±SS
Pegasus	1 yıldan az	76,91±13,82	115,77±22,37
	1-3 yıl arası	71,2±16,97	106,98±26,36
	5-7 yıl arası	66,24±18,52	105,47±29,18
	7-9 yıl arası	75,91±13,25	119,11±17,4
	10 yıl ve üzeri	82±1,15	121,8±5,54
p		,037*	,043*

H₁₈: Pegasus'da *çalışma yılı faktörü* boyutundan kurumsal bağlılık arasında farklılıklar bulunmaktadır.

H₁₉: Pegasus'da *çalışma yılı faktörü* boyutundan kurum içi iletişimle arasında farklılıklar bulunmaktadır.

Tablo 14'te Pegasus'da çalışanların çalışma yıllarına göre kurumsal bağlılık ve kurum içi iletişim düzeyleri arasındaki farklılığın incelemesine ilişkin One-Way ANOVA testi analizi sonuçları verilmiştir. Pegasus'da çalışanların çalışma yıllarına göre kurumsal bağlılık düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<,05$). (H₁₈ hipotezi kabul). Farklılığın nereden kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc Testi sonucunda 5-7 yıl arasında çalışanların kurumsal bağlılık düzeyleri, 7-9 yıl arasında çalışanların ($p:,006$) kurumsal bağlılık düzeylerinden anlamlı düzeyde düşüktür ($p<,01$). Pegasus'da çalışanların çalışma yıllarına göre kurum içi iletişim düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık bulunmaktadır ($p<,05$). (H₁₉ hipotezi kabul). Farklılığın nereden kaynaklandığını anlamak için yapılan Post-Hoc Testi sonucunda 7 ile 9 yıl ($p:,006$) arasında çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri, 1 ile 3 yıl arasında çalışanların ($p:,017$), 5 ile 7 yıl arasında çalışanların ($p:,009$) ve kurum içi iletişim düzeylerinin, 7 ile 9 yıl arasındaki çalışanlara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür ($p<,05$, $p<,01$).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Halkla ilişkiler hem organizasyon içerisinde hem de çevresi ile en çok etkileşime ve iletişime geçen sistemdir. Bu nedenle halkla ilişkilerin yönetimdeki yerini açıklayabilmek için çoğu zaman sistem teorisinden faydalanılmaktadır. Sistem teorisinde organizasyonlar, birbirleriyle doğrudan veya dolaylı olarak etkileşim kuran birimler olarak tanımlanmaktadır. Buradaki anahtar sözcük etkileşimdir. Etkileşimden kastedilen ise organizasyonların hem çevreleriyle hem de kendi içerisinde gerçekleştirdikleri iletişimdir. Buna göre organizasyonlar hem çevreleriyle hem de diğer organizasyonlardan gelen baskılardan dolayı bazı

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

tepkiler geliştirmekte ve bu tepkileri organizasyonun temel hedeflerine ulaşabilme konusunda çabaya dönüştürmektedirler. Organizasyonların bu noktada başarılı olabilmesi ise hem kendi içinde hem de çevresi ile kurduğu ilişkileri yönetme konusundaki başarısına bağlıdır. Hakla ilişkilerin görevi de bu noktada başlamakta ve organizasyonların çevresi ile ilişki ve iletişim kurma ve sürdürme süreçlerini desteklemektedir.

Hakla ilişkilerin organizasyonların çevresi ile ilişkilerini geliştirmede kullandığı yöntem ve tekniklerden biri de kurum içi iletişimdir. Organizasyonların etkili kurum içi iletişim çabaları çalışanların örgütsel bağlılığını artırarak kurumsal verimliliği arttırmakta, müşterilerden zamanında geribildirim alınmasını sağlamakta, kurumsal yenilikçiliği arttırmakta ve uzun vadede kurumun gelişmesini sağlamaktadır. Nitekim bu bulgular literatürdeki sonuçlar ile desteklenmektedir. Lam ve Zhang (2003) iş memnuniyeti, örgütsel bağlılık ve örgütsel iletişim arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmalarında örgütsel iletişim ile iş memnuniyeti ve örgütsel bağlılığın birbiriyle ilişkili olduğunu bulgulamışlardır. Bu sonuçlarla örtüşen başka bir araştırmada da Kıraç (2012) örgütsel iletişimin olumlu işleyişinin örgütsel bağlılık algılamasını etkilediğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla kurum içi iletişim kurumsal yapının temelini oluşturan önemli bir sistemdir. Kurum içi iletişim, iş görenler ile kurum arasında karşılıklı iyi niyete ve güvene dayalı ilişkiler geliştirerek çalışanların kurumsal bağlılığını artırmayı amaçlamaktadır.

Diğer taraftan halkla ilişkilerin bu süreçleri özellikle organizasyon içinde başarılı bir şekilde yürütebilmesi ve kendisinden beklenenleri uygulayabilmesi kurum içi halkla ilişkiler şeklinde adlandırılan ayrı bir uzmanlık alanının oluşturulmasına bağlıdır. Kurum içi iletişim sayesinde kurulacak çift yönlü iletişim kurum içerisinde çalışanlarla yürütülen önemli bir yönetim işlevi olarak halkla ilişkilerin çabasıyla gerçekleştirilmektedir. Bu çalışma da halkla ilişkilerde sistem teorisi bağlamında kurum içi iletişimin kurumsal bağlılık üzerindeki rolü Türk Hava Yolları ve Pegasus çalışanları örneğinde incelenmektedir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulardan yola çıkarak; THY’de çalışan kişilerin kurum içi iletişim düzeylerinin daha kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Yanı sıra THY’de çalışanların duygusal bağlılıkları ve kurum içi iletişim düzeyleriyle tutarlı doğrultuda bir ilişki olduğu da saptanılmıştır. Bu bağlamda THY çalışanlarının kurum içi iletişim faaliyetleriyle normatif bağlılık düzeyleri arasında da olumlu yönde bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda THY çalışanlarının normatif bağlılıklarında artış görülürken kurum içi iletişimde de doğru orantıda artış görüldüğünü söylemek mümkün olacaktır.

Analiz sonuçları kapsamında Pegasus firması ise; çalışanların kurum içi iletişim düzeyleri duygusal bağlılık, devam bağlılığı ve normatif bağlılık düzeyleri arasında pozitif yönde kuvvetli bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Bu doğrultuda çalışanların duygusal bağlılığı, devam bağlılığı ve normatif bağlılığının artışıyla beraber kurum içi iletişiminin de arttığını söyleyebiliriz.

Tüm bunlara ek olarak; THY’de kısa süreli çalışanların, daha uzun süreli çalışanlara göre kurumsal bağlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Pegasus firmasında ise; uzun süreli çalışanların kısa süreli çalışanlara göre kurumsal bağlılık düzeylerinin daha yüksek bir oranla sonuçlandığı tespit edilmiştir.

Elde edilen bu bulgular literatürdeki sonuçlar ile tutarlılık göstermektedir. Meyer ve Allen’e (1991) göre çalışanların örgütte kalma süreleri arttıkça örgüt içerisinde daha üst pozisyonlara yükselme olasılıkları da artmaktadır. Bu durum çalışanların bilişsel anlamda kendilerini örgütte daha uzun süre kaldıkları konusunda ikna olmalarını sağlamaktadır. Çalışanlar kendilerini bilişsel anlamda ikna ettikçe örgütün cazibesi artmakta ve bu durum çalışanların örgütsel bağlılıklarını arttırmaktadır. De Clercq ve Rius (2007) de çalışanların çalışma sürelerinin artmasının örgütlerine daha fazla bağlılık duymalarına neden oluşturduğunu ifade etmektedirler. Benzer şekilde Brimeyer ve arkadaşları (2010) da çalışanların görev süreleri ile bağlılıkları arasında anlamlı ve tutarlı ilişki olduğunu belirtmektedirler.

Netice olarak örgütler ortak hedeflere ulaşmak için oluşturulan iş birliği sistemleridir. Örgütlerin kurulma amaçları, işbirliğine dayanan bir yapıyı ortaya çıkararak bireylerin yalnız başlarına başaramayacakları işlerin birlikte işbirliği içerisinde gerçekleştirilmesini sağlamaktır. Bu yönüyle örgütler birer sistemdir ve bu sistemin en önemli unsurlarının başında ise insan unsuru gelmektedir. İnsanları yönetmenin ve yönlendirmenin yegane yolu ise iletişimdir. İletişim sayesinde çalışanlar ortak amaç ve hedefler etrafında bir araya gelmektedirler. Bu sebeple çalışanlar açısından bilgi edinme ve öğrenmeyi bir hak; yönetim için ise bilgi vermeyi ve haber vermeyi bir görev olarak addetmek gerekmektedir. Bu ise kurum içi iletişim kanallarının açık ve etkin şekilde kullanılması ile mümkün olmaktadır. Kurum içi iletişim kanallarının etkin kullanımı ise çalışanların örgütsel bağlılığını artırarak kurumsal verimliliği arttırmakta ve uzun vadede kurumun gelişmesini sağlamaktadır.

Araştırma bulgularından hareketle hem uygulayıcılara hem de sonraki araştırmacılara şu önerilerde bulunulabilir:

- Kurumların etkili kurum içi iletişim stratejileri ile kurumu ilgilendiren konularda çalışanların görüş ve fikirlerini alması önem kazanmaktadır. Bu durumun çalışanların kurumsal bağlılık düzeylerini artıracığı düşünülmektedir.
- Kurumların, kurumsal bağlılık ve iletişim doyumunu gibi kavramları iletişim politikalarına dahil etmeleri faydalı bir yaklaşım olacaktır.
- Farklı pozisyonlarda çalışanların kendi aralarında iletişime geçebilmelerini sağlayacak ortak yaşam alanlarının oluşturulması, çalışanlara yönelik sosyal etkinliklerin, kişisel gelişim ve destek programlarının düzenlenmesi önerilebilir.
- Çalışanların kurum içi iletişim sürecinde yaşadıkları sorunları tespit etmeye dönük derinlemesine mülakat yönteminin kullanıldığı araştırmaların yapılması önemli bir gelişme

Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü: Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz

olabilir. Böylece aksaklıkların tespit edilerek ortadan kaldırılacağı ve çalışanların kurumsal bağlılıklarının artacağı düşünülmektedir.

- İleriye dönük akademik çalışmalar kapsamında benzer nitelikte fakat farklı evrenlerde araştırma yapılması yeni sonuçlar yaratacaktır. Bu sayede elde edilen sonuçların karşılaştırılarak daha doğru genellemelerin yapılması mümkün olabilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı Vural, Z.B. (2010). *Kurum Kültürü* (Genişletilmiş Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akıncı, Z.B. (2001). *İnsan Kaynakları Yönetimi* (Etkinlikte İletişim Odaklı Bir Yaklaşım) İzmir: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları No. 13.
- Akkuş, B., ve İzci, N. A. (2018). Sistem Yaklaşımı, Kavramları ve Yönetim. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(7), 223-237.
- Allen, N. J., & Meyer, J. P. (1991). The measurement and antecedents of affective, continuance and normative commitment to the organization. *Journal of occupational psychology*, 63(1), 1-18.
- Austin, Erica Weintraub, Bruce E. Pinkleton, Strategic Public Relations Management, Lawrence Erlbaum Associates Inc., 2000, s.267
- Avenarius, Horst, Public Relations Die Grundform der Gesellschaftlichen Kommunikation, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995, s.60
- Balay, R. (2000). *Yönetici ve Öğretmenlerde Örgütsel Bağlılık*, Nobel Yayın Dağıtım, Yayın No: 206, Ankara
- Başığit, A. (2006), *Örgütsel İletişimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi: Yönetim ve Organizasyon Ana Bilim Dalı, Kütahya.
- Brimeyer, T. M., Perrucci, R., & Wadsworth, S. M. (2010). Age, tenure, resources for control, and organizational commitment. *Social Science Quarterly*, 91(2), 511-530.
- Çakmak, A. F., ve Kilci, S. (2011). Kamu Yönetiminde Halkla İlişkilerin Yeri Ve Önemi, *Kamu-iş*, 11(4), 219-270.
- Çalık, Deniz, (2013). Yeni İletişim Teknolojilerinin Örgüt İçi İletişimde Kullanımı: Türkiye'deki Büyük Ölçekli Firmalar Üzerine Bir Araştırma, Syf 5.
- Çekmecelioğlu, H. (2006). İş tatmini ve örgütsel bağlılık tutumlarının işten ayrılma niyeti ve verimlilik üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi: Bir araştırma. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 8(2), 153-168.

- Chan, S., & Lai, H. (2017). Understanding the link between communication satisfaction, perceived justice and organizational citizenship behavior. *Journal Of Business Research*, 70, s. 214–223. doi:10.1016/j.jbusres.2016.08.017
- Çöllü, F., & Summak, E. (2010). Örgütsel İletişimin Örgütsel Bağlılığa Etkisi: Konya’da Bulunan Mali Müşavir Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 13(2), s. 273-288.
- Danayiyen, A. (2015). *Hastanelerde Yeni İletişim Teknolojileri Kullanımının Kurum İçi İletişim Doyumuna Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Okan Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- De Clercq, D., & Rius, I. B. (2007). Organizational commitment in Mexican small and medium-sized firms: the role of work status, organizational climate, and entrepreneurial orientation. *Journal of small business management*, 45(4), 467-490.
- Demir, F., Ağlargöz, O., İspir, N., Süher, İ. ve Özkoçak, L., Editör Tokgöz, N., (2012) *Halkla İlişkiler Yönetimi*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayını
- Doğan, S., ve Kılıç, S. (2009). Örgütsel Bağlılığın Sağlanmasında Personel Güçlendirme ve Psikolojik Sözleşmenin Etkisine İlişkin Bir Araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (29), 47-80.
- Ekinci, K. (2006). *Örgütsel İletişim Ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki*. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi , Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Güllüoğlu, Ö. (2006). Halkla İlişkiler Mesleğinde Etik Anlayışı. II. Ulusal Halkla İlişkiler Sempozyumu,
- Gürdal, S. (1997). *Halkla İlişkiler ve Yerel Yönetimlerde Uygulamalar*. İstanbul: Simge Ofis Matbaacılık.
- Jo, S., & Shim, S. (2005). Paradigm shift of employee communication:the effect of management communication on trusting relationships. *Public Relations Review*, 31(2), s. 277–280.
- Karadeniz, M. (2009). Pazarlama Yönetiminde Halkla İlişkilerde Kullanılan Kavram Ve Tanımlamalar. *Journal of Naval Sciences and Engineering*, 5(1), 1-16.
- Kıraç, E. (2012). *Örgütsel İletişimin Örgütsel Bağlılık Algılaması Üzerindeki Etkileri Ve Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Krishnan, V., & Arora , P. (2008). Determinants of transformational leadership and organizational citizenship behavior. *Asia Pacific Business Review*, 4(1), s. 34-43.
- Lam, T., ve Zhang, H. Q. (2003). Job satisfaction and organizational commitment in the Hong Kong fast food industry. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*.

**Halkla İlişkilerde Sistem Teorisi Bağlamında Kurum İçi İletişimin Kurumsal Bağlılık Üzerindeki Rolü:
Ulaşım Sektöründe Karşılaştırmalı Analiz**

- Okay, A. ve Okay, A. (2007). Halkla İlişkiler; Kavram, Strateji Ve Uygulamaları. Der Yayınevi. 4. Basım.
- Örücü, E., ve Sezen Kışlalıoğlu, R. (2014). Örgütsel Bağlılık Üzerine Bir Alan Çalışması. *International Journal of Management Economics & Business/Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 10(22), 45-65.
- Özkan, S. (2010). *İlköğretim Okulu Öğretmenlerinin Örgütsel Bağlılığı Ve İş Değerleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Tecim, V. (2004). Sistem Yaklaşımı ve Soft Sistem Düşüncesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(2)..
- Topsakaloğlu, S. (2015). *Türk Kamu Yönetiminde Kamu Çalışanları Arasındaki Örgütsel İletişimin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Mutki İlçesi Örneği*, Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tortop, N. (2009). Halkla İlişkiler (8. bs.). Ankara, Yargı.
- Tunçel, Hakan (2007). Halkla İlişkiler Alanı Olarak Kurum İçi İletişim: Türkiye Ve İngiltere Halkla İlişkiler Sektörlerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma; Syf: 15-16
- Tutar, H., ve Yılmaz, M. K. (2012). *Genel İletişim Kavramlar ve Modeller*. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Van Den Hooff, B., & De Ridder, J. A. (2004). Knowledge sharing in context: the influence of organizational commitment, communication climate and CMC use on knowledge sharing. *Journal of knowledge management*, 8(6), 117-130.

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ÜZERİNE BİR LİTERATÜR TARAMASI *

A LITERATURE REVIEW ON CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY

Osman SEYİTOĞULLARI¹

Abdulkadir BİLEN²

Öz

Kurumsal sosyal sorumluluk, daha iyi bir toplumsal düzenin oluşturulması, çalışan haklarının iyileştirilmesi ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sunmak amacıyla organizasyonlar tarafından üstlenilen bilinçli çabalar olarak ifade edilmektedir. Örgütsel faaliyetlerin yürütülmesi sürecinde kurumsal sosyal sorumluluk, organizasyonlar adına ihmal edilmemesi gereken önemli bir unsur olarak dikkat çekmektedir. Nitekim kurumsal sosyal sorumluluğun üretkenliği arttırdığı, çalışan motivasyonunu yükselterek iş gören devir hızını düşürdüğü, paydaş kaynaklı baskıları en alt düzeye çektiği, güvenilir kurumsal bir firma imajı oluşturduğu, daha fazla yatırımcıya ulaşabilme imkânı verdiği ve rekabet gücünü arttırdığı görülmektedir. Bu çalışmada kurumsal sosyal sorumluluk kavramsal olarak ele alındıktan sonra amaçları, modelleri, avantajları ve dezavantajları detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelime: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Rekabet, Sürdürülebilirlik

Jel Kodları: M00, M10, M14

Abstract

Corporate social responsibility is the series of conscious efforts that organizations undertake to create a better social order, improve employee rights and contribute to environmental sustainability on a firm basis. Corporate social responsibility is an important element that should not be neglected on behalf of companies in the process of carrying out organizational activities. As a matter of fact it is seen that corporate social responsibility increases productivity, raises employee motivation, reduces employee turnover rate, minimizes stakeholder pressures, creates a reliable corporate company image, enables more investors to participate in the company and increases its competitive power. In this study besides of corporate social responsibility concept aims, models, advantages and disadvantages are examined in detail.

Key Words: Corporate Social Responsibility, Competition, Sustainability

Jel Codes: M00, M10, M14

* Bu çalışma, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı'nda yapılan "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Çevre Muhasebesi: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir

¹ Arş.Gör., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, E-posta: osmanseyitogullari@gmail.com, [ORCID: 0000-0002-4585-7265](https://orcid.org/0000-0002-4585-7265)

² Prof.Dr., Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü, E-posta: abilen@dicle.edu.tr, [ORCID: 0000-0002-2619-9391](https://orcid.org/0000-0002-2619-9391)

GİRİŞ

Sanayi devriminden günümüze kadar üretim alanında yaşanan çarpıcı gelişmeler ülkelerin kalkınmasında ve bünyesinde barındırmış olduğu insanların refah düzeylerinin yükseltilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu olumlu tabloya rağmen süreç içerisinde üretimin gerçekleştirilmesinde aktif rol oynayan firmaların sosyal ve çevresel yapının korunması hususunu göz ardı etmeleri sonucunda ciddi sorunlar baş göstermiştir. Böyle bir durum ise zamanla yaşam kalitesi olumsuz yönde etkilenen paydaşların firmalara yönelik bakış açılarının ve beklentilerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Çok sayıda aktörün yer aldığı bir piyasada kalıcı olmayı amaç edinen firmaların söz konusu paydaşların bakış açılarını değiştirebilmek ve beklentilerini karşılayabilmek adına üzerlerine düşen sorumlulukları almaları mevcut konjonktür içerisinde önem arz etmektedir. Bu noktada firmaların kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını benimseyerek tüm örgütsel süreçlere yansıtması, hem paydaş beklentilerinin karşılanmasını hem de organizasyonel gelişimin sağlanmasını mümkün hale getirmektedir.

Bu çalışmanın amacı kavramsal düzlemde değerlendirildikten sonra kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili gerek amaç ve modeller gerekse avantaj ve dezavantajlar bağlamında bir literatür taraması gerçekleştirmektir.

1. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK KAVRAMI

Teknolojik gelişmelere paralel olarak etkisini hayatın her alanında önemli derecede hissettiren küreselleşme gerçeği, yıkıcı rekabet olgusu, farkındalık düzeyi artan tüketici unsuru ve yatırımcı güven algıları firmalar için önem taşımaktadır. Bu nedenle firmalar sadece kazanç düşüncesi ile hareket etmekten uzaklaşmalıdır. Firmalar kazanç sağlama arzusu ile birlikte toplumun temel dinamiklerini gözeten faaliyetlerinde sosyal, ahlaki, çevresel ve ekonomik unsurları da dikkate almalıdır. Bu bağlamda kurumsal yönden tercih edilen sosyal sorumluluk çalışmaları, firmalar yararına etkili bir işlev görmektedir. Kavramsal olarak dikkate alındığında kurumsal sosyal sorumluluk, işletme politikalarının belirlenmesi ve uygulanması sürecinde toplumun beklentileri ile değer yargılarının gözetilmesi gerekliliğidir (Bowen, 1953: 6). Kurumsal sosyal sorumluluk, şirket çıkarlarının geri planda tutulup hukuk normlarının gerektirdiği eylemlerde bulunarak topluma ve gelecek nesillere faydalı olabilme sürecidir (McWilliams ve Siegel, 2001: 117). Başka bir tanıma göre kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, organizasyonlarca gerek çevre üzerinde görülen olumsuz etkilerin azaltılması gerekse ekonomik ve toplumsal alanlarda görülen sorunların elimine edilmesi yönünde üstlenilen girişimler dizisidir (Aluchna, 2014: 199). Yardımseverlik ile eşdeğer nitelik taşıyan bu kavram, sosyal sorunların çözümüne katkıda bulunan kapsamlı bir işletme stratejisidir (Pérez ve del Bosque, 2013: 156).

Kamuoyunda artan duyarlılık ile birlikte kurumsal sosyal sorumluluk gerçeği, firmaları gerçekleştirmiş oldukları girişimler sırasında paydaşlarına karşı şeffaflık, sosyal ve ekonomik performans gibi faktörler açısından daha fazla sorumluluk almaya zorlamıştır. Firma faaliyetleri sırasında paydaşlar birtakım hususların dikkate alınması açısından beklenti içerisindedirler. Genel

itibariyle kurumsal sosyal sorumluluk perspektifinden paydaşlarca takip edilen temel hususlar şunlardır (Oulton ve Hancock, 2005: 47):

- ✓ İklim değişikliği,
- ✓ Şirket kaynaklı karbondioksit salınımlarının azaltılması,
- ✓ HIV / AIDS gibi hastalıkların tedavisinde kullanılacak ilaçların temin edilmesini kolaylaştıracak çalışmalara katkıda bulunulması,
- ✓ Biyoçeşitlilik,
- ✓ Yüksek risk taşıyan sanayi alanlarında iş gören sağlığı ve korunmasını gözetecek girişimler,
- ✓ Yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi,
- ✓ Obezite ile bağlantılı yiyecek ve içecek pazarlama uygulamaları,
- ✓ Gıda etiketleme düzenlemeleri,
- ✓ Alkol ve türevi ürünlerin reşit olmayan kişilerce kullanımının önüne geçilmesi,
- ✓ Tedarik zincirlerinde çalışma standartları,
- ✓ Tüketici malları ve emtia sektöründe çocuk işçiliği,
- ✓ Tütün reklam uygulamaları ve kaçakçılığı,
- ✓ Enerji tüketimi, atık, zehirli gazların emisyonu ve yönetimi gibi çevresel etkenler,
- ✓ Tazminat ile ilgili kurumsal yönetim uygulamaları,
- ✓ Perakende sektörü için borç verme girişimleri,
- ✓ Eğitim ve alt yapı projelerine fon sağlama,
- ✓ Yüksek düzeyde risk içeren alanlarda faaliyetlerini sürdüren organizasyonlar açısından rüşvet ve yolsuzluk gibi uygulamalardan kaçınılmasıdır.

Şirketler dinamik bir rekabet ortamının hâkim olduğu günümüzde, yukarıda ifade edilen temel hususları gözeterek stratejik kurumsal sosyal sorumluluk programlarını başlatmalı ve yönetmelidir. Organizasyon devamlılığı ve kurumsal sosyal sorumluluk programlarının uygulanmasında yönetim kontrol sistemi kritik bir rol oynamaktadır. Bu sistemle birlikte bir kuruluş, bir yandan rutinlerinden ayrılarak topluma fayda sağlayabilmekte bir yandan da rekabet avantajını güçlendirerek yeni fırsatlara ulaşabilmektedir (Dai ve diğ., 2013: 3).

2. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN AMAÇLARI

Organizasyonları kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarına yönelten farklı amaçlar bulunmaktadır. Bir yandan maliyetleri azaltmak ve olumlu bir kurumsal imaj sağlamak konusunda etkin bir araç olarak görülürken diğer yandan ise herhangi bir çıkar beklemeksizin yerine getirilmesi gereken yükümlülükler olarak kabul edildiği için kurumsal sosyal sorumluluğa başvurulmaktadır. Esasen firmaların kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerine yönelmesinde hem içsel hem de dışsal bir takım amaçlar belirleyici olmaktadır. Çalışanları motive etmek, iç süreçlerin yönetimini ve denetimini arttırmak, üretim süreçlerini güçlendirmek ve personel devir hızını düşürmek içsel amaçlar kapsamında değerlendirilmektedir. Öte yandan yasal ve çevresel düzenlemelere uygun hareket etmek, müşteri beklentilerini karşılamak, güvenilir bir şirket imajı oluşturarak toplumla ilişkileri geliştirmek, yasal yaptırımları önlemek ve toplumsal baskıların önüne geçmek kurumsal sosyal sorumluluk çerçevesinde ulaşılmak istenen dışsal amaçlar arasında yer almaktadır (Pedersen ve Neergaard, 2007: 81).

3. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK MODELLERİ

Tarihsel süreç içerisinde firmaların kurumsal açıdan sorumluluk almaları gerekliliğine atıf yapan çeşitli modeller ileri sürülmüştür. Bu bağlamda literatürde yaygın ölçüde yer bulan kurumsal sosyal sorumluluk modellerini aşağıda ifade edilen başlıklar altında sıralamak mümkündür:

- ✓ Ackerman modeli
- ✓ Carroll'un sosyal sorumluluk modeli
- ✓ Frederick'in sosyal sorumluluk modeli
- ✓ Davis'in sosyal sorumluluk modeli
- ✓ Lantos'un sosyal sorumluluk modeli

3.1 Ackerman Modeli

Ackerman tarafından ileri sürülen ve stratejik olarak işletmelerce uygulanan işlemlere rehberlik etme vazifesi gören model kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili üç önemli aşamaya dikkat çekmiştir (Ackerman ve Bauer, 1976; Litz, 1996: 1357). Söz konusu modelin ilk aşaması, yönetici pozisyonunda görevini sürdürenlerin firma temelli yürütülen faaliyetler sonucunda karşılaşılan sosyal bir sorunu fark etmeleriyle ilgilidir. İkinci aşama, fark edilen sosyal sorunun yöneticiler tarafından yoğun bir şekilde incelenmesi ve bu konuda alanında uzman kişilerin işletmeye kazandırılarak mevcut sorunun çözülmesi konusunda çok yönlü fikirler geliştirilmesi esasına dayanır. Son olarak bu modelin üçüncü aşamasında ise geliştirilen fikirler arasından karşılaşılan sorunun çözümü konusunda en fazla yarar sunan fikrin hayata geçirilmesine karar verilir (Kanji ve Agrawal, 2016: 143).

3.2 Carroll'un Sosyal Sorumluluk Modeli

Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda ileri sürülen modellerden bir diğeri de A. Carroll (1991) tarafından geliştirilmiştir. Söz konusu modelde, organizasyonların sorumluluk hatları yasal ve ekonomik

sorumluluklarla birlikte ahlaki ve gönüllü sorumluluklarla şekillendirilmiştir (Carroll, 1991: 40). Toplumsal beklentilerin karşılanması yönünde sorumluluk alan işletmelerin varlıklarını sürdürebilme ve hissedar çıkarlarını gözetebilme yönündeki girişimleri ekonomik sorumluluk kapsamında değerlendirilebilir. İşletmeler açısından yasal sorumluluklar ise, faaliyetler sırasında dikkate alınması gereken yasal normlar ile belirlenmiştir. Yasal kurallardan bağımsız olarak toplumun işletmelerden uymasını istediği standartlar veya normlar ise ahlaki sorumluluk ekseninde dikkate alınmaktadır. Öte yandan gönüllü sorumluluklar ise yasaların gerektirmediği, etik değerlerin ağır bastığı ve tamamen işletmelerce gönüllülük çerçevesinde yürütülen faaliyetlerden oluşmaktadır (López-González ve diğ., 2019: 1045).

3.3 Frederick'in Sosyal Sorumluluk Modeli

İşletmelerin toplumsal gerçekler ve beklentiler çerçevesinde faaliyetlerine yön vermeleri gerekliliğine atıf yapan modellerden bir diğeri de William Frederick tarafından öne sürülmüştür. Tarihsel gelişim sürecinde kurumsal sosyal sorumluluk ile ilgili dört farklı CSR (Corporate Social Responsibility) türüne odaklanan bu model içerik olarak aşağıdaki gibi sıralanabilir (Frederick, 1998: 41):

1. CSR₁ (Kurumsal Sosyal Sorumluluk)
2. CSR₂ (Kurumsal Sosyal Duyarlılık)
3. CSR₃ (Kurumsal Sosyal Doğruluk)
4. CSR₄ (Evren, Bilim, Din)

CSR₁: 1950'li yılların başından başlayarak 1970'li yılların ortasına kadar etkili bir görünüm sergileyen ve odak noktasına kurumsal sosyal sorumluluğu alan bu türle, işletmelerin sosyal alanda görülen olumsuzlukların giderilmesi yönünde çaba sarf etmeleri vurgulanmaktadır (Frederick, 1994: 151; Basah, 2012: 13). Gönüllülük veya yasal yükümlükler çerçevesinde sarf edilen çaba ile işletmeler her ne kadar kısa vadede toplumun sorunlarını gidermeye yönelik faaliyetlerde bulunsa da esasen uzun vadede toplum nezdinde güçlü bir görünüm sergileyerek kurumsal sürdürülebilirliği tesis edebilmektedirler (Tien, 2014: 2).

CSR₂: Kurumsal sosyal duyarlılık olarak kabul gören bu tür, bir firmanın sosyal baskılara karşılık verebilme kapasitesini ifade etmektedir. CSR₂, etik ve felsefi bir kavramdan ziyade toplumsal baskılar karşısında firmaların eylem odaklı bir yönetim tarzı benimsemelerine dikkat çekmektedir (Frederick, 1994: 155).

CSR₃: Kurumsal sosyal sorumluluk (CSR₁) ve kurumsal sosyal duyarlılık (CSR₂) arasındaki boşluğu doldurmak adına Frederick (1986) tarafından kurumsal sosyal doğruluk (CSR₃) kavramı ortaya atılmıştır (Tien, 2014: 3). CSR₃, firmalarca gerçekleştirilen eylemlerde ve oluşturulan politikalarda ahlaki doğruluk kavramının gözetilmesini vurgulamaktadır (Frederick, 1986: 135).

CSR4: Diğer üç CSR türünün yetersizliğine dikkat çeken Frederick (1998) tarafından son olarak sosyal sorumluluk alanında kozmos (evren), bilim ve dini temel alan bu tür ileri sürülmüştür (Frederick, 1998: 43). CSR4 kapsamında işletmeler de dâhil her şeyin kozmolojik süreçlerin bir sonucu olduğu ve bu nedenle işletmelerin evreni anlamak için de tüm dallarının dikkate alındığı bilime önem vermeleri gerektiği savunulmaktadır. Ayrıca işletmelerce alınan kurumsal kararlar ve işyerlerinde sergilenen davranışların temelini etkileme potansiyeli bulunduğundan dini değerlerin de yine sosyal sorumluluk çalışmalarına uyarlanarak CSR4 bağlamında dikkate alınması önemle vurgulanmaktadır (Frederick, 1998: 45 – 50; Tien, 2014: 3; Basah, 2012: 14).

3.4 Davis'in Sosyal Sorumluluk Modeli

İşletmelerin sadece ekonomik ve yasal yükümlülüklerinin değil aynı zamanda daha kapsamlı sorumluluklarının bulunduğu literatürde pek çok kaynak ve kavramda yer bulmaktadır (Davis, 1973: 312). Davis tarafından ileri sürülen ve konuyla ilgisi bulunan sorumluluğun demir kanununda da, modern işletmelerin toplumsal sorumluluklarının sınırlı yasal ve ekonomik yükümlülüklerden çok daha fazlası olduğu gerçeği ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla organizasyonlar yasal yükümlülüklerinin yanında etik ve gönüllü sorumlulukları da dikkate almalıdırlar. Aksi takdirde açık tepkilerle karşılaşabilmektedirler (Davis, 1960: 63; Jamali ve Mirshak, 2007: 246). Bu bağlamda işletmelerin topluma karşı sorumluluklarını neden tam anlamıyla yerine getirmeleri gerekliliğini netleştirmek adına Davis tarafından bir model geliştirilmiştir.

Beş ana varsayım üzerinde şekillenen ilgili modelin maddeleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Davis, 1975: 20-23; Birch, 2003: 7):

1. Topluma karşı yerine getirilmesi gerekli olan sosyal sorumluluk, işletmelere tanınan sosyal güçten kaynaklanmaktadır.
2. İşletmelerin gerek ihtiyacı olan girdileri toplumdan açık olarak alması gerekse faaliyetlerini topluma açık olarak sunmasına imkân tanıdığından dolayı iki yönlü açık bir sisteme dayalı olarak çalışmaları vurgulanmaktadır.
3. İşletmeler faaliyetlerini yürütürken edinecekleri faydaların yanı sıra toplumda oluşabilecek sorunların da sosyal maliyetlerini dikkate almak zorundadır.
4. İşletme faaliyetleri sonucunda topluma sunulacak mal ve hizmetlerin oluşturabileceği sosyal maliyetlerin dolaylı olarak tüketicilere yansıtılarak karşılanması düşüncesi savunulmaktadır.
5. İşletmeler sosyal maliyetlerin ötesinde kurumsal bir vatandaş olmanın gereği olarak yetkinlik alanları ölçüsünde büyük sosyal ihtiyaçların karşılanması açısından sorumluluklara sahiptir.

3.5 Lantos'un Sosyal Sorumluluk Modeli

Firmaların sorumluluk alanlarına dikkat çeken modellerden bir diğeri de Lantos (2001) tarafından ileri sürülmüştür. Kurumsal sosyal sorumluluğun hem firmalar için hem de toplumsal paydaşlar için olumlu sonuçlar doğurduğunu vurgulayan Lantos (2001), Carroll (1991) tarafından ileri sürülen dört boyutlu kurumsal sosyal sorumluluk sınıflandırmasını baz alarak etik, hayırseverlik temelli ve stratejik kurumsal sosyal sorumluluk olmak üzere üç boyutlu bir sınıflandırma geliştirmiştir Söz konusu sınıflandırma aşağıdaki gibi sıralanabilir (Lantos, 2001: 15):

1. Etik Kurumsal Sosyal Sorumluluk
2. Hayırseverlik Temelli Kurumsal Sosyal Sorumluluk
3. Stratejik Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Etik kurumsal sosyal sorumluluk: Firmaların ekonomik ve yasal yükümlülüklerinin önüne geçen bu boyut ahlaki açıdan zorunluluk arz etmektedir. Firmalar bundan her hangi bir yarar sağlamasa bile toplumsal zararlar veya felaketleri önlemek adına sorumluluklarına uygun hareket etmelidir (Lantos, 2001: 15). Bu nedenle faaliyetleri sırasında paydaşlara yönelik esasen ya da potansiyel olarak zararlar verebilen firmalar ahlaki sorumluluklarına gereken önemi vermelidirler (Lantos, 2002: 206).

Hayırseverlik temelli kurumsal sosyal sorumluluk: Bu boyut, Carroll (1991) tarafından ileri sürülen gönüllülük kapsamında gerçekleştirilen sorumluluklarla eşdeğerdir. Kazançlarının belirli bir kısmının kaybına yol açsa bile firmaların hayırseverlik faaliyetleri ile toplumsal paydaşların yararına katkıda bulunmaları gerekliliği ilgili boyutta vurgulanmaktadır (Lantos, 2001: 15). Hayırseverlik temelli faaliyetlerde bulunan firmalar eğitim kurumlarının yaşadığı finansal sıkıntılar, sanatsal etkinlikler bazında yaşanan maddi sorunlar, kronik işsizlik, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı, okuma yazma bilmeyenlerin yaşadığı sıkıntılar vb. toplumsal sorunların önlenmesi noktasında faydalı olabilmektedirler. Burada firmaların bu tarz sorumluluklar üstlenmesinin temelinde firma ve toplum arasında bulunan gizli sosyal sözleşme düşüncesi yatmaktadır (Lantos, 2002: 206 – 207).

Stratejik KSS: Firmaların sosyal refahın geliştirilmesi yönünde yerine getirdiği sorumluluk olarak da kabul edilen bu boyut hem firmalar hem de paydaşlar adına çeşitli faydalar sunan kazan – kazan durumunu yansıtmaktadır (Lantos, 2001: 16). Firmalar sorumluluk boyutu aracılığıyla stratejik amaçlarını kolaylaştırabilecek sosyal faaliyetlere yönelmektedir. Burada firmaların ilgili faaliyetleri önemsemesindeki temel etken sadece topluma karşı nezaket çerçevesinde hareket etmekten değil aynı zamanda ciddi finansal geri dönüşler almayı beklemesinden kaynaklanmaktadır (Lantos, 2002: 207).

4. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN AVANTAJLARI

Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri ile daha iyi bir sosyal düzenin oluşumuna katkı sunan firmaların çeşitli avantajlar edinmeleri olasıdır. Ekonomik bir faaliyeti yürütürken ahlaki ve sosyal değerleri de gözeten firmaların edinebileceği avantajlar aşağıdaki gibi sıralanabilir (Krasodomska, 2013: 14):

- ✓ Müşteriler, yerel topluluklar, medya ve çalışanlar nezdinde daha iyi bir kurumsal imaj oluşturur.
- ✓ Mevcut müşterilerin sadakat düzeylerini korurken yeni müşterilerin de kazanılmasını sağlar.
- ✓ Daha fazla yatırımcının çekilmesine imkân tanır.
- ✓ Yönetişimi geliştirmekle birlikte verimlilik ve rekabet gücünü artırır.
- ✓ Nitelikli personellerin şirket bünyesine katılmasına katkı sunar.
- ✓ Çalışan katılımı, moral ve motivasyonunu artırır.
- ✓ Daha iyi bir çalışma ortamının oluşturulmasına fırsat tanıyarak üretkenliğin üst seviyelere çıkarılmasını sağlar.

5. KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUĞUN DEZAVANTAJLARI

Son dönemde giderek daha fazla sayıda organizasyon ait oldukları piyasada rekabet avantajının sadece ürün ve fiyat endeksli değil aynı zamanda kurumsal imaj olgusuna da bağlı olduğunun farkına varmışlardır. İşletme ile toplum arasındaki ilişkinin daha iyi bir şekilde anlamlandırılması sürecinde etkin bir işlev gösteren kurumsal sosyal sorumluluk sayesinde organizasyonlar daha iyi bir imaj oluştururlar. Olumlu yönlerine rağmen kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarını gerçekleştirmelerine bağlı olarak organizasyonların karşılaşabilecekleri bir takım dezavantajlar da bulunmaktadır. Bahse konu olan dezavantajları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Geethamani, 2017: 374):

- ✓ Ek bürokrasi uygulamalarına yol açabilmektedir.
- ✓ Karlılık ve sürdürülebilirlik hedefine ulaşma yönünde işletme maliyetlerinin gereğinden fazla olmasına neden olabilmektedir.
- ✓ Kurumsal sosyal sorumluluk girişimleri ile yerine getirdikleri yükümlülüklerin raporlanmasına yönelik ileri sürülen kriterlerin sürekli değişim göstermesi işletmeler için zaman kayıpları ve verimsizliğe yol açabilmektedir.

İleri sürülen dezavantajlar kurumsal sosyal sorumluluğun avantajları ile karşılaştırıldığında sınırlı bir yer tutmaktadır. Bu nedenle organizasyonların kurumsal sosyal sorumluluğa daha fazla önem vermeleri gerekmektedir.

SONUÇ

Modern çağın önemli bir unsuru olarak kabul edilen kurumsal sosyal sorumluluk, gerek yerel gerekse küresel düzlemde firmaların faaliyetlerine yön verme ve paydaşlarla olan ilişkilerini geliştirme potansiyeline sahiptir. Firmaların faaliyetlerini yürütürken sadece kazanç olgusu ile hareket etme düşünceleri çevresel ve sosyal alanda yaşanan olumsuzluklar nedeniyle zamanla yerini daha fazla sorumluluk gerektiren topluma faydalı sonuçlar sunabilme girişimlerine bırakmıştır. Her ne kadar kısa vadede kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinde bulunmak firmalar açısından maliyet arttırıcı bir unsur olarak görülse de uzun vadede sorumlu ve güvenilir bir firma imajı oluşturarak sürdürülebilir bir organizasyon hedefine ulaşılmasını mümkün hale getirmektedir. Dolayısıyla günümüz iş yaşamında önemli bir yer tutan firmaların kurumsal sosyal sorumluluk olgusunu faaliyetlerine entegre etmeleri ve denetim mekanizması ile sonuçlarını takip etmeleri elzemdir. Bu konuda yetkili kuruluşların da yönlendirici ve teşvik edici programlar başlatarak firma faaliyetlerinin daha sağlıklı bir zemine oturtulmasını tesis etmeleri gereklidir. Ayrıca sektörel düzlemdeki görünümü yansıtması bakımından sonraki çalışmalarda daha fazla sayıda kurumsal sosyal sorumluluk araştırmalarına yer verilmesi önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ackerman, R. & Bauer, R. A. (1976). *Corporate Social Responsiveness: The Modern Dilemma*. Reston, VA: Reston Publishing Company.
- Aluchna, M. (2014). The Effectiveness of CSR Initiatives and their Impact upon Stakeholders, In Idowu, S. O., Kasum, A. S., and Mermod, A.Y. (Eds.), *People, Planet and Profit: Socio-Economic Perspectives of CSR*. Gower, Surrey, pp. 199-217.
- Basah, M.Y.A. (2012). *Corporate Social Responsibility and Natural Environmental Risk Management in The Context of the Banking Sector of Malaysia*, Doctor of Philosophy, *Accounting and Finance Section*, Cardiff Business School.
- Birch, D. (2003). Corporate Social Responsibility: Some Key Theoretical Issues and Concepts for New Ways of Doing Business, *Journal of New Business Ideas and Trends*, Vol. 1, Iss. 1, pp. 1 – 19.
- Bowen, Howard R. (1953). *Social Responsibilities of the Businessman*, University of Iowa Press.
- Carroll, A. B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward The Moral Management of Organizational Stakeholder, *Business Horizons*, Vol. 34, Iss. 4, pp. 39- 48.
- Dai, N. T. Ng, A. ve Tang, G., (2013). Corporate Social Responsibility and Innovation in Management Accounting, *Chartered Institute of Management Accountants*, Vol. 9, Iss. 1, pp. 1 – 10.

- Davis, K. (1960). Can Business Afford to Ignore Corporate Social Responsibilities?, *California Management Review*, Vol. 2, No: 3, pp. 70 - 76.
- Davis, K. (1973). The Case for and Against Business Assumption of Social Responsibilities, *Academy of Management Journal*, Vol. 16, Num. 2, pp. 312 - 322.
- Davis, K. (1975). Five propositions for social responsibility, *Business Horizons*, Vol. 18, No. 3, pp. 19 – 24.
- Frederick, W. C. (1986). Towards CSR3: Why Ethical Analysis Indispensable and Unavoidable in Corporate Affairs, *California Management Review*, Vol. 28, Iss. 2, pp. 126 - 141.
- Frederick, W. C. (1994). From CSR1 to CSR2: The Maturing of Business and Society Thought, *Business and Society*, Vol. 33, Num. 2, pp. 150 – 164.
- Frederick, W. C. (1998). Moving to CSR4. What to Pack for the Trip, *Business and Society*, Vol. 37, Iss. 1, pp. 40 – 59.
- Geethamani, S. (2017). Advantages and Disadvantages of Corporate Social Responsibility, *International Journal of Applied Research*, Vol. 3, Iss. 3, pp. 372 – 374.
- Jamali, D. ve Mirshak, R. (2007). Corporate Social Responsibility (CSR): Theory and Practice in a Developing Country Context, *Journal of Business Ethics*, (72): 243–262.
- Kanji, R. ve Agrawal, R. (2016). Models of Corporate Social Responsibility: Comparison, Evolution and Convergence. *IIM Kozhikode Society & Management Review*, Vol. 5, Iss. 2, pp. 141 – 155.
- Krasodomska, J. (2013). Corporate Social Responsibility as a Factor Influencing the Development of Social Accounting and Assessment of Employers, *e-Finanse: Financial Internet Quarterly*, ISSN 1734-039X, Vol. 9, Iss. 1, pp. 12-25.
- Lantos, G. P. (2001). The Boundaries of Strategic Corporate Social Responsibility. *Journal of Consumer Marketing*, (18): 595 – 632.
- Lantos, G. P. (2002). The Ethicality of Altruistic Corporate Social Responsibility, *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 19, Iss. 3, pp. 205 – 230.
- Litz, R. A. (1996). A Resourced-Based-View of the Socially Responsible Firm: Stakeholder Interdependence, Ethical Awareness, and Issue Responsiveness as Strategic Assets, *Journal of Business Ethics*, 15, pp. 1355– 1363.
- López-González, E. Martínez-Ferrero, J. ve García-Meca, E. (2019). Corporate Social Responsibility in Family Firms: A Contingency Approach, *Journal of Cleaner Production*, 211, pp. 1044 – 1064.
- McWilliams, A. ve Siegel, D. (2001). Corporate Social Responsibility: A Theory of the Firm Perspective, *The Academy of Management Review*, Vol. 26, Iss. 1, pp. 117- 127.

- Oulton, W. ve Hancock, J. (2005). "Measuring Corporate Social Responsibility", in Investing in Corporate Social Responsibility: A Guide to Best Practice, *Business Planning & the UK's Leading Companies*, Edited by John Hancock. (Kogan Page Limited, London).
- Pedersen, E.R. ve Neergaard, P. (2007). *The Bottom Line of CSR: a Different View*, in Hond, F., de Bakker, F.G.A. and Neergaard, P. (Eds), *Managing Corporate Social Responsibility in Action: Talking, Doing and Measuring*, Ashgate Publishing, Aldershot, pp. 77 - 91.
- Pérez, A. ve del Bosque IR., (2013). Extending on the formation process of CSR image, *Social Marketing Quarterly*, Vol. 19, Iss. 3, pp. 156-171.
- Tien, T. H. (2014). *What is the Difference Between CSR1, CSR2, CSR3 and CSR4?*, https://www.researchgate.net/publication/261133486_What_is_the_difference_between_CSR1_CSR2_CSR3_and_CSR4, (Erişim tarihi: 25.08.2020).

“SÜRGÜNDEKİ YABANCI” VE “TERKEDİŞ” ADLI ROMANLARDA BİR SORUN OLARAK ÖTEKİLEŞTİRME

OTHERING AS A PROBLEM IN NOVELS NAMED "SURGUNDEKI YABANCI" AND "TERKEDİŞ"

Mehmet CİHANGİR¹

Öz

Ötekileştirme; dışlayıcı, aşağılayıcı kısaca olumsuz içeriğe sahip ben merkezli bir yaklaşım biçimidir. Genelleştirici ve toptancı bir anlayış barındıran söz konusu durum, farklı tutum ve davranışlarla ortaya çıkan bir sorun olarak açıklanabilir. Bahsi geçen olgu gerek bireysel gerekse toplumsal her zeminde meydana gelebilmektedir. Bazen kişi farklı bir dil ve kültür sahasına girdiğinde ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalabildiği gibi, kimi zaman kendi toplumu içerisinde de ötekileştirici söz ve eylemlerle karşılaşabilmektedir.

Bu makalede, Türk yazar Şakir Bilgin'in "Sürgündeki Yabancı" ve Zanzibarlı düşünür Abdulrazak Gurnah'ın "Terkediş" adlı romanları karşılaştırmalı olarak ele alınacak ve söz konusu eserlerdeki karakterlerin söylemlerinden, tutum ve davranışlarından ötekileştirme sorununa ışık tutulacaktır. Bu bağlamda ülkesinden çeşitli gerekçelerle ayrılmak zorunda kalan insanların yaşamaya başladıkları yeni topraklarda ne tür sıkıntılara maruz kaldıkları, söz konusu zorlukların onlarda ne tür tepkilere yol açtığı, adı geçen roman karakterlerinin yaşadıklarıyla örneklendirilecektir. Böylece Doğulu toplumların büyük hayal ve beklentilerle ulaşmaya çabaladıkları Batılı ülkelere varmalarıyla birlikte karşı karşıya kaldıkları hayal kırıklıkları, içine düştükleri sorunlar anlaşılmasına çalışılacaktır.

Anahtar Kelime: Sürgündeki Yabancı, Terkediş, Ötekileştirme Sorunu.

Abstract

Othering is a self-centered approach what having dismissive, derogatory shortly negative content. This situation which has a generalizing and generic understanding can be explained as a problem that comes off with different attitudes and behaviours. Phenomenon being talked about can occur on both individual and social every ground. Sometimes, a person may be exposed with the othering approaches when she/he enters to a different language and culture area, sometimes she/he may come face to face marginalizing words and actions within her/his own society.

In this article, the novels named Turkish writer Sakir Bilgin's "Surgundeki Yabancı" and Abdulrazak Gurnah's "Terkedis" will analyze comparatively and to the othering problem will brighten from discourses, attitudes and behaviours of the characters in the books being talked about. In this context, the people who had to leave their

¹ Dr, Dicle Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

mehmet-cihangir@hotmail.com, [ORCID: 0000-0002-3894-191X](https://orcid.org/0000-0002-3894-191X)

countries because of various reasons have what kind of difficulties and they give what kind of reactions to this distress on new lands where they started to live, this subject will be exemplified by way of the experiences of the mentioned novel characters. Thus, the disappointments being faced and problems being fell in as well as Eastern societies arrive to Western countries with the great dreams and expectations will be understood.

Key Words: Surgundeki Yabancı, Terkedis, The Othering Problem.

GİRİŞ

Ötekileştirme; dışlayıcı, aşağılayıcı, kısaca olumsuz içeriğe sahip ben merkezli bir yaklaşım biçimidir. Genelleyici ve toptancı bir anlayış barındıran söz konusu durum, farklı tutum ve davranışlarla ortaya çıkan bir sorun olarak açıklanabilir. Kişinin rengi, dünya görüşü, ait olduğu kültür, yaşadığı coğrafya ve daha pek çok faktör ötekileştirmeye neden olabilmektedir. Bahsi geçen olgu gerek bireysel gerekse toplumsal her zeminde meydana gelebilmektedir. Bazen insan farklı bir dil ve kültür sahasına girdiğinde ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalabilmekte, kimi zaman kendi toplumu içerisinde de ötekileştirici söz ve eylemlerle karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla, bir yaklaşım biçimi olarak da ifade edilecek söz konusu kavram farklı bağlamlarda ele alınmayı gerektirir. Ötekileştirmenin genelleyici özelliğine vurgu yapan Hakan Yılmaz, kavrama şöyle bir açıklama getirir:

“Ötekileştirme, kimlik farklılıklarının özelleştirilmesi, yani doğal farklılıklarımsı gibi algılanması ilkesine dayanır. Ötekileştirme, kimliklerin toplumsal süreçlerin sonunda ortaya çıkmış, inşa edilmiş, kurulmuş karakterlerini görmezden gelerek, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü, bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, doğal, içkin, kalıcı, değişmez bir “öz” teşkil ettiği iddiasını tartışılmaz bir gerçek olarak kabul eder” (Yılmaz, 2015: 4).

Ayrımcı, aşağılayıcı, genelleyici özelliklere sahip olan ötekileştirmenin kökeninde “diğeri, öbürü; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan; öbür, diğer; mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” (Türkçe Sözlük, 2011: 1862) şeklinde farklı ifadelerle tanımlanan ‘öteki’ vardır. Bu çerçevede ötekileştirilen kişi, unsur her ne olursa olsun karşıda, uzakta, dışarıda konumlandırılmak suretiyle “öteki” olarak görülmektedir.

“Öteki”, ben/biz merkezli bir yaklaşım biçimi olarak da ifade edilebilir. Bu bağlamda “söz konusu olanın kendisini merkeze aldığı, diğerlerini/onları karşısında konumlandığı bir vaziyet ortaya çıkmaktadır. Merkeze alınan ‘ben/biz’, diğerleri/onlar ise ‘öteki/ötekiler’dir. Dolayısıyla ben/biz ve diğerleri/onlar ötekinin meydana gelmesinde önemli birer unsur olarak açıklanabilir” (Cihangir, 2020: 46). Böylece, ben/biz merkezli yaklaşım, doğrudan ya da dolaylı olarak ötekiler/onlar sonucunu doğurmakta ve ötekileştirme sorununa yol açmaktadır denebilir.

Konuyu insan yapısının sosyalliğiyle, hatta insanların birbirlerine olan ihtiyacıyla ilişkili gören Ferhat Kentel, ilk çağlardan beri insanların biz derken doğrudan ötekileri meydana getirmiş olduklarını

dile getirir (Kentel, 2012: 264). Bu çerçevede insanların birbirlerine olan gereksinimleri, onları birbirlerine yaklaştırdığı gibi -paradoksal bir şekilde- gruplaşmalara da yol açtığı düşünülebilir. Biz ve onlar biçiminde ortaya çıkan gruplaşmaların farklı gerekçelere dayandığı ve çeşitli beklentiler çerçevesinde meydana geldiği söylenebilir:

“Biz’ ve ‘onlar’ yalnızca iki ayrı insan grubunu değil, tümüyle farklı iki tutum arasındaki duygusal bağlanma ve antipati, güven ve kuşku, güvenlik ve korku, işbirliği ve çekişme arasındaki ayrımı temsil eder. ‘Biz’ ait olduğumuz grup anlamına gelir. Bu grup içinde olanları gayet iyi anlarım ve anladığım için nasıl sürdüreceğimi bilirim, kendimi güvenli ve evimde hissederim. Bu grup âdeta benim doğal ortamım, içinde olmaktan hoşlandığım ve huzur içinde döndüğüm yerdir. ‘Onlar’ ise tersine ne ait olmayı isteyebileceğim ne de istediğim bir grubu anlatır” (Bauman, 2012: 51).

Yukarıda verilen kesitte vurgulandığı üzere beklenti, güven, güvenlik gruplaşmaların temelini oluşturan önemli unsurlardan bazılarıdır. Bu gibi faktör sayısını artırmak mümkündür. Dolayısıyla kişi kendisini anlayan, ona güven veren ve benzeri özelliklere sahip insanlarla bir araya gelmek, onlarla beraber olmak, zaman geçirmek suretiyle her hangi bir gruba dahil olurken, aynı zamanda tersi özellikler barındırdığını düşündüğü, hissettiği ya da karşılaştığı insanlardan uzaklaşmak suretiyle onları ötekileştirdiği ifade edilebilir. Aslında bahsi geçen gruplaşmaların “keyfi” gerekçeler çerçevesinde şekillendiğini göz ardı etmemek gerekir:

“Birkaç dönümlük arazilerde yaşayan insan toplulukları, kendi toprakları ve yakın çevreleri ile ‘barbarların toprakları’ dedikleri öteki topraklar arasına sınırlar çekerler. Başka deyişle, kişinin zihninde ‘bizim’ olan tanıdık bir uzam ile ‘bizimki’nin ötesinde ‘onlara’ ait olan yabancı bir uzam belirlemesi evrensel bir edimdir; tamamıyla keyfi olabilecek coğrafi ayrımlar yapmanın bir biçimidir bu. Burada ‘keyfi’ sözcüğünü kullanıyorum, çünkü ‘bizim toprağımız – barbarların toprağı’ dedirten imgesel coğrafya çeşitlemesi, barbarların da bu ayrımlamayı kabul etmesini gerektirmez. Bu sınırları kendi zihnimizde çizmek ‘biz’e yeter; ‘onlar’ böylelikle ‘onlar’ haline gelir, hem yurtları hem düşünceleri, ‘bizimkinden’ farklı olmasıyla belirlenir” (Said, 2008: 63-64).

Dolayısıyla keyfi varsayımlar üzerinden çizilen sınırlar, ortaya konulan mesafeler, gerek bireysel gerekse toplumsal bağlamda ötekileştirme sorununa neden olmakta ve düşmanlaştırıcı yaklaşımların meydana gelmesine kapı açmaktadır. Ötekileştirme, karşılıklı beslenen bir davranış biçimi olarak da açıklanabilir. Bir başka ifadeyle herhangi bir kişi ya da grubun, ne tür gerekçelerle olursa olsun, başka kişi veya grubu öteki olarak görmesi ve bu insanlara karşı ötekileştirici yaklaşımlarda bulunması, doğrudan ya da dolaylı olarak ötekileştirildiğini düşünen, hisseden tarafın da benzer tutum ve davranışlarla tepkide bulunacağı bir sonuca yol açabilir. Konu Doğulu Müslüman milletler ile Batılı Hıristiyan toplumların birbirlerine olan bakış açılarını tespit etmeyi amaçlayan bir alan araştırması üzerinden örneklendirilebilir; Pew araştırma kuruluşunca 14 ülkede 140.000 kişiyle yapılan bir saha

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

çalışmasında “Batılıların çoğuna göre Müslümanlar fanatik, şiddet yanlısı, hoşgörüsüz iken, Müslümanların çoğuna göre de Batılılar bencil, ahlaksız, açgözlü, fanatik ve şiddet yanlısıdır” (Kirman, 2010: 25) şeklinde iki tarafın birbirleri hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduklarını ortaya koyan verilere ulaşılmıştır. Bu tür veriler, ötekileştirmenin çift yönlü beslenip derinleştiğini göstermektedir.

Ötekileştirme sorunu, sadece farklı dil ve kültür dünyasına ait topluluklar arasında meydana gelmemektedir. Benzer özelliklere sahip milletler içerisinde de ötekileştirici tutum ve davranışların ortaya çıktığı bilinmektedir. Söz gelimi Almanya’da ikamet eden Türklerden bazıları Almanya’da yabancı, Türkiye’de ise Alamancı şeklinde ifade edildiklerini, bu durumun kendilerinde rahatsızlığa neden olduğunu vurgulamışlardır (Tapan, 2001: 103).

Ötekileştirme, “peşin hükümlü yargılama, yeterli bilgi olmadan edinilmiş hatalı fikir veya öğrenme, bir gruba, bir kişiye ya da bir ırka karşı mantıklı/rasyonel olmayan düşmanca tutum (Webster, 1987; akt. İlhan, Çevik, t.y: 54) biçiminde tanımlanan önyargı ve “toplumsal olarak müştereken ve kolektif olarak paylaşılan veya bir kişinin zihninde bireysel olarak bulunan ve müşterek olmayan kanılar” (Sağiroğlu, 2014: 82) şeklinde açıklaması yapılan kalıp yargılarla önemli bir ilişkiye sahiptir. Dolayısıyla önyargı ve kalıp yargılar ötekileştirmenin artalanında yer alan önemli unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Çeşitli ötekileştirme biçimlerinden bahsetmek mümkündür. Ancak bu çalışmada ötekileştirme sorunu “Sürgündeki Yabancı” ve “Terkediş” adlı eserler bağlamında ele alınacaktır. Bu çerçevede, farklı gerekçelerden dolayı Batılı ülkelere göç eden ya da etmek zorunda kalan Doğulu toplulukların bu coğrafyada karşı karşıya kaldıkları aşağılayıcı, hakaret içeren tutum ve davranışları ve söz konusu tavırların yol açtığı sorunları kapsayan ötekileştirme durumuna ışık tutulacaktır. Bu yüzden konuyla ilintili öne çıkan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi alt başlıklara da vurgu yapmak yararlı olacaktır.

Yabancı Düşmanlığı

Yabancılara düşmanlık, medya başta olmak üzere pek çok platformda önemli konu başlıklarından birisidir. Gerek transit gerekse ikamet anlamında göçlere hedef olan devletlerin gündeminde yabancı düşmanlığının daha fazla ön planda yer aldığı söylenebilir. Söz konusu kavram, Yunanca ‘xenos’ (yabancı) ve ‘phobos’ (korku) sözcüklerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bu terim, yabancılara karşı duyulan korku, nefret ve öfkenin kavramsallaşmış bir biçimi olarak da açıklanabilir.

Son zamanlarda yoğun göçlere hedef olan Batılı ülkeler bağlamında konu ele alındığında, göçmenlerin hangi gerekçelerle hem ev sahibi ülkenin vatandaşları hem de yöneticileri tarafından sorun kaynağı olarak görüldüğü sorusu akla gelmektedir. Göçmen toplulukların “çiçeklerle karşılanan işçilerden, istenmeyen yabancılara” (Akıncı, Nergiz, Gedik, 2015: 68) hangi nedenlerden ötürü dönüştüklerine dair bir soruya birden fazla yanıt verilebilir.

Kadir Canatan konuyu, göçmenlerin kalıcı olduklarının, ev sahibi toplum tarafından anlaşılmasının bir sonucu şeklinde değerlendirir (Canatan, 2007: 45). Fatma Yılmaz ise Batılı ülkelerde işsizliğin artmasını, rekabet koşullarına yansıyan olumsuzlukları, yaşanan terör olaylarını sorunun kaynağı olarak görür (Yılmaz, 2008: 46). Özellikle medya başta olmak üzere farklı mecralarda göçmenlerle ilişkilendirilen güvenlik ve asayişe dair haberlerin Batılı toplumlarda göçmenlere olan düşmanlığın yükseliş göstermesinde önemli bir rol oynadığı göz ardı edilemez. Ayrıca siyasetçilerin kendi hedeflerine ulaşmak amacıyla ortaya koydukları söylemlerin de yabancılara yönelik düşmanlığın artış kaydetmesine sebep olduğu ifade edilebilir.

Göçmenlerin ev sahibi ülke vatandaşları tarafından düşmanlaştırılmasının, göçmenlerin de ev sahibi toplumu düşmanlık ve nefret içeren söylemlerle anlamlandıracağı bir sonuca yol açabilir. Nitekim bir saha araştırmasında Almanya’da ikamet eden bir Türk’e Almanlar hakkındaki görüşleri sorulduğunda “Almanlar tuvalet bilmezdi; bizim zavallı köylümüzden tuvaleti öğrendi. Oktober festivalde hayvanlar gibi eğleniyorlar. Eğlenmesini bilmiyorlar” (Kaya, Kentel, 2005: 54) şeklinde verdiği cevap, yabancı düşmanlığının iki taraflı sorunlara kapı açacağını göstermesi açısından bir örnek olabilir.

Özetle, farklı kültür dünyasına ait kişi ve toplumlara karşı korkunun, nefret ve öfkenin kavramsallaşmış biçimi olan yabancı düşmanlığının temelinde ekonomik, kültürel, tarihsel ve daha birçok faktör yer almaktadır. Özellikle Doğulu göçmenlerin Batılı ülkelerde kalıcı bir konuma geldiklerinin anlaşılması, Batılıların yabancılara daha fazla düşmanlaştırmalarına yol açmaktadır. Ayrıca medya, siyaset gibi pek çok etken de söz konusu devletlerde sorunun daha çok gündem olmasına ve büyümesine neden olmaktadır.

Irkçılık

Ötekileştirme ile ırkçılık arasında önemli bir ilişki vardır. ırkçılık kişinin, karşısında konumlandığı insanlara karşı olumsuz düşünceler içerisine girmesi, söz konusu kimseler hakkında aşağılayıcı, dışlayıcı ve şiddet içeren yaklaşımlar ortaya koyması şeklinde açıklanabilir (Sumbas, 2009: 275). Bu bağlamda ırkçılığın, ötekileştirici tutum ve davranışlara yol açan önemli bir faktör olduğu söylenebilir. Şu satırlarla ırkçılığın genel bir tanımını yapılabilir:

“ırkçılık, fiziksel ve kültürel farklılıkların büyük ölçüde neden olduğu önyargı ve düşüncelerle beslenen, çeşitli olumsuz unsurların etkileriyle günlük davranışlardan siyasi ve kurumsal yaşama uzanan farklı düzeylerde ortaya çıkan ve olumsuz yönde de olsa gelişim ve değişim gösteren ideolojik bir süreci içeren bir fenomenin ifadesi olarak tanımlanabilir” (Yılmaz, 2008: 26).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere ırkçılık, önyargı ve çeşitli olumsuz faktörlerin etkisiyle fiziksel ve kültürel farklılıkların ayrımcı yaklaşımlara neden olduğu bir ötekileştirme biçimidir. ırkçılığın her alanda kendisine zemin bulduğu söylenebilir; “bazı gruplar kaybolabilir ya da diğerleriyle birleşebilir;

bazılarıysa parçalanır ve yenileri doğar. Fakat her zaman ‘zenci’ olan birileri vardır. Eğer ortada hiç siyah yoksa ya da bu rolü oynamak için sayıları yetersizse ‘beyaz zenciler’ icat edilebilir” (Wallerstein, 1995: 46).

Tarihsel süreçte ırkçılığın pek çok türü ile karşılaşmak mümkündür. Bazen kişi ten renginden dolayı ırkçı yaklaşımlara hedef olurken, kimi zaman ise kültürel aidiyetinden ötürü aşağılayıcı tutum ve davranışlarla karşılaşabilmektedir. Bu bağlamda şöyle bir örnek verilebilir; Asya ve Afrika ülkelerinden Batılı devletlere yönelik yaşanan göçler sonrası Batı toplumlarında “yeni ırkçılık” olarak adlandırılan bir ırkçılık türü kendisini göstermeye başlar. Bu yaklaşım biçimi kişiyi kültürel aidiyetleri çerçevesinde sınıflandırır.

Kültürel ırkçılığın açıklamasını yapan Etienne Balibar, kültürel ırkçılığın biyolojik soyaçekimi değil, kültürel farklılıkları esas almış olduğunu belirtir. Bir başka söylemle bahsi geçen ırkçılıkta bireylerin tutumlarının ve yetenekliliklerinin kanbağıyla ya da genleriyle değil, tarihsel ve kültürel aidiyetleri çerçevesinde tanımlandığına dikkati çeker. Böyle bir yaklaşımın göçmenleri ayrımcılıkla karşı karşıya getirdiğine, şiddet içeren eylemlere maruz bıraktığına vurgu yapar (Balibar, 1995: 29-32).

Bahsi geçen ırkçılığın kuşaklararası devam eden bir özelliğinin de olduğu ifade edilebilir. Söz gelimi dünya futbolunun tanınmış isimlerinden olan Mesut Özil’in “Onların gözünde kazandığımızda Alman, kaybettiğimizde ise göçmeniz” (bkz. <https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>) şeklindeki sözleri, kültürel ırkçılığın sürekliliğini göstermesi bağlamında bir örnek olarak sunulabilir.

Ötekileştirme sorunsalı bağlamında ele alınan ırkçılık, insanları biyolojik özelliklerinin yanında kültürel ve tarihsel aidiyetlerine göre de konumlandırmaktadır ve bu durumun arka planında önyargı, kalıp yargı gibi pek çok olumsuz unsur yer almaktadır. Tarihsel sürecin her döneminde farklı şekillerle ortaya çıkan çeşitli ırkçı yaklaşımlar göstermektedir ki, ırkçılık insanları ayrıştırmada, aşağılamada kısaca ötekileştirmede önemli bir unsurdur.

İslamofobi

Ötekileştirici yaklaşımlar içerisinde öne çıkan bir diğer başlık İslamofobi’dir. Bu terim, İslam ile fobi (phobia) sözcüklerinden oluşmaktadır. Söz konusu kavramın farklı gerekçeler üzerinden İslam ve dolayısıyla Müslümanlardan korkma, endişeye kapılma şeklinde Müslüman topluluklara yönelik ötekileştirici yaklaşımları barındırdığı söylenebilir. Ferhat Kentel, İslamofobi’yi şu sözlerle detaylandırır:

“İslamofobi’ kelimesinin içindeki ‘fobi’ kısmına dikkat çekmekte yarar var. ‘Fobi’ somut bir durum karşısında duyulan ‘korku’ olmaktan ya da yani bir ‘gerçekliğe’ tekabül etmekten ziyade, hayatı sürekli etkileyen ve bir ‘takıntıya’, bir ‘hayale’ işaret eden bir duygu haline tekabül ediyor. ‘İslam’ ve ‘fobi’ kelimelerinin yan yana gelmesi ise aslında İslam’ın yaratmadığı, İslam’dan kaynaklanmayan bir korkuya, başka bir deyişle, ‘yaratılmış’ ya da ‘icadedilmiş’ ve bir takım insanlar tarafından içselleştirilmiş bir korkuya işaret ediyor” (Kentel, 2012: 262).

Kentel, İslamofobi kavramındaki fobi sözcüğüne dikkati çekmekte ve konuyu bu ifade bağlamında açıklamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, verilen kesitten de hareketle, Batı dünyasında İslam ve Müslümanlar hakkında duyulan korku ve endişenin gerçek ve objektif temellere dayanmayan bir hayal ve takıntı olduğu söylenebilir. Aslında son dönemde Batı dünyasında Müslümanlara yönelik korku ve düşmanlığın kavramsallaşmış ifadesi olarak açıklanan İslamofobi terimi, geçmiş dönemlerdeki siyasal, sosyal, kültürel ve daha birçok faktörden bağımsız ele alınamaz. Bir diğer ifadeyle Hıristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasında çok eski zamandan bu yana vuku bulmuş pek çok sorunun doğrudan ya da dolaylı bir şekilde İslamofobi'ye etki ettiği söylenebilir.

Onur Bilge Kula'nın "biz ve öteki söylemi en açık biçimde din alanında, yani, Hıristiyanlık-İslam karşıtlığında belirginleştirilmiş ve gerekçelendirilmiştir" (Kula, 2011: 5) sözleri bu bağlamda değerlendirilebilir. Böylelikle İslamofobi'yi ele alırken sorunu modern dönemdeki etkenlerle sınırlandırmak yerine, tarihsel süreçteki Batılı/Hıristiyan ve Doğulu/Müslüman toplulukların birbirlerine karşı bakış açılarına ve bu bakış açısının oluşmasına neden olan faktörlere de detaylı bir şekilde bakmak konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Konu son zamanlardaki yansımalarıyla ele alındığında, İslamofobi'nin toplumsal zemin elde etmesine pek çok unsurun sebep olduğu düşünülebilir. Söz gelimi Batılı siyasetçilerden bazılarının ortaya koydukları söylemler İslamofobi'nin yükselmesinde önemli faktörlerden biridir. İngiliz siyasetçi Nick Griffen'in "birçok nedenle bugün Müslümanlar en büyük sorundur, çünkü onlar en yüksek doğum oranına sahiptirler ve Müslüman topluluklar dünyayı dolduruyorlar. Bu başka grupların etnik temizliğe tabi tutulmasına neden olabilir" (The Guardian, 2001; akt. Canatan, 2007: 33) şeklindeki ifadeleri bu çerçevede bir örnek olarak değerlendirilebilir. Ayrıca medyanın abartılı, gerçekliği kuşku içeren yayınlarını da İslamofobi'nin artışına yol açan önemli unsurlardan biri olarak açıklamak mümkündür; "11 Eylül saldırılarının ardından Müslüman, Arap, Sih ya da Güney Asyalılara karşı işlenen nefret suçlarında büyük bir artış olmuştur. Nefret suçlarının artmasında Amerikan ana akım medyasının, saldırıların radikal Müslüman bir grup tarafından yapıldığı yolunda bir kanaat oluşturmaya çalışması etkili olmuştur" (Akıner, 2014: 378).

Konuyla ilişkili son söz olarak İslamofobi, çeşitli gerekçeler çerçevesinde İslam dinine mensup insanların korku, endişe kaynağı şeklinde gösterilmesi durumudur. Özellikle farklı ülkelerde yaşanan terör olaylarıyla İslam ilişkilendirilerek Müslümanlara terörist ya da terör destekçisi insanlar şeklinde yakıştırmalar yapılmakta ve Müslüman topluluklar ötekileştirilerek yaşadıkları toplumun dışına itilmektedir.

Ötekileştirme alt başlıkları çerçevesinde ele alınan yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi, birbirleriyle benzer/yakın anlamsal içeriklere sahiptirler. Bir diğer ifadeyle her üç terimin birbirlerini andırır söylemlerle ya da tutum ve davranışlarla ortaya çıktıkları anlaşılmalıdır. Dolayısıyla adı geçen kavramlar, Batılı ülkelere göç eden insanların yaşamlarına aşağılanma, hakarete uğrama, kısaca

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

ötekileştirici söz ve eylemlerle yansımaktadır. Nitekim incelemesi yapılacak Sürgündeki Yabancı ve Terkediş adlı eserlerde ötekileştirme sorunu yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi gibi ayrı ayrı başlıklar çerçevesinde incelenmek yerine, her bir terimin birbirleriyle olan benzerlikleri ve yol açtıkları sonuçları göz önüne alınarak konu bütüncül bir yaklaşımla yorumlanmaya çalışılacaktır.

“Sürgündeki Yabancı” ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

“Sürgündeki Yabancı” Türk yazar Şakir Bilgin, “Terkediş” ise Zanzibarlı düşünür Abdulrazak Gurnah tarafından kaleme alınmıştır. Adı geçen romanlarda ötekileştirmenin nasıl işlendiği ve okurlara sunulduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu eserlerde karakterlerin farklı saiklerle göç ettikleri Batılı ülkelerde maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımların ve bunlara verdikleri tepkilerin birçok açıdan benzerlikler taşıdığı söylenebilir.

Küçümsenme/Aşağılanma

Her iki romanda karakterlerin maruz bırakıldıkları ötekileştirici tutum ve davranışların etkisiyle küçümsendiklerini düşündükleri ve aşağılık hislerine kapıldıkları tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da Kemal dertleşmek, sıkıntılarını anlatmak amacıyla arkadaşı Ayhan’ı ziyarete gelir. Burada ikili sohbete başlarlar. Konuşmanın bir yerinde Ayhan iç geçirir bir şekilde şu ifadeleri kullanır:

“Bazı yokluklar, olanaksızlıklar kişiyi fazla etkilemiyor da, sırf yabancı olduğun için aşağılanmak çok zor geliyor. Evet iyi insanlar, gerçekten seni anlamak isteyenler var, ama hemen her yerde varlığından rahatsız olanlar da çıkıyor karşına [...] Seni ezmek, yok etmek için fırsat kolluyorlar adeta. Davranışları ve sözleriyle yapmasalar, bakışlarıyla belli ediyorlar bunu[...] Sanki ilan edilmemiş soğuk bir savaş yürütüyorlar sana karşı [...]” (Bilgin, 1998: 164).

Ayhan’ın Almanya’da maruz kaldığı sorunların onu çok derinden etkilediği anlaşılmaktadır. Nitekim yaşadıklarını “soğuk savaş” sözleriyle ortaya koymasına, söz konusu durumun onda bıraktığı etkinin derinliğini göstermektedir. Arkadaşını çok dikkatli bir şekilde dinleyen Kemal ise konuşulanlarla Almanya’da bulunduğu süre zarfında başına gelen sıkıntılar arasında ortaklık kurar ve böylece yaşadığı sorunları kendi kendine düşünmeye başlar. Nitekim bu durum Ayhan’ın da dikkatini çeker ve sözlerinden Kemal’in etkilenmiş olduğunu fark eder. Dolayısıyla farklı iki karakter olan Ayhan ve Kemal, Almanya’da karşı karşıya geldikleri ötekileştirici tutum ve davranışlardan dolayı aşağılandıklarını hissetmektedirler ve bu bağlamda ortak bir kadere sahiptirler. Hatta böylesi sorunların onları, içinde buldukları maddi olanaksızlıklardan bile daha fazla etkilediği belirlenmiştir.

Terkediş’te de benzer serzenişlerin dile getirildiği görülür. Raşit, yüksek öğrenim görmek amacıyla geldiği İngiltere’de ev sahibi ülke vatandaşlarının ötekileştirici yaklaşımlarına maruz kalmaktadır ve ailesiyle mektuplaşmaya başladığı ilk zamanlarda bu sorunları sadece kardeşi Amin’e aktarmaktadır:

“Mavi gözlerin ne kadar serin ve küçümseyici bakabildiğine de değinmemiştim. Henüz sırası değildi, daha ilk mektupta yazmayacaktım bunları. Çocuksu ve çaresiz görünmek istemiyordum. Aileme yazdığım sonraki mektuplarda da bunları konu etmemiştim, Amin’le yazışmalarımız bir ritme oturduğundan yalnızca ona bahsetmiştim bunlardan” (Gurnah, 2016: 271).

Alıntılardan anlaşılacağı üzere, gerek Ayhan ve Kemal gerekse Raşit’in buldukları Batı ülkelerinde karşı karşıya kaldıkları olumsuz yaklaşımlar onları derinden etkilemekte ve üzmektedir. Her iki romandaki karakterlerin yaşadıkları olumsuzlukların ve bunlara verdikleri tepkilerin benzerliği dikkat çekicidir. İncelemesi yapılan romanların pek çok bölümünde bu tür paylaşımların okurlara sunulduğu görülmüştür.

Dostluk/İlişki Kurmaya Çalışma

Her iki eserde karakterlerin karşı karşıya geldikleri sıkıntıların onları farklı arayışlara sevk ettiği, ev sahibi ülke toplumuna yakınlaşmak suretiyle sorunu çözmeye yoluna gittikleri tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da bahsi geçen duruma şu satırlarla gönderme yapılmıştır; “ne yapsan değiştiremiyorsun bazı şeyleri. Burayı, buranın insanlarını önemsiyor, dikkate alıyorsun her davranışında, hatta gerektiğinden fazla özen gösteriyorsun” (Bilgin, 1998: 164). Eserden yapılan alıntıda karakterin yaşadığı ülkeye entegre olmak, bulunduğu ülkenin vatandaşlarıyla bağ kurmak için çaba sarf ettiği, buna rağmen karşı karşıya geldiği sorunları aşamadığı vurgulanmaktadır. Terkediş’te de Raşit’in eğitim gördüğü okuldaki İngiliz arkadaşlarına yakınlaşmak istediği, onlarla dostluk kurmak arzusunda olduğu, ancak söz konusu öğrencilerin Raşit’e karşı takındıkları tutum ve davranışların onu derinden etkilediği ve onda üzüntü meydana getirdiği saptanmıştır:

“İngiliz öğrencilere, aynı sınıfta okuduklarımıza bile, yaklaşmak pek kolay değildi. Mesafeli duruşları, yaklaşmaya gönülsüz oldukları hemen hissediliyordu. Gönülsüzlüklerini seziyordum ama emin olamıyordum. Ne beklemem gerektiğini bilmiyordum ama içtenlikle parlayan gülümseyişime verdikleri soluk karşılıklı seziyordum bunu. Gözlerini kaçırmalarında ve dersten sonra ne yapacaklarsa onlara katılmak için arkalarına düştüğümde suratlarının asılmasında görüyordum. Kütüphane dışındaki bir yere gittiklerinde beni çağırmaslardı. Birbirlerine kısa fesat bakışlarında, gizlemeye çalıştıkları gülüşlerinde görürdüm bunu” (Gurnah, 2016: 272-273).

Raşit –o denli uğraşına rağmen- eğitim gördüğü okuldaki İngiliz öğrencilerle temas kuramamaktan, onlara yakın olamamaktan muzdariptir. Kısaca her iki romanda da karakterlerin buldukları ülkenin insanlarıyla ilişki kurmaya çabaladıkları, ancak istedikleri sonuca ulaşamadıkları anlaşılmaktadır.

Bunalıma Girme ve Sorunlara Çözüm Yolları Arama

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Karakterlerin uğradıkları aşağılanmalara, maruz kaldıkları ötekileştirici tutum ve davranışlara kimi zamanlar tahammül edemez hale geldikleri ve isyan eder bir hava içerisine girdikleri görülürken, bazı vakitler ise karşı karşıya geldikleri sorunların kendilerinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde düşüncelere kapıldıkları belirlenmiştir. Sürgündeki Yabancı’da Kemal, oturma izninin uzatılması amacıyla Alman makamlarına yaptığı başvurudan bir türlü sonuç alamamaktadır. Uzatılmama nedenini öğrenmek için gittiği yabancılar bürosunda kendisine muhatap bulmakta zorlanır. Sorularına cevap alamaması, istediklerini elde edememesi, ayrıca memurların ona karşı takındıkları tavır, kullandıkları üslup vb. yaklaşımlar Kemal’in gerginleşmesine ve sert bir tepki vermesine neden olur; “hızla arkasını döndü Kemal, bir küfür çıktı dudaklarından. Bağırarak, bağır bağır bağırarak istiyordu, ama bir türlü bunu yapamıyordu. Her yanı yanıyor, tutuşuyordu sanki. İnsan yerine konulmadığı duygusuna kapılıyor, bu duruma katlanmak zor, çok zor geliyordu” (Bilgin, 1998: 76). Kemal, kendisine yönelik Alman makamlarının takındıkları tutum ve davranışlara tahammül edemez hale gelmiş ve bunu sert ifadelerle dile getirmiştir. Terkediş’te ise Raşit girdiği farklı ortamlarda karşılaştığı ötekileştirici yaklaşımların nedenini kendinde, konuşma tarzında, giyim kuşamında aramaya başlar ve böylece bunları sorgular bir konuma gelir:

“Benzer şartlar altında yaşayan diğer insanlar gibi kendime giderek artan bir hoşnutsuzluk ve tatminsizlikle bakmaya, kendimi onların gözünden görmeye başlamıştım. Sevilmeyi hak etmeyen biri olduğumu düşünüyordum. Böylece ilk başta sorunun konuşma tarzımda olduğunu, bu dili konuşmaya yeteneğimin olmadığını, beceriksiz, kaba ve tutuk konuştuğumu, hatta belki sevilme için çok şey isteyen düpedüz hesapçı biri olduğumu düşündüm. O parlak, sokulgan gülümsemeler konuştuğum herkesi utandırmış olmalı çünkü gülmek için kendilerini zor tutmuşlardı. Sonra acaba kıyafetlerimle ilgili mi diye düşündüm, ucuz, üzerime bol gelen, yeterince temiz olmayan kıyafetlerimdi belki de sorun, belki de onlara soytarı gibi, bir kaçık gibi görünmeme sebep oluyordu” (Gurnah, 2016: 273-274).

Ötekileştirmeye hedef olan göçmenlerin serzenişte bulunmaları, sorunun kendilerinden kaynaklanmış olabileceği şeklinde düşünmeleri gibi yaklaşımlar yüzleştikleri sıkıntıları ortadan kaldıracığı anlamına gelmemektedir. Nitekim karakterlerin de söz konusu zorlukları aşmak için daha farklı çabalar içerisine girdikleri saptanmıştır. Bu çerçevede karakterlerin, maruz kaldıkları ötekileştirici tutumları görmemeye, duymamaya, akıllarından çıkarmaya ve böylece inkâr zırhına bürünerek sorunların üstesinden gelmeye çabaladıkları söylenebilir; “çevrenin tepkileri, başkalarının bizimle ilgili düşünceleri, bazı zamanlar hiç ilgilendirmiyor yabancı düşmanı, ırkçı tavırlar rahatsız etmiyor pek. Çünkü ben burada yaşamıyordum duygusu içindeyim çoğu kez” (Bilgin, 1998: 150). Görüldüğü gibi, karşılaşılan sıkıntıların etkilerini azaltmanın bir yolunun da onları görmezlikten gelme, yok sayma olduğu ve böylece hedef topraklardaki problemlerle başa çıkabilmek için karakterin bu tür bir yöntem geliştirdiği düşünülebilir. Terkediş’te de inkâr zırhının ve umursamamanın sorunların etkilerini azaltmada önemli bir işlev gördüğü Raşit’in dilinden okurlarla buluşmaktadır:

“Umursamamayı öğrenmek uzun zaman hatta bir ömür aldı. İlk birkaç haftada öğrendiklerim bunlarla sınırlı kalmamıştı, fakat karşılaşmaların duygusu benimle kaldı. Zamanla yeni tecrübelerle ve bir takım tekrarlarla öğrendiğim diğer şeylere eklendi. Birçok başka şey de görmüş ve duymuştum, herkes gibi ben de bunlarla baş etmeyi ya da en azından hayata tutunacak bir yol bulmayı öğrendim, fakat Londra’da aldığım en erken ders hiçe sayılmakla yaşamayı öğrenmekti. Birçoğumuz bunu farklı yollardan da olsa öğrenmek durumunda kalmıştık” (Gurnah, 2016: 273).

Raşit, sadece kendisi değil, birçok arkadaşının da benzer bir tutum takınmak zorunda kaldığını, dolayısıyla sorunları hiçe saymanın bulunulan toplumdaki sıkıntılarla baş etmenin formüllerinden biri olduğunu vurgulamaktadır. Hatta Andrew isimli Ganalı bir arkadaşıyla Lake District’te yaptıkları tatil esnasında karşı karşıya geldikleri ötekileştirici muamelelere gülüp geçtiklerini, bu tür yollarla yüzleştikleri sorunları aşmaya çalıştıklarını ifade etmektedir (bkz. Gurnah, 2016: 283-284). Dolayısıyla her iki eserde karakterlerin, maruz kalmış oldukları sorunlarla mücadele biçimi olarak onları umursamamaya, inkâr etmeye ve yaşamlarını bu şekilde sürdürmeye çalıştıkları söylenebilir.

Aidiyyet Hissedilen Toplumla Bir Araya Gelme

Buldukları ülkelerin insanlarıyla iletişim kuramayan ya da kurmakta zorluk çeken yabancıların kültürel aidiyyet veya yakınlık duydukları kimselerle bir araya gelmeleri, onların hem sosyalleşmelerine katkı sağlayabilir hem de hedef ülkelerde maruz kaldıkları sorunların kendilerinde meydana getirdiği etkileri bir derece hafifletebilir. Nitekim incelemesi yapılan her iki romanda da bahsi geçen durumun okurlarla paylaşıldığı görülmüştür. Sürgündeki Yabancı’da Kemal yaşadığı sorunların, karşılaştığı olumsuz tutum ve davranışların yol açtığı ağırlığın, bıkkınlığın etkisiyle kendi kültürüne ait insanların bir araya gelerek sıkıntılarını konuştuğu, dertlerini paylaştığı bir mekân arayışına girer ve sonunda hedefine ulaşır:

“Bu kente ilk geldiği günlerde, kendisi gibi insanları ve bu insanların bir araya geldiği yerleri sormuş, sonunda burayı bulmuştu. İşlek bir caddenin üzerindeydi dernek. Burası, adeta sürgünde bir vatandı ona; özlerine döndüklerine inandıkları, özlem duydukları şeylerin havasını bir parça da olsa kokladıkları bir yerdin gibilerine[...] Burada bildikleri gibi yaşıyorlar, konuştukları kimseyi rahatsız etmiyordu. Onlara yabancı olduklarını anımsatan bakışlardan da uzaktılar. Orada yalnız acılarını, kederlerini, dertlerini değil, aşlarını da paylaşıyorlardı” (Bilgin, 1998: 40).

Terkediş’in farklı bölümlerinde de benzer arayışların dile getirildiği görülmüştür. Raşit, kendi kültür dünyasından arkadaşlarıyla bir araya gelmekte ve yaşadıkları sorunlar üzerine uzun uzadıya konuşma, sohbet etme imkânı bulmaktadır. Bu tür toplanmalarla maruz kaldıkları haksızlıkların, hor görücü ve aşağılayıcı davranışların onlarda yol açtığı olumsuz etkiler hafiflemektedir (bkz. Gurnah, 2016: 275-276). Her iki romandan konuyla ilişkili yapılan alıntılardan da anlaşılacağı üzere, hedef

ülkelerde göçmenlerin kendi kültür dünyalarından insanlarla bir araya gelmeleri birçok açıdan onların rahatlamalarına fırsat vermektedir.

Oksidentalizm Yaklaşım Tarzı

Batılı toplumların Doğulu milletlere bakış açısı ya da tam tersine Doğuluların Batılılara karşı yaklaşım tarzı eski zamanlardan beri önemli tartışma konularından biridir. Oryantalizm/Şarkiyatçılık, Oksidentalizm/Garbiyatçılık gibi birçok terim üzerinden söz konusu toplulukların birbirlerini anlamaya, anlamlandırmaya çalıştıkları bilinmektedir. Bu kavramların; sosyal, siyasal, dinî, kültürel, ekonomik vb. faktörlerin etkileriyle biçim kazandıkları ve artalanlarında uzun bir tarihsel süreç barındırdıkları söylenebilir.

Çalışmanın başlığıyla ilişki olarak Oksidentalizm ve Oksidentalizm kavramları, Batı ve Batılı üzerine bir söylem geliştirme ya da geliştirilmiş söylemi tekrarlama, kısaca Batı dünyası hakkında yorum yapma, fikir üretme şeklinde açıklanabilir. Oksidentalizm ya da Oksidentalizm söylem Batı ve Batılılar hakkında hem olumlu hem de olumsuz yargılar barındırmaktadır. Dolayısıyla, Batı ve Batılılarla ilişkili ortaya konulan ya da tekrarı yapılan her söylemin tamamen olumsuz içeriklere sahip olduğu düşünülmemelidir (bkz. Metin, 2011: 49-73). İncelemesi yapılan romanlarda ise Batı dünyasıyla ilgili çoğunlukla olumsuz anlamlar barındıran paylaşımların okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. Sürgündeki Yabancı'daki şu sözler bu bağlamda değerlendirilebilir:

“Özünde bizim ülkemize ve sorunlarına ne kadar değer veriliyorsa, bizlere de öyle değer veriliyor gibi[...] Hem bize yardım etmek istiyorlar, hem de kendi bildikleri gibi davranıyorlar. Bir istemde bulunuyorsun, öneri getiriyorsun, onlar yine de kafalarına uyduğu gibi yapıyorlar [...] Senin seçme şansın yok gibi. Hep kendilerine merkeziler; senin söz söyleme özgürlüğün, fikir belirtme hakkın, ama onların da bunu dikkate almama hakkı var. Buna inandırmışlar kendilerini [...] Eleştirdiğin zaman hemen kızarıyor yüzleri, hiç hoşnut olmuyorlar bundan [...] Öyle ya, bilmem kaçınıcı dünyadan (!) birisi çıkıyor ortaya, Avrupalıyla tartışıyor, hatta onu eleştiriyor!” (Bilgin, 1998:72)

Romandan aktarılan kesitten de anlaşılacağı üzere göçmen karakter, dahil olduğu Batılı toplumda karşı karşıya geldiği yaklaşımları Oksidentalizm bağlamda sorgulamakta ve eleştirel bir üslupla değerlendirmektedir. Terkediş adlı romanda da benzer paylaşımların okurlara sunulduğu tespit edilmiştir. İngiltere’de yaşadığı sıkıntılar, sosyal ve kültürel uyum sorunları Raşit’te düşünsel bir birikim oluşturur. Böylelikle Raşit, maruz kaldığı ötekileştirici tutum ve davranışlarla tarihsel, kültürel bağlamda ilişkiler kurarak şöyle bir değerlendirme yapar:

“İngiltere hakkında aslında fazla bir şey bilmediğimi fark ettim, okuduğum kitaplarda, detaylıca incelediğim haritalarda İngiltere’nin dünyayı nasıl gördüğüne ve benim gibi insanlar hakkında ne düşündüğüne yer verilmemişti. Belki, hiçbir farklılığa yer vermeyen ya da çeşitliliğe açık olmayan bir yermiş gibi İngiltere demem yanlış, fakat bence bu mesele söz konusu

olduğunda Avrupa'nın dışında kalan dünya ve o dünyanın vatandaşları orada dava arkadaşıydı. Dünyanın geri kalanına karşı alttan alta bir düşmanlık gösterdiklerine ilişkin gözlemimi İngiltere ya da Avrupa ve yayıldıkları bölgelere göre yapmış olsam da bunda bir gerçeklik payı olduğunu hissediyordum” (Gurnah, 2016: 274).

Raşit, yaşadığı sorunların sadece kendisine yönelik olmadığını, benzer tarihsel ve kültürel ortamlarda yetişen insanların tümünü kapsadığını, bir diğer sözle, genel ve toptancı bakış açısının bir sonucu olduğunu dile getirmektedir. Her iki eserin birçok yerinde okurlarla paylaşılan böylesi cümlelerin Batılı toplumlar hakkında genel, toptancı ve olumsuz bir yaklaşım içerdiği söylenebilir.

Emperyalizm/Sömürgecilik

Eserlerde, Batılı ülkelerin ulaştıkları her anlamdaki zenginlik, gelişmişlik ve refah düzeyinde Doğunun ekonomik, sosyal, kültürel kaynaklarının gasp edilmesi ve Batıya taşınması önemli bir faktör olarak vurgulanmıştır. Bu bağlamda her iki romanda konunun Batılı devletlerin emperyalist/sömürgecilikleriyle ilişkilendirilmek suretiyle işlendiği ve okurlarla paylaşıldığı saptanmıştır. Sürgündeki Yabancı'da konuya şu satırlarla gönderme yapılmıştır:

“İnsana saygı yok. Onların gözünde bizler çok sıradan varlıklarız [...] Buraya neden gelmek zorunda olduğumuzu, kimse derinlemesine düşünmüyor. Bilenler de hatırlamak istemiyor. Ülkemizin zenginliklerinin dışarıya aktığını, yabancı tekellerin ulusal gelirin yarısına el koyduğunu, zenginliklerin temelinde bizlerin ülkelerinden buralara aktarılan ekonomik sömürünün yattığını dinlemek isteyen yok! [...] Başımıza gelen felaketlerin asıl nedeninin, ülkelerimizin yoksul bırakılmışlığında, soyulmuşluğunda aranması gerektiğini anlamak istemiyor çoğu kişi her halde aynada kendilerini görmekten korkuyorlar! (Bilgin, 1998: 48)

Terkediş'te ise konu kültürel emperyalizmle ilişkilendirilmek suretiyle okurlarla paylaşılır. Raşit, İngiltere'de ev sahibi ülke vatandaşlarının kendilerine yönelik yaklaşım tarzlarından, tutum ve davranışlarından hareketle bakış açısının genişleyip geliştiğini ve dolayısıyla karşılaştığı sorunları bu perspektifte değerlendirdiğini belirtir. Bu bağlamda, geçmiş zamanlarda eğitim gördüğü kendi ülkesindeki okullarda görevli İngiliz öğretmenlerin bahsettikleri konuları İngiltere'de yaşamaya ve İngilizlerle temas kurmaya başlayınca daha iyi anlamaya başladığını ifade ederek şu ilişkiyi kurar:

“Küçük adamızda, kendi karmaşık meselelerimizin hayhuyunda yaşarken okulda Shakespeare, Keats ve altın orandan bahseden İngiliz öğretmenlerimizin aslında ifade ettikleri şeyi, yalnızca yerel bir şey olarak gördüğüm bu mevzuların küresel boyutunu anlayamamıştım. İngiliz öğretmenler köleleştirilen dünyanın her yanına yayılmış derslerinde Shakespeare, Keats ve altın oran üzerine konuşurdu ve önemli olan insanların bu kişilerin eserleri hakkında ne düşündüğü değil, onlara bunların anlatılmasıydı” (Gurnah, 2016: 274).

Raşit, Batılı öğretmenlerin eğitim adı altında emperyal hedefler güttüklerini, kendisi ve aynı kültürü paylaştığı diğer arkadaşlarının kişilik yapısında sosyal, tarihsel, kültürel anlamda bir dönüşüm

gerçekleştirmeyi hedeflediklerini vurgulamaya çalışmaktadır. Nitekim Raşit, romanın aynı bölümünde “böylece bunu ve emperyalizmi öğrenmiş oldum, bizi aşağıda konumlandırıp Avrupalıları üstün görme eğiliminde olan anlatıların dünyada bilgi diye kabul edilen şeyin ne denli derininde yattığını öğrendim” (Gurnah, 2016: 274) şeklindeki ifadeleriyle Batılı eğitimcilerin ulaşmaya çabaladıkları asıl amaçlarına doğrudan gönderme yapmıştır. Böylece o, geçmişlerinden ve ait oldukları kültür dünyasından koparılmış insanların daha kolay sömürüleceği şeklinde bir olguya temas etmiştir. Gerek Sürgündeki Yabancı’da gerekse Terkediş’te Batılı milletlerin emperyalist özelliklere sahip olduklarına dair pek çok paylaşımın yapıldığı görülmüştür.

Ev Sahibi Ülke Vatandaşlarını Ötekileştirme

Ötekileştirme sorunu yaşayan göçmenlerin de yer yer evsahibi ülke vatandaşlarını farklı yaklaşımlar üzerinden ötekileştirme yoluna gittikleri belirlenmiştir. Söz konusu durum her iki eserde farklı karakterler aracılığıyla dile getirilmiştir. Sürgündeki Yabancı’da konuya birçok karakter üzerinden gönderme yapılmıştır. Kemal, Almanya’da hayvan sevgisi ile insan sevgisi arasında ilişki kurmakta ve Almanlardaki hayvan sevgisinin ileri boyutta olmasını, insanlara gösterilmeyen ilgi ve sevginin bir sonucu olarak değerlendirmektedir. Bir diğer ifadeyle insanlardan uzaklaşan Alman toplumunun, kendilerinde ortaya çıkan eksiği hayvan sevgisiyle gidermeye çalıştıklarını belirtmektedir:

“Hep söylüyorum: seni sana yabancı kılan, çoluk çocuğunu sana yabancılaştıran bir ülke burası. [...] Her yerde böyle mi bu? Anlamakta güçlük çekiyorum köpeğine çocuğundan çok ilgi gösteren, hatta onu çocuğundan fazla okşayan bu insanları [...] Sanırım, insanın insana yabancılaşmasının bir biçimi de böyle karşımıza çıkıyor. Kanımca bu insanlar, özlemini duydukları bir şeyi arıyorlar. İnsan sevgisinin ve insanın insana yakınlığının anlamına uygun yaşanmaması, belki de bu sevgiyi başka yerde ve biçimde aramaya itiyor kişileri; hayvanlara ilgi ve sevgi de anlamını aşan boyutlara yükseliyor” (Bilgin, 1998: 135).

Kemal, Almanların insana ilgi ve şefkat göstermedikleri için yaşamlarında bir eksiklik hissettiklerine ve bunu telafi etmek için hayvanlarla zaman geçirdiklerine, sevgi ve şefkatlerini onlara verdiklerine göndermede bulunmak suretiyle Alman milletini insana sevgi duymayan ve ilgi göstermeyen bir toplum şeklinde ötekileştirmektedir.

Sürgündeki Yabancı’nın farklı bölümlerinde Alman toplumu hakkında ötekileştirici yaklaşımlar içeren söylemlere birçok karakter üzerinden yer vermeye devam edilir. Ümit, Almanların kendilerinden başka kimseyi düşünmediklerini ve yaşam tarzlarının bireyselleşmiş bir biçim aldığını ifade eder. Hakan, abisinin Almanları arkadaşlık konusunda olumsuz eleştirdiğini, Türk toplumundaki dostlukların Almanlarda olmadığı şeklinde sözler sarf ettiğini belirtir. Kemal, yaşamaya başladıkları Almanya’da köklü ilişkiler kuramamalarının sorumlusu olarak Almanları gösterir. Ayrıca Almanların mutluluğu parada gördüklerini belirterek eleştirir. Hakan ise Almanya’nın havasına, suyuna, insan ilişkilerine, hatta demokrasisine bile alışamadığını ifade eder (bkz. Bilgin, 1998: 65-66).

Yukarıdaki satırlarda her bir karakterin, farklı konu başlıkları üzerinden Almanları ötekileştirdikleri anlaşılmaktadır. Benzer yaklaşımlar içeren cümlelere Terkediş'te de rastlanmaktadır. Raşit ve arkadaşları bir araya geldiklerinde yer yer buldukları İngiltere'deki sorunları ele almaktadırlar. Ancak bazı zamanlar aşağılayıcı, hakaret barındıran ifadelerle İngiliz toplumunu ötekileştirdikleri tespit edilmiştir. Söz gelimi, Gana asıllı Sundeep şu sözlerle İngilizlerden bahseder:

“Bakın bunların hepsi pislik. Ben onları sizden daha iyi tanıyorum. Burada okudum ben, biliyorsunuz. Haftada bir kez yıkanır ve bütün aile aynı pis suyu kullanır. Kızlarını tuvalet kağıdıyla siler. Elinizi her sıktıklarında hemen gidip yıkamanız gerekir ve yemeklere de aynı şekilde elinizi yıkamadan dokunmayın. Kadınları fahişedir. Kan, çığ et ve hayvan postu yerler ve hayvanlarla yatarlar. Sorsan dünyayı onlar icat etmiştir. Şiir, bilim, felsefe hep onlara aittir halbuki bildikleri her şeyi bizden öğrenmişlerdir” (Gurnah, 2016: 276).

Alıntıdan anlaşılacağı üzere Sundeep, İngilizlere karşı duyduğu öfkeyi çok ağır ifadelerle dışarı yansıtmaktadır. Onları hakaret içeren sözlerle betimlemektedir. Ayrıca Sundeep, kendilerine ait kabul ettiği bilimsel ve kültürel özelliklerin İngilizler tarafından sahiplenildiğini -çalındığını andırır bir üslupla- dile getirmektedir. Sundeep'in İngilizler hakkındaki ağır ve ötekileştirici sözlerini Raşit bile tasvip etmemekte ve böyle bir üslubu doğru bir yaklaşım biçimi olarak kabul etmemektedir. Dolayısıyla her iki romanda okurlara sunulan paylaşımlar içerisindeki bazı cümlelerin Batılı milletlere karşı hakaret dolu, aşağılayıcı, kısaca ötekileştirici unsurlar barındırdığı görülmüştür.

SONUÇ

Göç, toplumsal yaşamda önemli konu başlıklarından biridir. Bu olgu, pek çok kazanımlara yol açabildiği gibi, birçok sorunun da ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bir diğer ifadeyle, çeşitli hedefler doğrultusunda göç eden insanların umduklarıyla bulduklarının birbirini karşılaması, arzuladıkları, ulaşmak istedikleri olanakları elde etmeleri onların mutlu olmalarını sağlayabilmekte ya da tam tersine, beklentileriyle, kurdukları hayallerle örtüşmeyen bir ortamla karşı karşıya gelmeleri söz konusu kimselerin hayal kırıklığı yaşamalarına ve üzüntü duymalarına yol açabilmektedir. Özellikle ev sahibi ülke toplumunun göçmenlere yönelik yaklaşım biçimi bu anlamda önem arz etmektedir.

Mevcut zaman diliminde Batılı ülkelerde yaşanan göç ve göçmen kaynaklı sorunları böyle bir çerçevede değerlendirmek mümkündür. Farklı farklı gerekçelerle Asya ve Afrika'dan Batılı devletlere göç eden veya etme zorunda kalan insanların bu coğrafyada kötü muamelelere, aşağılayıcı ve hakaret dolu tutum ve davranışlara, kısaca ötekileştirici yaklaşımlara maruz kalmaları onların mutsuz olmalarına, umutsuzluk ve karamsarlığa kapılmalarına, öfke, kin ve nefretle dolmalarına yol açabilmektedir. Böylesi sıkıntılar göçmenlerin buldukları yeni çevrede kendilerini istenmeyen insanlar olarak düşünmelerinin ve göç ettiklerinden dolayı pişmanlık duymalarının yanı sıra kimi zaman iki taraflı şiddet içeren eylemlere de neden olabilmektedir.

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Bu çalışmada, yukarıda bahsi geçen sorunlara Sürgündeki Yabancı ve Terkediş adlı romanlar bağlamında ışık tutulmuş ve konu her iki eser karakterlerinin söylemleri, tutum ve davranışları üzerinden ele alınmıştır. Böylelikle ilk olarak, kültürel, sosyal, ekonomik ve daha birçok faktörün kaynaklık ettiği sorunların bir ifadesi şeklinde tanımlanabilecek öteki ve ötekileştirme kavramlarına vurgu yapılmıştır. Ayrıca yabancı düşmanlığı, ırkçılık ve İslamofobi, Batı dünyasında göçmenlere yönelik ötekileştirici yaklaşımların yansıma bulmasında öne çıkan kavramlar olarak ötekileştirmenin alt başlıkları şeklinde tasnif edilmiştir. Bu üç terimin içeriksel açıdan çok fazla benzerlik taşıdıkları ve Doğulu göçmenleri ötekileştirmede önemli birer unsur oldukları görülmüştür.

Her iki romanda konular “Küçümsenme/Aşağılanma”, “Dostluk/İlişki Kurmaya Çalışma”, “Bunalıma Girme ve Sorunlara Çözüm Yolları Arama”, “Aidiyyet Hissedilen Toplumla Bir Araya Gelme”, “Oksidentalist Yaklaşım Tarzı”, “Emperyalizm/Sömürgecilik”, “Ev Sahibi Ülke Vatandaşlarını Ötekileştirme” şeklinde başlıklara ayrılmış ve incelemesi yapılan eserlerden yapılan alıntılarla konular yorumlanmaya ve anlaşılır kılınmaya çalışılmıştır.

Sayılan başlıklar çerçevesinde karakterlerin yüksek beklenti ve hayallerle geldikleri Avrupa ülkelerinde maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımların onları derinden etkilediği, ev sahibi toplumla dostluk kurmaya çalışmak suretiyle sorunları aşmayı denedikleri, ancak bu anlamda istedikleri sonuca ulaşamadıkları tespit edilmiştir. Bu konuda başarısızlıkla karşılaşan karakterlerin yer yer bunalım geçirecek derece üzüldükleri, ancak söz konusu zorlukları umursamamaya, görmezlikten gelmeye ve bazı zamanlar inkâr etmeye çabalayarak aşmaya çalıştıkları görülmüştür.

Kimi zaman karakterler, kendi kültür dünyalarından insanlarla bir araya gelerek sıkıntılarını paylaşmışlar, sorunlarını dile getirmişler, böylece yaşadıkları zorlukların etkisini bu yolla azaltmaya gitmişlerdir. Bu tür birlikteliklerin göçmenlere pek çok açıdan olumlu kazanımlar sağladığı, onların rahatlamasına, sosyalleşmesine ve maruz kaldıkları sorunların kendilerinde meydana getirdiği olumsuz etkilerin hafiflemesine sebep olduğu görülmüştür. Ancak bu durum onların, yaşadıkları ülkenin ev sahibi vatandaşlarıyla iletişimsel bağlarının daha fazla zayıflamasına ve böylece söz konusu insanlara karşı ötekileştirici söylem, tutum ve davranışlarda bulunmalarına da kapı açtığı tespit edilmiştir.

Son söz olarak, Batılı ülkelere göç etmiş Doğulu toplumların bu topraklarda maruz kaldıkları ötekileştirici yaklaşımları adı geçen iki roman karakterlerinin söylem, tutum ve davranışları üzerinden ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada ötekileştirmenin, gerek göçmenler gerekse ev sahibi ülke vatandaşları açısından önemli sorunlara kaynaklık ettiği, çok fazla sıkıntılara yol açtığı belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Akıncı, Buket - Nergiz, Ahmet - Gedik, Ercan (2015). “Uyum Süreci Üzerine Bir Değerlendirme: Göç ve Toplumsal Kabul”, Göç Araştırmaları Dergisi, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 58- 83.

Akıner, Nurdan (2014). Uluslararası Medya Emperyalizmi, Hükümdar Yayınları, İstanbul.

- Balibar, Etienne (1995). “Bir Yeni Irkçılık Var Mı?”, Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler, Etienne Balibar-Immanuel Wallerstein, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s. 25-38.
- Bauman, Zygmunt (2012). Sosyolojik Düşünmek, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Bilgin, Şakir (1998). Sürgündeki Yabancı, Pencere Yayınları, İstanbul.
- Canatan, Kadir (2007). “İslamofobi ve Anti-İslamizm: Kavramsal ve Tarihsel Yaklaşım”, Batı Dünyasında İslamofobi ve Anti-İslamizm, Editörler: Kadir Canatan, Özcan Hıdır, Eskiyeşi Yayınları, Ankara, s. 19-62.
- Cihangir, Mehmet (2020). “Koca Ren”, “Cinlerle Yolculuk” ve “Gönülsüz Köktendinci” Adlı Eserlerde Göç/Göçmenlik ve Ötekileşme/Ötekileştirme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Eskişehir.
- Gurnah, Abdulrazak (2016). Terkediş, Çeviren: Müge Günay, İletişim Yayınları, İstanbul.
- <https://www.bbc.com/turkce/spor-44919776>, erişim tarihi: 10.07.2020.
- İlhan, Rifat S. ve Çevik, Abdülkadir (t.y.). “Önyargıların Psikolojisi: Psikodinamik bir Gözden Geçirme” Nesne Dergisi, s. 52-67.
- Kaya, Ayhan - Kentel, Ferhat (2005). Euro-Türkler: Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü Engel mi? Almanya-Türkleri ve Fransa-Türkleri Üzerine Karşılaştırmalı Bir Çalışma, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kentel, Ferhat (2012). “İslamofobi Vesilesiyle Türkiye'nin Fobilerine Bakmak” İslamofobi Kolektif Bir Korkunun Anatomisi Sempozyum Tebliğleri, Editörler: Osman Alacahan-Betül Duman, AnkaMat Matbaacılık, Ankara, s. 261-276.
- Kirman, M. Ali (2010). “İslamofobinin Kökenleri: Batılı Mı Doğulu Mu?” Journal of Islamic Research, s.21-39.
- Kula, O. Bilge (2011). Batı Edebiyatında Oryantalizm –I, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Metin, Abdullah (2011). Bilimsellik, Karşı Söylem ve Düşünce Tarzı Bağlamında Oksidentalizm, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- Sağiroğlu, Ali Zafer (2014). Türkiye’de Etnisite, Din ve Önyargı: Üniversite Öğrencileri Örneği, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Said, W. Edward (2008). Şarkiyatçılık, Çeviren: Berna Ülner, Metis Yayınları, İstanbul.

“Sürgündeki Yabancı” Ve “Terkediş” Adlı Romanlarda Bir Sorun Olarak Ötekileştirme

Sumbas, Ahu (2009). “Batı Avrupa’da Yükselen Yeni-Irkçılık Üzerine Bir Deneme”, Alternatif Politika, Cilt: 1, Sayı: 2, s. 260-281.

Tapan, Nilüfer (2001). “İki Kültür Arasında Bir Köprü”, Gurbeti Vatan Edenler, Hazırlayanlar: Mahmut Karakuş – Nilüfer Kuruyazıcı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s. 95-112.

Türkçe Sözlük (2011). Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Wallerstein, Immanuel (1995). “Kapitalizmin İdeolojik Gerilimleri: Irkçılık ve Cinsiyetçilik Karşısında Evrenselcilik”, Irk Ulus Sınıf Belirsiz Kimlikler, Etienne Balibar- Immanuel Wallerstein, Çeviren: Nazlı Ökten, Metis Yayınları, İstanbul, s. 39-49.

Yılmaz, Fatma (2008). Avrupa’da Irkçılık ve Yabancı Düşmanlığı: AB Politikalarının Etkin(siz)liği, USAK Yayınları, Ankara.

Yılmaz, Hakan (2015). “Önsöz” Boğaziçi Üniversitesi Avrupa Çalışmaları Merkezi Öğrenci Forumu Bülteni, Sayı: 3, s. 4-4.

ÜNİVERSİTE VE SOSYAL DEĞİŞME¹ UNIVERSITY AND SOCIAL CHANGE

Ahmet ALP²

Öz

Bu çalışmanın amacı üniversitenin meydana getirdiği ilave enerjinin toplumsal yapı ve ilişkilerde ortaya çıkardığı sosyal değişimleri incelemektir. Bilindiği üzere her toplum tarihsel süreç içerisinde varlığını devam ettirmek ve toplumsal düzeni sağlayıp geliştirmek için sürekli bir ilave enerji ihtiyacı duymaktadır. İlave enerjinin yeteri kadar sağlanamadığı durumlarda toplum dinamik denge durumuna gelmektedir. Böylece kendisini mevcut enerji ile devam ettirmeye çalışan toplum dinamik denge durumunda kaldığından, yeni darboğazlara karşı çözüm üretecek enerjiden yoksun kalmakta ve bu da toplumsal ilişkilerde sorunlara yol açabilmektedir. Toplumlar yapıları gereği tarihsel değişim/gelişim süreci boyunca sürekli bir değişim içerisinde olmuşlardır. Nitekim eğitim kurumunun en üst seviyesi olan, yapısal özellikleri ve nitelikleri itibarıyla dinamik bir özellik arz eden üniversite, toplumun ihtiyaç duyduğu değişimleri meydana getirecek olan ilave enerjiyi sağlayabilme özelliğine sahiptir. Özellikle küreselleşme süreciyle birlikte, kentlerin hızlı sosyal değişimler geçirmesine yardım etmesi amacıyla üniversiteye yönelik yeni beklentiler ortaya çıkmıştır. Nitekim sosyal değişimin önemli bir dinamik enerjisi olarak karşımıza çıkan üniversitenin sosyal değişimler üzerinde ortaya çıkardığı etkiler kentsel değişimleri önemli oranda etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler; Üniversite, Sosyal Değişme, İlave Enerji, Kent

Abstract

The aim of this study is to analyze the social changes on social structure and relationships that the supplementary energy provided by university develops. As it is known, every society has needed a continuous supplementary energy in order to provide and develop social order and continue its existence throughout historical process. Society has become dynamic equilibrium situation in case that supplementary energy cannot be provided sufficiently. Hence, even if society tries to make its existence continue through existed energy, it is in dynamic equilibrium situation and it has lack of supplementary energy that provides a solution against new social bottlenecks and it may cause problems in social relations because societies have been in a continuous change process throughout historical change/development. Therefore, university, as the highest rank of education institution, presented a dynamic characteristic because of its structural characteristics and qualities, has the quality that can create the social changes society needs. Particularly, new expectations towards university have shown up in order to support the rapid alteration of urban with the process of globalization. Thus, universities -as a significant dynamic energy of social change- which create the impacts on social changes have affected urban changes considerably.

Keywords; University, Social Change, Supplementary Energy, Urban

¹Bu makale, Yazarın “Üniversite Ve Kentsel Değişim: Bingöl Örneği” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Arş. Gör. Dr. Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, ahmetalp1349@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8239-969X

GİRİŞ

İnsanlık toplumsal hayata geçtiği ilk günden itibaren doğada meydana gelen hareketlilik gibi sürekli bir akış içerisinde olmuştur. Toplumsal hayatı meydana getiren insan ilişkileri süreklilik arz eden dinamik bir özelliğe sahip olduğundan toplumsal yapılarda ve ilişkilerde sürekli bir değişim meydana gelmektedir. İnsanlık toplumsal hayata geçişle birlikte sorunsuz bir yaşama kavuşmamış, aksine her dönemde çeşitli darboğazlarla karşılaşmıştır. Nitekim karşılaşılan darboğazlara karşı çözüm üretme ihtiyacı toplumun sürekli bir hareketlilik içerisinde olmasına neden olmuştur. Ayrıca toplumların diğer toplumlarla çeşitli ilişkiler içerisinde olması sonucunda karşılaşılan yenilikler bireylere yeni bakış açıları ve aynı zamanda yeni ihtiyaçlar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle ihtiyaçların her dönemde farklılaşması ve yeni doğa ve toplumsal koşulların yeni ihtiyaçlar yaratması karşısında toplumlar bunlara çözüm konusunda yeni yollar geliştirmeye çalışmış ve böylece değişimler süreklilik halini almıştır.

Üniversite ve kent kavramları insanlık kadar eski bir tarihe sahip olgular olmalarına karşın her dönemde toplumsal ihtiyaçlara dayanarak değişimlere uğramış ve farklı nitelikler kazanmışlardır. Birbiriyle oldukça önemli etkileşimler içerisinde olan bu iki olgunun günümüzdeki özelliklerine bakıldığı zaman, toplumsal değişim sürecinde değişimlerinin birbirleriyle örtüştükleri anlaşılmaktadır. Sanayi devriminin gerçekleşmesiyle birlikte toplumsal yaşam biçimlerinde en önemli odak noktasına gelen kentin yanında üniversite de bu dönemde yaygınlaşmış ve ihtiyaç duyulan insan kaynağının yaratılmasında en önemli eğitim kurumlarının başında gelmiştir. Nitekim yükseköğretimin en üst seviyesi olan üniversite insan tipinin en dinamik özelliklerini gösteren genç nüfusu kendisinde barındırması nedeniyle hızlı değişimlere açık bir kurum olma özelliği göstermekte ve böylece toplumsal değişimleri de etkileyebilecek bir kurum olarak karşımıza çıkmasına neden olmaktadır.

Toplum sürekli bir akış halinde olduğundan zaman zaman dinamik denge durumunda kalması sosyal sorunlara yol açmaktadır. Toplumun karşılaşılabileceği sorunlardan kurtulması ise ancak dengeli bir değişimden geçmekte ve bu da ilave enerji ile sağlanabilmektedir. Nitekim dinamik ve zengin bir özelliğe sahip olan üniversiteler özel bir toplum biçimi olan kentlerin değişim için ihtiyaç duydukları ilave enerjiyi sağlayan önemli dinamiklerden biri olduğu kabul edilmektedir. Gerek dünyada ve gerekse Türkiye’de üniversitelerin çoğalması, özellikle de son yıllarda küçük ölçekli ve değişim için gerekli ilave enerjiyi sağlayamayan kentlerde kurulmaları bu kentlerin toplumsal değişim için ihtiyaç duydukları ilave enerjiyi sağlamada yararlı oldukları görülmektedir. Toplumsal değişimlerin sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için genelde ihtiyaç duyulan enerji alt yapı ve üst yapıda yaratılan ilave enerji olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde üniversitenin hem ekonomik anlamda kente ciddi katkılar sağlaması hem de beşeri sermayenin geliştirilmesini sağlaması, içinde bulunduğu kenti önemli oranda geliştirecek bir enerjiyi meydana getirmekte ve kentin değişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı bir toplumsal değişme dinamiği olarak üniversitenin meydana getirdiği ilave enerjinin toplumsal yapı ve ilişkilerde ortaya çıkardığı ve şekillendirdiği sosyal değişimleri

incelemektir. Bu amaçla ilk olarak üniversite ve sosyal değişme ilişkisi ele alınmaktadır. Çalışmanın devamında ise üniversitenin açığa çıkardığı ilave enerjinin kent üzerinde meydana getirdiği alt yapı ve üst yapıdaki değişimler üniversite kent ilişkisinden hareketle incelenmektedir.

SOSYAL DEĞİŞMENİN ÖNEMLİ BİR İLAVE ENERJİSİ VE DİNAMİĞİ OLARAK ÜNİVERSİTE

Sosyal değişimin genel anlamda sosyal olgularla olan ilişkisine bakıldığı zaman, birbirlerinin hem nedeni hem de sonucu olabilmektedirler. Bu açıdan ele alındığı zaman, toplumsal yapıda meydana gelen bir değişim eğitim kurumunun yapısında değişme meydana getirebildiği gibi aynı zamanda eğitim kurumu da sosyal değişmeyi etkileyen ve yönlendiren önemli faktörlerden biri olabilmektedir. Nitekim bu açıklama çerçevesinde ele aldığımız zaman, toplumsal ve kültürel değişimde yüksek öğretimin bir parçası olan üniversitenin rolü oldukça önem arz etmektedir. Çünkü eğitim kurumu içerisinde yer alan üniversite gençlerin yer aldığı ve sayıca fazla olduğu, bu nedenle de toplumsal ilişkilerin şekillenmesinde etkili olduğu, dolayısıyla toplumsal ilişkilerin oldukça hızlı, dinamik ve değişime açık olduğu bir kurumdur. Bu açıdan üniversitelerin geniş çapta araştırma işlemlerini yöneten kuruluşlar olması ve bu araştırmaların bilgi ve teknolojinin gelişimine katkıda bulunması nedeniyle sosyal değişmeyi yol açan alt yapıları hazırladığı ifade edilebilir (Kuyumcu & Erdoğan, 200: 243). Nitekim bunun örneklerini üniversite kent ilişkilerinden hareketle üniversitenin kentte meydana getirdiği sosyal değişim örneklerinde görebiliriz. Bu bağlamda öncelikle sosyal değişme olgusunun ele alınması ve çalışmanın devamında üniversitenin, kent toplumunu oluşturan sosyal kurumlar ve ilişkilerde meydana getirdiği değişimleri incelemek önem arz etmektedir.

Değişim kavramı Antik Yunan'dan günümüze kadar filozof, düşünür, sosyal bilimciler ve teorisyenler tarafından evrensel ve sürekli olduğu gerçeği göz önünde tutularak kabul edilmiş ve incelenmiştir. Çünkü eşyanın tabiatı gereği sürekli bir akış, hareket yani değişim halinde olması düşünürleri bu konu üzerinde kafa yormaya yönlendirmiştir. Nitekim bunu Herakleitos “aynı nehirde iki kez yıkanamazsın” cümlesiyle kavramsallaştırmış ve dünyada değişim hariç hiçbir şeyin sabit olmadığını savunmuştur (Giddens, 1997: 521). Sosyal bir olgu olan sosyal değişmeyi tek bir yaklaşımdan ele almak kavramın anlaşılmasını güçleştirmektedir. Nitekim literatüre göz atıldığı zaman, sosyal değişme konusunda çeşitli yaklaşımlar olduğu zengin bir literatür ile karşılaşmaktayız.

Sosyal değişme olgusu literatürde birçok kavram ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Örneğin, ilerleme, gerileme, evrim, devrim, modernleşme gibi kavramlar iyi veya kötü değer yargılarını taşıyan anlamlar içerirken değişme ise başlı başına nesnel, değer yargısı taşımayan ve yön belirtmeyen bir kavramdır. Yani bir değişme anlayışı evrimci modellerin savunduğu biçimiyle salt düz bir çizgi halinde ilerlemeyi veya gerilemeyi ya da diyalektik modellerin savunduğu biçimiyle tez-anti tez ve sentez sonucunda ilerlemeyi savunmaz. Bilakis genel anlamda değişme ve bu çalışmanın konusu bağlamında ortaya çıkan sosyal değişme yukarıda ele alınan bütün kavramları içeren geniş bir niteliğe

sahiptir. Dolayısıyla, bu çalışma çerçevesinde ele alınan ilerleme, kalkınma, sosyal ilişkilerin genişlemesi ve karmaşıklaşması, kültürel yayılım ve kültürleşme vb. kavramlar aslında sosyal değişimin özel biçimleridir (Kocacık, 2003: 130).

Sosyal değişme kavramını anlamlı kılan nokta; Marxist yaklaşımın ileri sürdüğü üzere, toplumda kaçınılmaz olarak var olan iki temel çelişkidir. Bunlar çalışmanın birçok bölümünde ele alındığı üzere; insan-doğa çelişkisi ve bunun sonucunda meydana gelen insan-insan çelişkileridir. İnsan-doğa çelişkisi kısaca, insanın kendisini yok etmeye çalışan doğaya karşı hayatta kalma mücadelesidir. Bu mücadele nihayetinde doğayı denetimine alma, doğaya egemen olma ve böylece yarımını düşünmek üzere alet yapması, mal biriktirmesi ve bir mülkiyet meydana getirmesidir. Nihayetinde meydana gelen mülkiyet ilişkileri toplumsal bir eşitsizlik yaratmakta ve böylece insan-insan ilişkilerinde de çelişki ortaya çıkar. Ayrıca insanın bu süreçte doğayı kontrol altına almak için ortaya koyduğu bu mücadeleler sonucunda beliren anlamlar, değer ve semboller kültürü meydana getirir. Böylece toplumsal yapıyı meydana getiren maddi kültür ve manevi kültür ayrımları toplumun karakteristiğini ifade etmeye başlar (Kongar, 2014: 23-24).

Temelde sosyologlar sosyal değişmeyi üç yaklaşımdan hareketle tanımlamaktadır. İlk olarak karşımıza çıkan büyük boy modeller (Evrimci, Organizmacı, Diyalektik) daha çok evrensel, genel anlamda bütün olarak insanlığın değişme yasalarına ulaşmaya çalışırlar. Bir diğer ise, büyük boy kuramları biraz daha sistemleştirmeye çalışan, eksikliklerini giderip daha gelişmiş toplumsal analizlere ulaşmaya çalışan orta boy (Yapısal-Fonksiyonel, Çatışma) modellerdir. Bu modeller toplumu bir birim olarak ele alır ve evrensel bir yasadan ziyade bir birim olan toplumun yapısal özellikleri ve değişme anlayışına odaklanırlar. Dolayısıyla, bu modellerin daha çok toplumsal yapılarda meydana gelen değişimlere odaklandıklarını görebiliriz. Küçük boy kuramlar (Grupsal ve Bireyci modeller) ise, toplum içinde daha küçük yapılardan oluşan gruplar ve aralarındaki değişme ile birey temelli ve bireyler arası ilişkilerin meydana getirdiği sosyal değişimleri temel alan modellerdir (Kocacık, 2003, Kongar, 2014). A. Kurtkan ise değişme kavramını evrimsel değişimi savunan sosyal bilimcilerden farklı olarak değişimi kendi özelliğinden hareketle ilerleme ve gerileme olarak iki yönlü ele alabileceğimizi savunmaktadır. Yani toplumsal sistemin öğeleri arasında her zaman değişim söz konusu olabilmekte ve bu değişimler kültürden kültüre farklılık arz ettiğinden değişim salt tek yönlü bir ilerleme olarak ele alınmasının doğru olmadığını ileri sürmektedir. Değişim aynı zamanda tarihsel bir süreç içerisinde meydana geldiğinden farklı zaman dilimlerinde sosyal yapılarda ortaya çıkan nicelik ve nitelik farklılaşmaları olarak da ele alınabilir. “Sosyal değişme; nüfus, politika, teknoloji, ekonomi ve benzeri etkenler ile birlikte, bunların etkileşimine dayalı oldukça karmaşık ve dinamik bir olgudur. Bütün toplumlar daima değişim geçirmekte ve değişim kesintisiz bir süreç olarak farklı alanlarda ve birbirleriyle ilişkili olarak aynı hızla devam etmektedir” (Faiz & Avcı, 2018: 481). Yapılan tanımlardan hareketle, sosyal değişimin oldukça dinamik, en büyük sistem olan bütün toplum ve toplumsal yapılardan en küçük unsur olan birey ve bireyler arası ilişkilere kadar toplumun ve toplumsal ilişkilerin her kademesinde etkisini hissettiren bir

sosyal olgu olduğu ifade edilebilir. Çalışmanın özü bir toplumsal özellik gösteren kent ile onun içinde bir alt grup olarak oluşan ama aynı zamanda kendi içinde de kurumsal ilişkilere sahip ve bundan dolayı, belirli bir toplumsal yapı ve ilişkileri olan üniversite olgusu bu üç yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır.

Bu açıklamalardan hareketle, sosyal değişmeyi, toplumun yapısını oluşturan makro ölçekli sosyal kurumlardaki değişimler olarak ele almak mümkündür. Bir diğer tanımda ise “toplumu meydana getiren kurumlar başta olmak üzere toplumsal ilişkilerde ve toplumsal yapıda mevcut durumdan yeni, başka bir duruma geçişi ifade etmek” (Doğan, 1995: 180) olarak ele alınmıştır. Sosyologların ortaya koyduğu bu tanımlarda görüldüğü üzere, sosyal değişme toplumsal yapıyı oluşturan “yeni normlar, değerler, maddi kültür unsurları ve sembollerde meydana gelen değişimler” (Kızılcılık ve Erjem, 1994: 372) ve bunların top yekûn makro ölçekte oluşturdukları temel toplumsal kurumlarda meydana gelen değişimler şeklinde düşünülebilir. Burada yapılan tanımlar genel itibariyle büyük ve orta boy modellerin çerçevesinde şekillenmişlerdir.

Yukarıda ele alınan açıklamalardan hareketle, sosyal değişmeye yönelik yaklaşımlar ele alınıp genel tanımlamalar yapılırken, aynı zamanda sosyal değişimin ortaya çıkışı ve meydana getirdiği sorunların da ele alınması oldukça önemlidir. Genel olarak sosyal değişme maddi ve manevi kültürde meydana gelen değişimlerdir. Yani teknoloji ve ideoloji bir topluma geldiği zaman ikisi de bir değer üretirler, fakat bazen maddi unsurların (teknoloji) manevi unsurlardan (ideoloji) daha hızlı bir şekilde bir topluma nüfuz etmesi değer yaratımı sorununu ortaya çıkarabilmektedir. Daha açık bir ifadeyle, bir kültürün maddi unsurlarının daha hızlı, maddi olmayan unsurlarının ise daha yavaş değişmesi, bu iki unsur arasında bir boşluğun ortaya çıkmasına ve aralarında yeterli bir bütünleşmenin olmadığı kaotik bir durumun ortaya çıkmasına yol açabilir. Bu sosyal değişme sorununu Durkheim “anomi”, Ougburn ise “kültürel gecikme” (Kızılcılık, 1994) olarak kavramsallaştırmıştır. Anomi veya kültürel gecikmenin olduğu durumlarda sosyal ve kültürel çevrenin değişmezliği, korkunç bir darboğaz meydana getirerek, sosyal değişmeyi kaotik bir duruma sürükleyebilir. Nitekim sosyal değişimin meydana getirebileceği sorunları Yapısal fonksiyonel bir değişim yaklaşımına sahip olan M. B. Kıray tampon kurum kavramıyla açıklayıp çözmeye çalışmıştır. Bu bağlamda Kıray öncelikle sosyal değişimin ilkelerini; toplumsal değişimi toplumsal yapının öğelerinde düzenli ve birbirine bağlı şekilde gelişen, ama değişme hızının bütün öğe ve yapılarda aynı hızda olmadığı, toplumsal yapının bütünlüğünü bozmayan ve denge koruma mekanizmaları halinde beliren değişimler olarak ele almıştır. Ona göre, değişimin hızlı olduğu bir yapı ile yavaş olan bir yapıda meydana gelen boşluğun giderilmesi, yani toplumsal bütünleşmenin sağlanması için ikisi arasındaki farkı kapatıp birbirine bağlayacak geçici bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Kıray bunu “tampon mekanizma” olarak ortaya koyar. Böylece sosyal değişimler toplumlarda daha buhransız bir halde meydana gelir ve toplumsal çatışmalardan uzak tutar (Kongar, 2014: 172-175).

ÜNİVERSİTENİN SAĞLADIĞI İLAVE ENERJİNİN KENTSEL DEĞİŞİME KATKISI

Bir toplumun yapısı ve karakteristik özellikleri temel itibariyle toplumsal ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan toplumsal kurumlara anlaşılmaktadır. Dinamik bir özellik arz eden toplumsal kurumlar da sürekli bir değişim içerisinde olmaktadır. Fakat değişimin hızı ve gücü toplumsal ilişkilerde değişime yön verecek enerji ile ilişkilidir. Çünkü değişim-enerji ilişkisi değişim sürecinde kullanılmayan enerji tüketimini ve bu da entropiyi karşımıza getirmektedir. Dolayısıyla toplumsal bir değişim veya gelişimi ortaya koyan toplumsal enerji ile sosyal entropi arasında önemli bir ilişki vardır. Toplumsal değişim enerjisi hem sistem teorilerinde hem de çatışma teorilerinde kabul edilmekte sadece teorilerin enerji ve enerjinin ortaya çıkışı konusuna yönelik yaklaşımlarında farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Sosyal sistem teorisinde sosyal entropi insan ilişkileri bağlamında ortaya çıkmakta ve bir toplumsal sistemin nasıl çalıştığını ve ilave enerji olmaksızın sistemin kendini dinamik denge durumuna getirmesini göstermektedir (Pynchon, 1960: 284; De Zwaan, 1993: 195; Bailey, 1994: 38; Erol, 2001). Temel itibariyle sosyal entropiyi etkileyen, diğer bir ifadeyle, değişimin hızını-gücünü belirleyen makro değişkenler (Toplumsal alanda; Nüfus, Bilgi, Yaşama standardı, Örgütlenme (organizasyon), Teknoloji ve Mikro Değişkenler (Bireysel alanda; gelir, Meslek, Yetenekler, Eğitim, İkametgah yeri) (Erol, 2001: 130) olmak üzere iki değişken temelli ortaya çıkmaktadır. Bütün bu değişkenleri etkileyen bir ilave enerji olarak üniversitenin kentte meydana getirdiği gelişimleri toplumsal kurumların değişimleri bağlamında incelemek önemlidir. Üniversiteler içinde kuruldukları kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamına önemli katkılarda bulunmaktadır. Yukarıda verilen değişkenler üzerinde ciddi hareketlenmeler meydana getiren üniversiteler özellikle küçük ve orta ölçekli kentlerde toplumsal değişimin yönü ve hızını belirlemede önemli bir enerji veya gelişme dinamiği (Gürsoy, 2018a: 123) olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kentsel gelişime önemli bir dinamizm ve renk getiren üniversite önceki yüzyıllardan farklı olarak küreselleşmenin ve aynı zamanda yerelleşmenin etkilerinin yoğun yaşandığı bir dönemde meydana getirdiği yerel bilgi ve beceri altyapısı da fiziki yapı kadar önem taşımaktadır. Kent olgusu makro anlamda toplumsal ilişkiler bağlamında yarattığı ve kendisine toplumsal yapı özelliklerini veren toplumsal kurumlardan hareketle spesifik bir toplum anlayışına sahiptir. Fakat toplumlar arasında yapısal farklılıklar olduğu gibi kentlerin de başta gelişmişlik olmak üzere birçok toplumsal özellik bakımından birbirinden ayrıldıkları görülmektedir. Nitekim gerek evrimsel değişim veya gerekse döngüsel değişim yaklaşımı benimsensin, fark etmeksizin toplum olarak her kent belli bir gelişme anlayışı ve isteği içerisinde. Nitekim yukarıda ifade edilen gelişimler göz önüne alındığı zaman, üniversitelerin işsizliğin azalması, bireysel gelirin artması, yapılan bilimsel çalışmalarla toplumda verimliliğin artması ve bunların sonucunda ülkenin ekonomik olarak gelişiminin sağlanmasının yanında birçok sosyo-kültürel gelişimleri de beraberinde getirmesinden dolayı büyük önem taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle, kent, kentleşme, kentsel değişim ve üniversite olguları tarihsel süreç içerisinde uzun bir zamandan beri var olan ve birbirleriyle etkileşim içinde olan sosyal gerçeklikler olarak karşımıza çıkmaları nedeniyle bilginin ana merkezlerinden olan üniversitelerin kentlerin gelişiminde önemli rol

oynadıkları anlaşılmaktadır. Çünkü bir toplum bilgiyle donatıldıkça açık bir toplum olarak meydana gelir, yeniliklere açık olur ve gelişimini hızlandırır. Bu bağlamda, üniversitelerin kentlerin gelişimi üzerinde önemli bir rolü olduğu ifade edilebilir (Işık, 2008: 162).

Merton'un (1968) yapısal işlevselciliğe kattığı önemli kavramlar olan açık ve gizli işlevler üniversite kent etkileşiminde üniversitenin kente yönelik yaptığı katkı ve gelişimleri açıklamada önemli kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim üniversitenin açık işlevi öğrencilerin entelektüel yaşamlarını geliştirmek amacıyla gerekli olan bilgi ve becerinin verildiği eğitim kurumu olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda kentin sosyo-ekonomik gelişiminde rol oynaması gibi bir dizi diğer nitelikler de gizli işlev olarak belirmektedir. Üniversitenin meydana getirdiği açık ve gizli işlevler (Torun & Öztürk, 2013: 202) 1960'lı yıllardan itibaren Avrupa ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Bu nedenler, birçok Avrupa ülkesinde kalkınma aracı olarak görülen üniversiteler; gelişmemiş bölgelerdeki kentlerde yaygınlaştırılarak bu bölgelerde kentsel gelişimin sağlanması için ihtiyaç duyulan ilave enerjinin sağlanması hedeflenmiştir (Ergun, 2014: 219). Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, "üniversitelerin kuruldukları bölgelere sağladıkları katkılar açısından bakıldığında, ana faaliyetleri olan eğitim-öğretim, araştırma/teknoloji transferi ile ilişkili katkılarının yanında 'diğer faydalar' olarak kategorize edilebilecek alanlarda birçok yarar sağlamaktadırlar. Örneğin Boucher, Conway ve Van Der Meer'in üniversitelerin buldukları bölgelere yönelik katkıları üzerine gerçekleştirdikleri çalışmada, 'diğer faydalar' kategorisinde 'üniversitelerin girişimciliği cesaretlendirmesi, bölgesel konsorsiyum oluşturması, kültürel ağlar, bölgesel tanıtım, şehir yenilenmesi' gibi özelliklere dikkat çekmiş ve şehir-üniversite etkileşiminin hem geniş bir alanda hem de farklı seviyede gerçekleştiğini tartışmışlardır" (Sankır & Sankır, 2017: 474).

Üniversiteler gelişmiş teknolojinin yanı sıra teknik beceriler ve bilginin sınırlarını genişleterek ve etkili iş gücü sağlayarak gelişmeyi önemli anlamda etkilemektedir (Khatibi, 2015: 97). Bu nedenle kentsel bir gelişim dinamiği olarak görülen üniversitenin kente katkısını makro ölçekte Florax (1987) dört temel noktada ele almaktadır;

- ✓ Kentin ekonomik yapısına yaptığı katkı ile kentsel gelir ve yaratılan doğrudan ve dolaylı istihdam ile işgücü hareketliliğinde iyileşme sağlanması,
- ✓ Konut, sağlık olanakları, iletişim ve taşımacılıkta iyileşme gibi sosyal ve fiziki altyapı beklentileri,
- ✓ Kültürel etkinliklerin artması, yaşam kalitesinin iyileşmesi gibi sosyal ve kültürel beklentiler
- ✓ Eğitime katılma oranında artış, doğum-ölüm oranında değişme, göçün azalması gibi eğitimsel ve demografik beklentiler (Görkemli, 2009: 172, Öztürk vd. 2011: 152).

Yapısal özelliklerinden dolayı oldukça dinamik olan üniversiteler her ne kadar fiziksel olarak kendilerini çevreleyen duvarların içine hapsedilmiş olarak görünseler de aslında kentle oldukça iç içe olan bir görüntü çizerler. Yani salt eğitim-öğretim işlevini yerine getiren, yöre halkı ile iletişim

halinde olmayan ve bundan dolayı kentsel sorunlara duyarsız kalan bir üniversite algısından bahsetmek zoraki bir yaklaşım olur (Özek, 2010: 173).

Nitekim Florax'ın (1987) ileri sürdüğü başlıklar dikkate alındığı zaman, üniversitenin kentsel değişim/gelişim için ihtiyaç duyulan ilave enerjinin sağlanmasına yönelik faydaları üç evrensel noktada toplanmaktadır;

- **Bireysel Yararlar;** eğitimin bireylerin iyi bir meslek sahibi olması, toplumda saygın bir konum elde etmesi ve kişilik gelişimi, temel bilgi ve becerilerinin artırılması gibi bireye daha iyi bir yaşam standardı sunacak önemli katkılar sağlamaktadır. Nitekim Weber'in savunduğu olduğu tabakalaşma kuramında tüketim tercihinin değişim ve çeşitlilik göstermesi (Aydın, 2018) (kitap, tiyatro, sinema, spor, kültür, sanat gibi yeni tüketim alışkanlıkları...) üniversitenin bireye kazandırdığı önemli bireysel yararlardandır. Bu aslında salt bireysel bir yarar değil aynı zamanda ekonomik bir yarar olarak da ortaya çıkabilmektedir. Çünkü yeni tüketim alışkanlıkları yeni ekonomik aktivitelere yol açmaktadır.
- **Toplumsal yararlar;** üniversitenin direk ve dolaylı olmak üzere birçok toplumsal yararı vardır. Örneğin, mezun öğrenci sayısının artış göstermesi toplum içinde hem diğer öğrencilere bir model olabilmekte hem de bilginin yayılması esasına göre topluma ciddi bir yarar sağlar. Çünkü bilginin nasıl kullanılacağına gösterilmesi toplumun diğer bireyleri tarafından da kullanılmasına olanak verir. Üniversite tarafından sağlanan sosyal ve kültürel modeller ekonomi ve toplumun uyumlu bir şekilde çalışmasını destekleyen sosyal alt yapıyı geliştirir. Diğer ülkelerdeki birey ve gruplarla önemli kültürel, sosyal ve ticari ilişkilerin kurulmasına olanak sağlar. Kamu politikasına katılımın artmasını ve toplumsal hareketliliği artırır (Borland at. al. 2000: 7-8). Böylece kentin değişim için ihtiyaç duyduğu insan kaynaklı sürdürülebilir ilave enerji sağlanmış olur.
- **Ekonomik Yararlar;** üniversitelerin kentlerde yarattığı doğrudan veya dolaylı istihdam yaratımı, üretim ve iş gücü gelişimi ve böylece ticaretin gelişimini sağlama, yaptığı araştırmalarla teknoloji transferini gerçekleştirme, marka değerini geliştirme ve bütün bunların yanında meydana getirdiği ekonomik aktiviteler aracılığıyla vergi kazanımı gibi önemli ekonomik faydalar sağlamaktadır (Görkemli, 2009).

Yukarıda ifade edilen olgular ele alındığı zaman toplumsal ilişkinin önemli örneklerinden olan üniversite ve kent olgularının eski çağlardan günümüze kadar önemli ve kaçınılmaz yoğun bir etkileşim içinde olduklarını göstermektedir. Küreselleşmenin etkilerini en yoğun şekilde hissettirdiği günümüzde kültürlerarası niteliğiyle üniversiteler insanlığın ortak değeri haline gelmiştir. Nitekim üniversiteye atfedilen bu özellik aynı zamanda yer aldığı bölgeye de değer katmasına olanak sağlamaktadır. Yani günümüzde adeta bir kimlik haline gelen markalaşma kentler için bir rekabet aracı olmakta, maddi ve beşeri sermayeyi çekebilmeleri yarışında da öne geçmelerine olanak tanımaktadır. Özellikle üniversitenin yetiştirdiği nitelikli insan gücü yani beşeri sermaye burada öne çıkmaktadır

(Çağlayandereli ve Güleş, 2013: 2). Dolayısıyla üniversite ve kent ilişkisinde ortaya çıkan ilave enerjinin çok boyutlu bir sosyal ilişki meydana getirmesinden dolayı ekonomik, sosyo-ekonomik, sosyal ve sosyo-kültürel, mekânsal ve sosyo-mekânsal boyutlarıyla ele alınması gerekmektedir.

Modern dönemde ve modern olarak anlaşılan üniversitelerden salt eğitim ve araştırma işlevlerinin yanında artık günümüzde üniversiteden üçüncü bir rol beklenmektedir. Bu rol ise kuruldukları kentlerin sosyal ve kültürel kalkınmalarına katkı sağlama beklentileridir. Buna göre üniversiteler içinde buldukları kentte bir yaban değil o kent ile iç içe geçmiş, kentin refah düzeyini ve yaşam kalitesini yükseltecek çalışmalar yapması beklenen kurumlardır (Gürsoy, 2018: 62). Nitekim sahaya inilip görüşme yapılırken katılımcılardan birinin “kent konseyinde üniversiteden ilgili konularda fikir verebilecek hocalar isteriz, böylece kent sorunları ile ilgili konularda onların göstereceği bilimsel yöntemlerle kenti daha düzenli hale getirebiliriz” düşüncesi üniversite kent ilişkisini ve üniversitenin kente katkılarını oldukça çarpıcı bir şekilde ifade etmektedir. Buna göre üniversiteden kente yönelik bilimsel ve teknik çalışmalar yapmanın yanında sosyal, kültürel etkinlikler, kentin sağlık, çevre ve ulaşım gibi birçok sorunuyla ilgilenilmesi beklentileri vardır. Nitekim eğitim politikaları çerçevesinde açılan üniversitelerden temelde kentin marka değerini ön plana çıkarabilmek amacıyla kentin tarihsel, ekonomik ve kültürel özelliklerini ortaya çıkarabilecek araştırmalar yapmaları beklenmektedir (Chatterton & Goddard, 2000: 480-481).

Kentin marka haline gelebilmesi, kapalı bir toplum özelliğinden kurtulup dış dünya ile önemli ilişkiler geliştirmesi, yabancı yatırımcı ve turistleri çekebilmesine imkan tanır Fakat bir kentin salt kendi çabalarıyla büyümesi, zenginleşmesi veya harika yapılarının yanında temiz bir çevreye sahip olması onu markalaştırmaz. Marka kent haline gelebilmek için o kentin merak uyandıran, spesifik özelliklerinin ortaya çıkarılması gerekmektedir (Çağlayandereli ve Güleş, 2013: 9). Ayrıca bütün bunların yanında marka kentin önemli bir özelliği olarak da kültürel etkinlikler ve eğlence olanaklarının kente özgü fakat dışarıdan gelen insanların ilgilerini uyandıracak bir tarzda olmasıdır (Kavaratzis & Ashworth, 2005:1). Nitekim kent markasının yaratılmasında üniversitenin önemi burada öne çıkmaktadır. Çünkü bir üniversitenin yapacağı bilimsel araştırmalarla o kentin değerlendirilmesi ve tanıtımının yapılması toplumsal hafızada daha fazla yer etmesine fırsat verebilmekte ve böylece kentin marka imajı öne çıkmaktadır. Özellikle Türkiye’de son yıllarda üniversitelerin kentlerin marka olabilecek değerlerini Türkiye’ye ve dünyaya tanıtmak için önemli çalışmalar yaptıkları görülmektedir. Örneğin, 2014 yılında Ege üniversitesi tarafından Marka Şehir İzmir Sempozyumu, Gaziantep’in marka şehir olma çalışmaları (Uyar, 2018: 471-472) ve Bingöl Üniversitesinin “Bingöl Balı” üzerine yaptığı bilimsel araştırmalar, sempozyumlar ve festivaller hem Bingöl balının tanıtılmasına hem de Bingöl kenti için önemli olabilecek bir marka değer yaratmada ne kadar etkili olduğunu göstermesi açısından önemli örneklerdir (<http://www.bingol.edu.tr/tr/haberler/en-balli-festival-basliyor>).

Gerek gelişmiş ülkeler gerekse gelişmekte olan ülkeler açısından üniversitenin açık ve gizli işlevleri benzerlik göstermektedir. Bu konuda yapılan bazı çalışmalara göz atıldığı zaman, üniversitenin

hem bilgi bağlamında evrensel anlamını neden taşıdığı hem de bu açık işlevinin yanında toplumsal kurumlar temelinde şekillenen gizli veya ikincil işlevlerinin önemi daha da ön plana çıkmaktadır. “The Impact of the University of Portsmouth on the Local Economy” adlı çalışmada, Harris (1997), 1994/95 yıllarında üniversitenin Portsmouth kenti üzerinde yarattığı ilave enerjinin kent ekonomisine yönelik yansımalarını incelemiştir. Harris bu çalışmada salt doğrudan ve dolaylı yoldan üniversitenin kent ekonomisine yönelik etkilerini ve bu bağlamda meydana getirdiği ekonomik aktiviteler, iş kolları ve sektörlerin kentin ekonomisine yönelik ne tür bir canlılık getirdiğini ortaya koymuştur. Onun çalışmasında ortaya koyduğu verilerde Portsmouth üniversitesinin kurulmadan önce kentin ekonomik aktiviteleri daha basit işlerken üniversite ile birlikte doğrudan yatırılan istihdamın yanında üniversite ile olan ilişkiler sonucunda da dolaylı olarak üniversiteye bağlı birçok yeni iş alanı açılmış ve kent ekonomisinin gelişimine katkı sağlayacak yeni istihdam alanları yaratılmıştır. Öte yandan Azam Khatibi (2015) “The Effect of University Establishment on Economic, Cultural, and Social Development in Iranian Cities” adlı çalışmada İran’ın Hamedan kentinde kurulan üniversitenin kentin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmesinin üzerindeki etkilerini ele almıştır. Bu amaçla, Khatibi kurulan üniversitelerin ekonomik, sosyal ve kültürel sonuçlarını üniversite kent ilişkisi ve kentsel gelişimde üniversitenin yarattığı ilave enerjinin kadın ve erkeklerin tutumlarını analiz ederek üniversitenin sosyal değişim üzerindeki etkisini araştırmaya çalışmıştır. Oldukça ilginç sonuçlar elde eden Khatibi elde ettiği verilerde sürdürülebilir kalkınmanın önemli anahtar rollerinden biri olarak üniversiteyi görmüştür. Nitekim ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerin yanında özellikle küçük kentlerde kurulan üniversitelerin kapalı bir toplum özelliği gösteren ve dinamik denge durumundaki bu kentlerin aynı zamanda dünya ile bağlantı kurmasında önemli rol oynadığını ifade etmiştir. Böylece kentin kapalı-izole edilmiş bir toplum yapısından kurtulup değişime ve gelişime açık bir toplum yapısına doğru değişim geçirdiği bulgusu özellikle küçük ve gelişmemiş kentler için önemli bir referans kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ayrıca Supryadi’nin (2012) “Local Economic Development Triple Helix: Lesson Learned From Role of Universities In Higher Education Town of Jatinangor” adlı çalışması da kent-üniversite ilişkisini ortaya koyarken kentsel ve sektörel kalkınma planları ile ulusal ve bölgesel politikaların oluşturulması sürecinde üniversitenin de bu planlamaya etkin bir şekilde dahil edilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Böylece bütüncül bir yaklaşımdan hareketle bölgenin sosyo-ekonomik sorunlarına yönelik daha aktif ve yenilikçi bir çözümün üretilebilmesi için üniversite, hükümet, iş dünyası ve halkın bir araya gelerek meydana getirecekleri ortak bir çalışmayla etkili bir ilave enerji yaratılmakta ve daha makul çözümler ortaya konabileceğini çalışmada elde ettiği verilere dayanarak ispatlamaya çalışmıştır. Kentsel değişimin önemli bir dinamiği olan üniversiteyi sosyal değişimin ajanı olarak gören Adam S. Weinberg (2002) bu amaçla yaptığı çalışmada klasik teorilerin savunduğu sosyal değişim dinamiklerini ele almanın yanında üniversitelerin ortaya koyduğu aktivitelerle kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel

koşullarını geliştirip sosyal değişimlerde anahtar rol oynadığını ve sosyologların ilgisini üniversiteye çekmeye çalıştığı görülmektedir.

Dünyada üniversite kent ilişkisi üzerine son yıllarda önemli çalışmalar yapılırken, Türkiye’de üniversite ve kent konusu nasıl ele alınmıştır? Çeşitli dönemlerde devletin eğitim politikaları çerçevesinde yeni üniversiteler açılmıştır. 1992 yılına kadar üniversiteler belirli şehirlerde toplanırken bu yıldan itibaren birçok kente yeni üniversiteler açılmış ve Türkiye geneline doğru bir yayılım içinde olmuştur. Böylece üniversite ve kent ilişkisine yönelik çalışmaların da bu dönemden sonra önem kazanmış ve 2006 yılından sonra her ile bir üniversite politikası bağlamında özellikle küçük ölçekli ve görece daha az gelişmiş kentlerde üniversiteler kurulması, üniversitenin meydana getirdiği ve getirebileceği ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerin sosyolojik platformda analiz edilmesi önem kazanmıştır (Onsekiz, 2018: 9). Nitekim literatürdeki çalışmalar da özellikle 2000’li yıllardan itibaren bu konuda önemli çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Mustafa Durman’ın “Sosyo-Ekonomik Yapının Değişiminde Üniversitenin Rolü: Dumlupınar Üniversitesi örneği” (1998) adlı doktora çalışması Kütahya ilinde Dumlupınar üniversitesinin kurulmasından sonra bölgede meydana getirdiği değişimler ve bölgeye ekonomik katkısını ortaya koymaya çalışmıştır. Ayrıca 2002 yılında, Muhammed Karataş’ın “Üniversitelerin sosyo-ekonomideki Rolü ve Önemi: Muğla Üniversitesi Örneği” adlı doktora çalışması da üniversitenin bir kentteki sosyo-ekonomik gelişme üzerindeki rolünü ortaya koyması bakımından dikkate değerdir. Muğla şehrini örnek olarak yapmış olduğu bu çalışmada Muğla üniversitesinin şehre ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal katkılarını vurgulamaya çalışmıştır. Öte taraftan, 2006 yılında Sevil Sargın tarafından ele alınan “Şehirleşme-Üniversiteler: Üniversitelerin Şehirleşmeye Katkısı” adlı çalışması kitap düzeyinde yapılan ilk çalışmadır. Bu çalışmanın bir diğer önemi ise coğrafyacılara tarafından ele alınan ilk çalışma olmasıdır. Bu araştırmada Sargın, S. D. Üniversitesinin Türkiye’de kentleşme hareketlerindeki genel yaklaşımları belirttikten sonra S. D. Üniversitesinin şehrin nüfus, kentsel fonksiyonlar ve ekonomik yapısı üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Üniversitenin kente katkılarının oranı kentin yapısal özelliklerine göre değişiklik göstermektedir. Demografik ve gelişmişlik açısından daha küçük ölçekli kentlerde üniversitenin katkıları daha fazla göze çarpabilmektedir. Çayın ve Özer (2015) “Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı ve öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği” adlı nicel yöntemlerden anket tekniğine dayanarak gerçekleştirdikleri çalışmada üniversitenin küçük ölçekli bir kente sağladığı ilave enerjinin neden olduğu sosyal değişimleri ele almaktadır. Elde ettikleri verilerden hareketle, üniversitenin kente katkılarını dolaysız, dolaylı ve uyarılmış istihdam başlıkları altında öğrencilerin tüketim yapısını incelemişlerdir. Elde ettikleri sonuç ise genel itibarıyla hem üniversitenin yaptığı yatırımlar hem de dışarıdan gelen öğrencilerin harcamaları sonucunda ortaya çıkan kaynak transferinin kente büyük bir ekonomi katkısı yaptığı sonucuna varmışlardır. Ayrıca Muş gibi benzer özelliklere sahip olan Ağrı’da da Kaya vd. (2018) yaptığı “Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin Ağrı’nın Sosyo-

Ekonomik Yapısına Etkileri Ve Kentin Üniversite Algısı” adlı çalışmada 2007 yılında kurulan üniversitenin Ağrı kentine yaptığı katkıları ortaya koymaktadır. Nitekim bu çalışmada da sosyo-ekonomik katkıların oldukça ön planda olduğu ve kent ile üniversite ilişkilerinin geliştirilmesi sonucunda üniversitenin kente katkısının daha da fazla yükselebileceği sonucu elde edilmiştir.

Ayrıca yukarıda dikkat çekilen çalışmaların yanında 2018 yılında Mahmut Gürsoy tarafından gerçekleştirilen “Bir Kentsel Gelişme Dinamiği Olarak Üniversiteler: Adıyaman Kenti ve Adıyaman Üniversitesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma” Adlı doktora çalışması Türkiye’de üniversite ve kent ilişkisine yönelik yapılan güncel ve sosyolojik temelli önemli bir araştırmadır. Bu çalışmanın önceki çalışmalardan farkı ise üniversite ve kent ilişkisini salt ekonomik açıdan değil aynı zamanda üniversitenin kente sağlamış olduğu sosyo-kültürel katkıları da ele alması bakımından dikkat çekici bir çalışmadır. Nitekim çalışmada az gelişmiş bir il örneği gösteren Adıyaman’ın üniversite kurulduktan sonra çeşitli değişim dinamikleriyle karşılaştığını ve üniversitenin kente çok farklı bir renk kattığını daha önce rasyonel görülmeyen yatırımların bu sayede yapıldığı ve kentte canlanma sağlandığı elde edilen verilerin yorumlanmasıyla anlaşılmaktadır. Dolayısıyla ele alınan çalışmaların geneline baktığımız zaman, ekseriyetle ortak olan düşünce, üniversitenin bir sosyal değişme dinamiği olarak görülebileceği ve özellikle küçük kentler üzerinde oldukça önemli bir değişme dinamiği olduğu kabul edilmektedir.

Yukarıda ele alınan çalışmalar genelde üniversitenin kente yönelik ekonomik katkılarını ele alan çalışmalar olmuşlardır. Fakat bunun yanında, üniversite kent ilişkisi bağlamında sosyal, politik, kültürel, sosyal iletişim, sosyo-psikolojik ve sosyo-mekansal ilişkiler de önemlidir. Ayrıca, gündelik hayat içerisinde bireyler yaşadıkları toplum içerisinde ilişkilerini yeniden yaratma eğilimindedirler ve bu da toplumsal değişimin bir diğer farklı yönüdür. Yani her ne kadar, toplum bireyleri sosyal olgular bağlamında etkileyip dönüştürseler de aynı zamanda bireylerin aktif olarak yarattıkları ilişkiler de toplumsal olguları, örneğin; kültür, inanç, toplumsal düşün vb. olguları da değiştirmektedir (Giddens, 1999: 42). Nitekim bu durum, üniversite kent ilişkisi sonucunda daha önce kentte var olmayan yeni ilişki kalıplarının ortaya çıkmasına ve önemli toplumsal değişimlere yol açmaktadır. Buradan hareketle, üniversite-kent ilişkisinin yukarıda belirtilen boyutlarının ele alınması ve gündelik hayat içerisinde üniversitenin etkilerini sosyolojik bir yaklaşımda bütüncül bir şekilde ele almak üniversite-kent bütünleşmesi ve toplumsal uyumun sağlanmasında önemli bir nokta olarak durmaktadır. Ayrıca her kentin kendine özgü toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkileri olduğundan, her kentte inşa edilen üniversitenin de inşa edildiği kentte meydana getirdiği etkiler ve değişimler farklı olabilmektedir.

Türkiye’de öğrenci kenti denildiğinde ilk akla gelen Anadolu üniversitesinin Eskişehir’e nasıl bir katkı yaptığı sorusuna Taşçı vd. (2011) yaptıkları araştırmayı; üniversitenin bölgesel fırsat eşitliğine katkısı, öğrenci kaynaklı sosyo-kültürel etkisi ve üniversitenin kente bütüncül olarak sosyo-kültürel katkısı olmak üzere üç başlık altında incelemiştir. Elde ettikleri verilerde genel itibarıyla üniversitenin kente sadece önemli bir ekonomik katkı sağlamadığı aynı zamanda kentin sosyal yaşamına

renk kattığı, halkın da üniversiteye olumlu baktığı ve bu sayede üniversitenin sunduğu entelektüel ve kültürel zenginliğe ulaşabildiklerini ortaya koymuşlardır. Nitekim üniversitenin desteklediği demokratik ve kozmopolit tutum kent halkı tarafından da ilgi görmüş ve sürdürülebilir insani gelişim konusunda kente önemli katkılar sağladığını belirlemişlerdir. Üniversite ve kent etkileşimini sosyo-kültürel açıdan ele alan bir diğer çalışmada ise Özbay (2013) "Niğde Üniversitesi ve Niğde" adlı çalışmada öğrenciler ile personelin kent ile kurdukları sosyal ilişkileri ele almış ve üniversite ile kent arasındaki ilişkiyi incelemeye çalışmıştır.

Önemli bir kentsel değişim ve gelişim dinamiği olan üniversiteler meydana getirdiği veya hızlandırdığı birçok toplumsal değişimin yanında aynı zamanda kentleri mekânsal ve sosyo-mekansal boyutuyla da etkilemektedir. Örneğin; 2014 yılında G. Kaya'nın "Adıyaman Üniversitesinin Kentsel Mekân ve Sosyal Çevre Üzerine etkisi" adlı çalışmada üniversite ile birlikte üniversitenin kurulduğu yerleşimde meydana gelen fiziksel ve toplumsal değişimleri incelemiş ve üniversitenin meydana getirdiği değişimlerden hareketle önemli bir kentsel değişim dinamiği olduğu sonucunu elde etmiştir.

Genel anlamda Üniversite ve kent etkileşimini aşağıda belirtilen tabloda özetlemek mümkündür;

Üniversite ve Kent Etkileşiminde meydana gelen Değişimler

Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> • üniversitelerin kent ekonomisine katkıları • öğrenci harcamalarının kente etkisi
Sosyo-Ekonomik	<ul style="list-style-type: none"> • üniversitelerin illerin sosyo-ekonomik yapılarına katkıları öğrencilerin şehirle kurduğu ekonomik ve sosyal ilişkilerden memnuniyeti
Sosyo-Kültürel	<ul style="list-style-type: none"> • halkın üniversitesinde düzenlenen faaliyetlerden haberdar olma durumu ve katılımın ne ölçüde olduğu • kent halkının üniversiteyi algılayış ve değerlendirilme biçimleri, beklentileri • üniversitenin kente sosyo-kültürel etkisi (yaşam kalitesini yükseltme, kent çehresinin değişmesinde çağdaş, modern, hoşgörülü bir kent olmasında önemli role sahip olma, sosyal yaşamı zenginleştirme, sanat ve kültür hayatının niteliğini artırma vb) • öğrencilerin kente ve kent halkına, kent halkının öğrencilere yönelik görüşleri
Sosyo-Mekansal	<ul style="list-style-type: none"> • barınma yerinin (yurtlar) üniversite öğrencilerinin kişisel ve sosyal gelişim ve akademik başarı üzerindeki etkileri • üniversitenin çevre mahallelerin sosyo-kültürel gelişimine etkisi • üniversite öğrencilerinin kente yönelik tatmin ve bağlılık duygularının gelişiminde kent deneyimlerinin rolü
Mekansal	<ul style="list-style-type: none"> • kentte üniversite ve konut ilişkisi (yaratılan yeni habituslar sonucunda ortaya çıkan yeni mekan biçimleri) • öğrencileşen kentlerde konut sorunu

Kaynak: Onsekiz, (2018: 404).

Üniversitenin kentsel değişim ve ilişkiler üzerindeki rolü kentten kente ve kentin dinamikleriyle önemli oranda ilişkilidir. Bir kentin açık veya kapalı olması temelinde şekillenen toplumsal yapı özelliği, nüfusu, sanayileşme derecesi, coğrafi konumu vb. noktalar üniversitenin kent ile ilişkilerinde önemli sonuçlar meydana getirmektedir. Özellikle nüfusu yoğun ve sanayisi gelişmiş kentlerde üniversitenin etkileri daha dolaylı ve sosyal ilişkiler daha uyumlu olarak ortaya çıkarken, küçük kentlerde üniversite ile kentin etkileşiminde ortaya çıkan sosyal ilişkiler daha çatışmacı bir hal almaktadır (Özby, 2013: 4). Bu konuda Türkiye’de özellikle ekonomik açıdan sanayisi gelişmemiş ve dışarıya daha kapalı toplum özelliklerini gösteren kentlerde bu durum daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan önemli olan, kent-üniversite ilişkisinin sosyo-kültürel bağlamda ele alınıp sağlıklı bütünleşmenin sağlanmasında yapılması gerekenlerin tespit edilmesi, üniversitenin kentin bir parçası olduğu ve çeşitli fonksiyonlara sahip olduğu gerçeğinin algılanmasıdır. Bunun için de üniversitenin kendisini kentten yalıtan duvarlarının yıkılması, kentle bütünleşmesi, bu sayede kentin de üniversiteyi salt ekonomik bir getirisi olan bacasız sanayi algısından uzaklaşmasına olanak verecektir.

SONUÇ

Yeryüzünde her toplum her ne kadar spesifik özelliklere, yapılara ve ilişkilere sahip olsa da hepsinde mevcut olan temel özelliklerin başında değişim gerçeği gelmektedir. Dünyada değişim halinde olmayan bir toplumdan bahsedebilmek mümkün olmamakla birlikte toplumlar her zaman değişim sürecini geçirirken çeşitli ilave enerjilere ihtiyaç duyarlar. Yani bir toplumun değişiminin yönünü belirleyen alt ve üst yapısal ilişkilerde yaratılan ilave enerjinin niteliğidir. Nitekim bu çalışmada ele alınan üniversitenin, özellikleri itibarıyla eğitim kurumunun en üst aşaması, ihtiyaç duyulan beşeri sermayenin en üst seviyede eğitildiği kurum olması ve aynı zamanda genç ve dinamik bir beşeri sermayeye sahip olması bir kentin değişim için ihtiyaç duyabileceği ilave enerjiyi kendisinde barındırmasına olanak sağlamaktadır. Bütün bu özellikleri nedeniyle özellikle 1960’lı yıllardan itibaren, iktidarlar toplumsal değişimlerin ve gelişimlerin gerçekleştirilmesi için üniversiteyi bir araç olarak görmeye başlamışlardır.

Önemli bir toplumsal değişim dinamiği olarak karşımıza çıkan üniversiteler iktidarların kendilerinden beklentilerini boşa çıkarmamış, neredeyse kurdukları her kentte yarattıkları ekonomik, kültürel ve sosyal aktivitelerle kentin alt ve üst yapısal ilişkilerinde önemli değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuşlardır. Özellikle kapalı bir toplum özelliği gösteren, ekonomik anlamda dezavantajlı bir durumda olan küçük ölçekli kentlerde kurulan üniversiteler meydana getirdikleri yeni kültürel özellikler vasıtasıyla kentin yeniden bir kentleşme sürecine girmesi için ihtiyaç duydukları ilave enerjiyi sağlayabilmişlerdir. Nitekim literatürden elde edilen veriler, üniversitenin meydana getirdiği dinamizm ile kentin ekonomik, kültürel, sosyal ve mekânsal alanlarda ciddi değişimlerle karşılaştığı ve zaman içerisinde bu sosyal değişimlere ayak uydurarak bir gelişim sürecine girdiği anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aydın, K. Max Weber, *Eşitsizlik Ve Toplumsal Tabakalaşma*, Journal of Economy Culture and Society, 2018, (57), 245-267.
- Bailey, D. Kenneth. *Social Entropy Theory*, State University of New York Press, Newyork. 1990.
- Borland, J., at. Al. *Returns To Investment In Higher Education* (Vol. 1). University Of Melbourne. 2000.
- Chatterton, P. & Goddard, J. *The Response Of Higher Education İnstitutions To Regional Needs*, European Journal Of Education, 2000, 35 (4), 475-496.
- Çağlayandereli, M. & Güleş, H. *Üniversite Kenti Markasının Sosyolojik Analizi*, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı, 2013, 4, 28-30.
- Çayın, M., & Özer, H. *Üniversitelerin İl Ekonomisine Katkısı Ve Öğrencilerin Tüketim Yapısı: Muş Alparslan Üniversitesi Örneği*. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 30(2), 2015, 131-147.
- De Zwaan, Victoria, “Pynchon’s Entropy”, Explicator, 1994, V:51, Issue:3.
- Doğan, İ. *Sosyoloji*, Sistem Yayınları, Ankara, 1995.
- Durman, Mustafa, *Sosyo-Ekonomik Yapının Değişiminde Üniversitenin Rolü: Dumlupınar Üniversitesi örneği*, 1998, (Yayınlanmamış Doktora tezi, D. Ü. Sos. Bil. Enstitüsü).
- Ergun, C. *Üniversite Ve Kent İlişkisi Üzerine Görüşler: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Örneği*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2014, 1(31), 216-237.
- Erol, Metin, *Sosyal Entropi’nin Verimlilik Üzerindeki Etkileri*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2001, Cilt:2, Sayı:1, 127-143.
- Faiz, Melike & Avcı, Emine Karasu, *Değişmeyen Değişim: Sosyal Değişme*, [http://:ISOEVA%202018%20Bildiri%20Tam%20metinleri%20C4%B1sbn%20\(1\).pdf](http://:ISOEVA%202018%20Bildiri%20Tam%20metinleri%20C4%B1sbn%20(1).pdf). 2018.
- Florax, R. J. G. M. *The regional economic role of universities: The dark side of universities*. Twente, Nedherland: University of Twente, Center for Higher Education Policy Studies (CHEPS), 1987.
- Giddens, A. *Sociology*, 3rd. Edition, Polity Press, UK, 1997.
- Giddens, A. *Toplumun Kuruluşu: Yapılaşma Kuramının Ana Hatları*, Çev: Hüseyin Özel, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.
- Görkemli, H. N. *Selçuk Üniversitesi’nin Konya Kent Ekonomisine Etkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2009, (22), 169-186.
- Gürsoy, M. *Bir Kentsel Gelişme Dinamiği Olarak Üniversiteler: Adıyaman Kenti Ve Adıyaman Üniversitesi Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma*, Mersin Sos. Bil. Enst. 2018, (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

- Işık, Ş. *Türkiye’de Üniversitelerin, Kentleşme Üzerine Etkileri, Dokuz Eylül Üniv., Sos. Bil. Enst. Dergisi, 2008, Cilt: 10, Sayı: 3.*
- Kaya, F , Yalçınkaya, Ö , Yazgan, Ş .*Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesinin Ağrı’nın Sosyo-Ekonomik Yapısına Etkileri Ve Kentin Üniversite Algısı . Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi , 4 (2) , 1-20 . 2018, DOI: 10.31463/aicusbed.457855.*
- Kaya, G. *Adıyaman Üniversitesi’nin Kentsel Mekân Ve Sosyal Çevre Üzerindeki Etkisi (Altınşehir Mahallesi’ndeki Haneler Ve İşletmeler Üzerine Bir İnceleme). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2014, (16), 231-260.*
- Khatibi, A. *The Effect of University Establishment on Economic, Cultural, and Social, Development in Iranian Cities. International Journal of Asian Social Science, 2015, 5(2), 97-112.*
- Kızılçelik, S. *Sosyoloji Teorileri, Yunus Emre Yayınları, Kony, 1994.*
- Kızılçelik, S. & Erjem, Y. *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitapevi, Ankar, 1994.*
- Kocacık, F. *Toplumbilim Ders Notları, Genişletilmiş 3. Baskı, C. Ü. Yayınları, Siva, 2003.*
- Kongar, E. *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği, 18. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2014.*
- Kuyumcu, A. & Erdoğan, T .*Yükseköğretimin Toplumsal Değişmeye Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2008, 35 (35), 240-250.*
- Onsekiz, D. *Üniversitelerin Anadolu Kentlerine Etkileri: Bir Literatür Taraması. Journal Of International Social Research, 2018, 11(55).*
- Özbay, Ö. *Üniversite ve Sosyal Çevresi: Niğde Üniversitesi ve Niğde, Ankara Üniversitesi So. Bil. Enst. Der. 2013, 4(1), DOI:10.1501/sbeder_0000000052.*
- Öztürk, S., Torun, İ. ve Özkök, Y. *Anadolu’da kurulan üniversitelerin illerin sosyoekonomik yapılarına katkıları. MKÜ, Sos. Bil. Enst. Der. 2011, 8(16), 145-158.*
- Pynchon, T. *Entropy, The Kenyon Review, 1960, 22(2), 277-292.*
- Sankır, H. & Sankır, Ş. *Toplumsal Değişim Açısından Üniversite Kent Etkileşimi ve Algısı: Bülent Ecevit Üniversitesi Örneği, YÖK Bil. Der. 2017, Cilt 7, Sayı 3, Sayfa 473-483.*
- Sargın, S. *Şehirleşme-Üniversiteler: Üniversitenin Şehirleşmeye Etkileri (Isparta Örneği), Fakülte Kitabevi, Isparta, 2006.*
- Supriyadi, R. E. *Local Economic Development Triple Helix: Lesson Learned From Role of Universities In Higher Education Town of Jatinangor, Procedia Social-Behavioral Sciences, 2012, Vol: 52.*
- Taşçı, D., Gökalp, E., & Candan, M. *Kentin üniversite algısı: Anadolu Üniversitesi ve Eskişehir örneği, Amme İdare Der. 2011, Cilt. 44, Sayı: 2.131-147.*

Torun, İ. & S. Öztürk, Yükseköğretimin Etkinleştirilmesi ve Taşra Üniversitelerinin Önemi, Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Der.2013, Cilt: 27, Sayı: 1. S. 197-208

Weinberg, A. S. The University: An Agent Of Social Change?, Qualitative Sociology, 2002, 25(2), 263-272.

Uyar, A. Marka Şehir Kavramı ve Türkiye ile Dünyadaki Marka Şehir Çalışmaları Üzerine Bir Araştırma. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2018, 1(3), 467-479.